

Pajcsicsné Csóré Erika

A büntetés-végrehajtás fogvatartottjainak jogai ombudsmani szemmel

*„A börtön nem egy épület, ahol gonosztevőket tartanak elzárva.
A börtön egy intézmény, amellyel a társadalom tükröt állít magának.
A börtönben sorsokat őriznek.”*
(Orbán Károly: Börtönvilág. Budapest, 1999, Korona Kiadó. 9. o.)

Az ombudsmani intézmény megalakulása óta valamennyi biztos kiemelt figyelmet fordított/fordít a személyi szabadságukban korlátozott személyek (előzetes letartóztatottak, elítéltek, szabálysértési elzárások) emberi méltósága, valamint élethez és emberséges bánásmóddhoz való jogaik érvényesülésére, hiszen a fogvatartottak kiszolgáltatott vagy általuk annak vélt helyzete nem vitatható.

Az alapvető jogok biztosa az egyéni és kollektív állampolgári panaszok vizsgálatát, orvoslását végzi. Az intézmény egyik jellegadó sajátossága, hogy a biztosnak jelentős szabadsága van saját feladata, hatásköre (így a hatásköri határok) értelmezésében az emberi jogok védelmének érdekében. Az alapvető jogok védelmének kiemelkedő jelentőségére tekintettel az ombudsmantörvény viszonylag tág határok között adja meg a hivatalból való eljárás lehetőségét az alapvető jogok biztosának. Ez egyben jelent felelősséget és lehetőséget, amellyel a biztosnak élnie kell.

A büntetés-végrehajtás a széles értelemben vett társadalmi-politikai ellenőrző mechanizmusok egyik fontos eleme, részrendszere. A bűnüldözés, igazságszolgáltatás, állampolgári nevelés, a normatív struktúrák (értékek, erkölcs, életmód-minták stb.) mellett erős szankcióként tölti be szerepét. Azonban a jogállamban a büntetés a magatartási korrekció funkcióját is be kell, hogy töltsse, oktató, nevelő, reszocializáló intézményként. A büntetés-végrehajtás része a globális rendszernek is. Egyre több a külföldi, a migráns elkövető, akik valamely más ország állampolgárai. Nő a migrációval összefüggő bűncselekmények aránya, nő az adott ország hivatalos anyanyelvét nem beszélő fogvatartottak száma. Ugyanakkor a börtön szabályok globális és regionális, pl. európai egységeseződésének tendenciája előrehalad, növekszik a globális és regionális ellenőrzési normák és intézmények szerepe a büntetés-végrehajtásban (pl. a Kínzás és embertelen bánásmód elleni Egyezmény és annak végrehajtó-ellenőrző mechanizmusai). E téren jelentős eredmény, hogy az Országgyűlés 2011. október 24-én elfogadta az OPCAT kihirdetéséről szóló 2011. évi CXLIII. törvényt. Magyarország élt az OPCAT 24. cikkében biztosított lehetőséggel, így a nemzeti megelőző mechanizmusként kijelölt alapvető jogok biztosa ezt a feladatát 2015. január 1-jét követően fogja ellátni.

A büntetés-végrehajtásban is tetten érhető az ún. „válságkezelés válsága” jelenség. Az igazságszolgáltatás egyre szélesebb körben alkalmazza a szabadságvesztés-büntetést, ám mivel a válság következtében a büntetés-végrehajtás nem

vagy alig jut kiegészítő forrásokhoz, krónikus a túlzásfoltosság¹, illetve krónikus az embertelen és megalázó körülmények. A túlterhelt és alulfizetett hivatásos személyzet pedig épp a nevelést és a reszocializációs funkciót hanyagolhatja el. Így a szabadságvesztés büntetésüket töltők egyre nagyobb hányada válhat visszaesővé, avagy a börtönabúzus hordozójává, nem érvényesülnek a fiatalokkal és az előzetes letartóztatottakkal szembeni speciális elbánási követelmények. A válság túlterheli a válság kezelését elősegítő intézményt akár olyannyira, hogy működési anomáliák és funkcionális zavarok keletkezhetnek.

A 2007-ben elkezdett, ún. projekt módszer alkalmazása különösen jelentős lépés volt az ombudsman munkájában a proaktív és a jogon túli eszközöket is mindinkább kiaknázó alapjogvédelem útján.

Az ombudsman vizsgálatainak helyszínei térképen (2007-2012)

1 A hazai bv. intézetek telítettségének alakulása 2007 és 2011 között, a december 31-i állapotoknak megfelelően: 2007-ben elhelyezhető létszám 11 252, tényleges fogvatartotti létszám 14 353 (telítettség 128%); 2008-ban elhelyezhető létszám 12 556, tényleges létszám 14 743 (telítettség 117%); 2009-ben elhelyezhető létszám 12 042, tényleges létszám 15 432 (telítettség 128%); 2010-ben elhelyezhető létszám 12 335, tényleges létszám 16 328 (telítettség 132%); 2011-ben elhelyezhető létszám 12 604, tényleges létszám 17 210 (telítettség 137%); 2012. december 17-én elhelyezhető létszám 12 609, tényleges létszám 17 524 (139%).

A projektmódszer – az egyéni panaszok vizsgálata mellett – különösen hatékonynak bizonyult akkor, amikor egy kiszolgáltatott, jogérvényesítésre, panaszkodásra képtelen társadalmi csoport alapjogainak – különösen emberi méltóságának – sérelmeit kellett feltárni, illetve ha az adott területen kirívóan súlyos vagy tömeges jogsérelem volt tapasztalható. Így került a biztos vizsgálatainak fókuszpontjába a fogvatartottak helyzete is különböző témákban és intézményekben.

Az ombudsman kiemelten foglalkozott 2012-ben is a fogvatartottak jogi helyzetével, több büntetés-végrehajtási intézetben végzett helyszíni ellenőrzést. Programja során figyelembe vette a témát érintően hivatalába beérkező panaszokban megfogalmazott egyedi kifogásokat, de felhasználva gyakorlati tapasztalatait, olyan súlyponti intézeteket is meglátogatott munkatársaival, ahol – egy-egy jelentős témakört átfogóan – hivatalból indított vizsgálat keretében vizitelt.

Az alapjogi biztos által 2012-ben indított, a büntetés-végrehajtás fogvatartottjainak alapjogi összefüggéseit vizsgáló kiemelt projekt végrehajtásában részt vett a Belügyminisztérium Tudományos Tanácsa, az ombudsmani hivatallal kötött Együttműködési Megállapodás keretében. A projekt középpontjában a büntetés-végrehajtás fogvatartottjai jogainak érvényesülése, a fogvatartások végrehajtóinak tevékenysége alapjogi szempontú monitoringja állt, de a vizsgálatsorozat alkalmat adott a 2007–2012. között büntetés-végrehajtást érintő ombudsmani intézkedések eredményeinek számvetésére is.

A cél érdekében elvégzett feltáró jellegű, a fogvatartás számos részterületére kiterjedő vizsgálatok eszközei és módszerei, és nem utolsósorban a helyesen feltett kérdések, alkalmasnak bizonyultak arra, hogy a biztos részletes képet állítson fel a célzott területen érvényesülő, vagy éppen nem érvényesülő alapjogokról, valamint azokról a törekvésekről, amelyek segítségével az érintett tárcák és végrehajtó szerveik az érintett alapjogokat biztosítani óhajtják.

A projekt részeként elvégzett vizsgálatokról szóló jelentések alapján kirajzolódott a büntetés-végrehajtás valós helyzete. Áttekintést kaphattunk a pártfogói felügyelet problémáiról, a fogvatartottak foglalkoztatási helyzetéről, egészségügyi, különösen pszichológiai ellátásának hiányosságairól, a külföldiekkel kapcsolatos nyelvi nehézségekről, valamint számos egyéb olyan gondról, amelyek mögött sokszor tetten érhetőek az alapjogok sérelmei.

A projektmunkák közben 10 büntetés-végrehajtási intézetben folyt helyszíni vizsgálat. Összesen 12 jelentés készült, az alábbi témakörökben:

- A fiatalkorú fogvatartottak egészségügyi ellátásáról (Pécs – fiatalkorúak részlege, Tököl, Kecskemét, Szirmabesenyő).
- A felnőtt korú fogvatartottak egészségügyi ellátása feltételeinek értékeléséről (Pécs – felnőtt korúak részlege, Győr, Sátoraljaújhely, Állampusztasolt, IMEI, Márianosztra).
- A dolgozó fogvatartottak társadalombiztosítási viszonya és foglalkoztatásuk dilemmáiról.
- A fogvatartottak társadalomba való visszailleszkedésének tapasztalatairól.

Két konferencia (2012. április 24. és 2012. október 30. napján) és sajtótájékoztató megtartására is sor került, melyeken az alapvető jogok biztosa hivatalával együttműködő szervek képviselői is hozzászólhattak az egyes témákhoz.

A projekt együttműködött az ügyvédek és a hozzájuk fordulók jogait vizsgáló projekttel. Ezt indokolta az a gyakorlati tapasztalat, hogy az ügyvédek jellemző problémája, miszerint a büntetés-végrehajtási intézetekbe nehézkes a bejutásuk, adott esetben több órát is kell várakozniuk, míg bejutnak védencükhöz. A terhelttel való kapcsolattartás infrastrukturális feltételei sem biztosítottak megfelelően minden börtönben. A másik oldalról – a büntetés-végrehajtás – pedig magától értetődő módon jelentkezik az intézetek sajátos rendjének betartatása iránti igény.

Az alapvető jogok biztosának intézkedései, javaslatai, felkérései és figyelemfelkeltő tájékoztatásai indokoltan nagy számban születtek meg a vizsgálatok nyomán, ami elsősorban nem a hiányosságok és a nem megfelelőségek gyakori előfordulására, hanem a vizsgálatok alaposságára és a véleményalkotások megalapozottságára utalnak. Ezt bizonyítja az a tény, hogy a vizsgálati megállapítások – a hiányosságok feltárása mellett – szép számmal igazolták vissza az alapvető jogoknak megfelelő gyakorlatokat is. Ez az elfogulatlan véleményalkotás lelkesítő hatású, és további cselekvésre ösztönző a sokszor fáradt, fásult és kimerült állomány számára. A büntetés-végrehajtási rendszer túlterhelt, amit súlyosít az elérhető anyagi források apadása. Ilyen nehéz körülmények között különösen felértékelődik minden pozitív megállapítás.

Az ombudsmani ajánlások hatásaként megállapítható az a tendencia, hogy sok minden javult a büntetés-végrehajtás rendszerén belül, tehát van fogadókészség a büntetés-végrehajtásért felelős vezetők részéről arra, hogy az ombudsmani kritikákat elfogadják, a javaslatok megvalósítását megfontolva jobb körülményeket teremtsenek az elítélteknek.

A biztos intézkedéseinek kiemelendő eredménye a zárkák méreteinek sok intézetben való növelése, felszereltségük, a mellékhelyiségek állapotának javulása. Természetesen a korszerűsítések, építkezések azzal járnak, hogy a fogvatartottak továbbra is ott élnek, esetleg zsúfoltságban, háromemeletes ágyakon alszanak. Ez azonban csak átmeneti jelenség, a kritikákat ilyen esetben is a jobbitás szándéka hatja át. Megállapítható az is, hogy a zsúfoltság nem egységes a börtönökben. Az új bv. intézetekben (Tiszalök, Szombathely) vannak helyek, de ott a 100%-os feltöltöttséget meghaladó fogvatartotti létszám esetén a magánüzemeltető jelentősen emelné a fogvatartott tartására fordítható napi pénzüsszeget. Pozitívan változott a börtönökben az ételek minősége és mennyisége is.

Előrelépés történt az egészségügyi ellátás területén, bár pszichológusból és orvosból sok helyen van hiány. 2012-ben azonban három intézet (a pécsi, a tököli és a szirmabesenyői fiatalkorúak intézete) kapott ombudsmani ajánlásra pszichológus státuszt. Az alapvető jogok biztosa az IMEI-ben és a tököli bv. kórházban tapasztalt állapotok miatt sürgette a két intézményt, valamint a Szegedi Fegyház és Börtön Krónikus Utókezelő Részlegét egyesítő új egészségügyi központ mielőbbi létrehozását. Az IMEI korszerű működésének megteremtésével kapcsolatban a belügyminiszter 2011 szeptemberében arról tájékoztatta a biztost, hogy a Sem-

melweis Tervhez kapcsolódóan 2011. december 31-ig a Kormány elé terjeszti – az új Országos Pszichiátriai és Addiktológiai Intézet megvalósíthatósági tanulmányához igazodva – a büntetés-végrehajtási szervezet fekvőbeteget ellátó egészségügyi intézményeinek (az IMEI, a Büntetés-végrehajtási Központi Kórház és a nagyfai Krónikus Utókezelő Részleg) egy telephelyen történő összevonására, szakmai és működtetési szempontból hatékony, korszerű egészségügyi ellátási feltételek megteremtésére irányuló tanulmányát.² Erről a kormányzati szándékról a belügyminiszter – megkeresésre adott – 2012. március 26-án kelt válaszában is tájékoztatta a biztost. Ez utóbbi levelében hivatkozott a 1060/2012. (III. 12.) Korm. határozatra is.³ Az abban foglaltak szerint a Kormány egyetért azzal, hogy az említett egészségügyi intézmények közös telephelyre integrálása az Egyesített Szent István és Szent László Kórház-Rendelőintézet Szent László Kórház telephelyén valósuljon meg. Határozatában a Kormány – 2013. december 31-i hatállyal – fel is kérte az illetékes tárca miniszterét a szükséges intézkedések megtételére annak érdekében, hogy az Egyesített Szent István és Szent László Kórház-Rendelőintézet Szent László Kórház telephelyének a büntetés-végrehajtási egészségügyi központ számára szükséges területrésze a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága vagyongazdálkodásába kerüljön. A Kormány a 1060/2012. (III. 12.) számú határozatát 2012. szeptember 7-én – szeptember 8-i hatállyal – módosította. A módosítás szerint a Kormány felhívta a nemzeti fejlesztési minisztert, valamint az emberi erőforrások miniszterét, vizsgálja meg, hogy a büntetés-végrehajtási egészségügyi létesítmény megvalósításának forrásául szolgálhat-e és milyen módon a Budapest, XII. Budakeszi út 48/b. (volt BM-szanatórium) szám alatti, állami tulajdonban lévő, volt egészségügyi célú ingatlan. A biztos IMEI-ről szóló jelentésének írásba foglalásáig ennyi előrelépés történt annak érdekében, hogy – a másik két egészségügyi létesítménnyel együtt – az IMEI méltó, az EU-elvárásoknak is megfelelő helyre költözhessen és működhessen.⁴

Több intézetben kifogásolta az ombudsman az alultervezett nevelői és felügyelői létszámot is, ami a biztonságos fogvatartást veszélyeztetheti. A létszám-emelést az országos parancsnok – a szűk anyagi lehetőségek miatt – a közeljövőben a biztos által jelzett valamennyi intézetben nem látta biztosíthatónak. A biztosi ajánlásra mégis két intézet – a pécsi és a kalocsai – kapott egy-egy nevelői státuszt az elmúlt év októberében.

A biztonsági kérdések körébe tartozik a csomagvizsgálók hiánya, valamint a beléptető rendszerek korszerűsítésének a szükségessége, de az anyagi lehetőségtől függően több helyen pótolták, illetve folyamatosan pótolják azokat.

---

2 1208/2011. (VI. 28.) Korm. határozat 1.9. b) pont

3 Az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet (Budapest), a Büntetés-végrehajtás Központi Kórház (Tököl) és a Szegedi Fegyház és Börtön Krónikus Utókezelő Részleg (Algyő-Nagyfa) közös telephelyre integrálásával összefüggő feladatokról szóló Korm. határozat.

4 Médiainformációk szerint: a Szent László Kórház területén létrehozandó egységes intézmény előkészítési folyamata 2013 végéig, a teljes beruházás pedig 2018 végére fejeződhet be.

A lelki-vallási gondozás szinte mindenhol megoldott. A szabadidős tevékenység hasznos eltöltésére is odafigyelnek az intézetek, szakköröket, vetélkedőket szerveznek. Az oktatásra is egyre nagyobb igényük van a fogvatartottaknak.

Az elmúlt években egyre kevesebb volt a fogvatartottak foglalkoztatási lehetősége, ugyanis a gazdasági válság hatása a börtönökbe is begyűrűzött. 2012. január 1-től azonban alapelvvé vált, hogy minden fogvatartottnak dolgoznia kell. Természetesen ez nem valósítható meg teljes egészében, ha másért nem azért, mert van, aki egészségi okok miatt nem dolgozhat. A munkáltatás sok intézetben elérte 2012-ben a 80%-ot, ami növeli a rabok felelősségérzetét. Az alapvető jogok biztosa hivatalból megvizsgálta, hogy 2012. január 1-jétől az elrendelt munkavégzés kényszernek vagy kötelező munkának minősül-e, és elemezte az ilyen foglalkoztatás munkajogi és társadalombiztosítási kérdéseit. Rámutatott, hogy a fogvatartotti foglalkoztatást a munkaviszonyoktól elsődlegesen az önkéntesség hiánya különböztetheti meg. Elvi alapjogi kérdés, hogy az elítéltek munkára kötelezése ne legyen büntető vagy kényszermunka jellegű. Megállapította, hogy az elítéltek immár írásban megadott hozzájárulással végezhetnek munkát más gazdálkodó szervezetnél, ám ez az önkéntesség inkább formális jellegű, mert továbbra is hiányoznak a szabad munkajogi viszonyhoz közelítő feltételek. Az önkéntesség legmegbízhatóbb indikátora az, ha a munkát a szabad munkajogi viszonyhoz közelítő feltételek mellett végzik, ilyen például a megfelelő összegű munkabér, a társadalombiztosítás, a munkahelyi biztonság és egészségvédelem.

Az alapvető jogok biztosa szerint nem egységes a magyar büntetés-végrehajtás keretében folyó munkáltatás jogi szabályozása. A jogalkotónak átfogóan kellene rendeznie az elítéltek munkavégzésére, az elítélt és a büntetés-végrehajtási intézet közötti kapcsolatra vonatkozó garanciális előírásokat. Nincs olyan világos szempontrendszer sem, amely meghatározná a fogvatartotti munka ellenértékét. Az alacsony munkadíj megkérdőjelezi a foglalkoztatás egyik legfontosabb célját, a társadalmi visszailleszkedés elősegítését. Az ombudsman szóvá tette azt is, hogy miközben az állam kvázi munkaviszonyban foglalkoztatja a fogvatartottakat, elvon tőlük társadalombiztosítási jogosultságokat, például az ilyen munkavégzés ideje nem számít bele a nyugellátáshoz szükséges évekre. Ajánlásaival azonban e kérdésekben – egyelőre – nem ért el eredményt a biztos. Említésre méltónak találta viszont, hogy 2012-ben a Belügyminisztérium az elítéltek társadalmi visszailleszkedését célzó programot indított, amelynek lényege, hogy az elítélteket az intézetbe lépéstől nemcsak a szabadulásukig, hanem azt követően – utógondozás keretében – a munkakeresésében is segítsék. A szabadultak ugyanis gyakran nem kapnak esélyt arra, hogy bizonyítsák hozzáértésüket, rátermettségüket, a munkáltatók – az előítéletek miatt – gyakran már az állásinterjúra sem hívják be a börtönt is megjárt álláskeresőt.

A biztos tájékozódott a fogvatartottak öngyilkossági szándékairól is. Elmondható, hogy az intézetek pozitívan kezelik ezt a problémakört. A fogvatartottak öngyilkosságát sajnos teljes egészben nem tudják elkerülni az intézetek, a számuk stagnálni látszik, 7-8 eset fordul elő évente. Természetesen az öngyilkossági esetekből egy is sok, de amíg a fogvatartottakat falak és rácsok választják el a

külvilágtól, az általános egészségügytől és a civil szférától, szervezetektől ezek az esetek nem hiszem, hogy megszűnnének.

Évekkel ezelőtt jelezte először az ombudsman a fogvatartottak saját ruhaneműinek szárítását biztosító, az emberi méltóságnak megfelelő lehetőségek zárkán belüli kialakításának szükségességét. A helyszíni vizsgálatok során sok intézetben volt tapasztalható, hogy felszerelték a zárkákat ruhaszáritóval.

A biztos ugyancsak évekkal ezelőtt kezdeményezte a rabszállító járművek biztonsági övvel történő ellátását, amelynek szükségességét – igaz baleset okán – 2012-ben ismerte el a belügyminiszter. Ennek 2014. év végéig meg kell történnie.

A postai pénzküldemények, illetve letéti pénzek kezelésének egységesítését is javasolta az ombudsman. A büntetés-végrehajtási szervezet informatikai fejlesztését szolgáló EKOP informatikai fejlesztési program keretében 2013. január 1-jétől ez megvalósul.

Az ombudsman tájékozódott a külföldi fogvatartottak anyanyelvhasználatához való jogának érvényesüléséről is. A projektmunka során négy börtönben a helyszínen vizsgálta az idegen állampolgárságú fogvatartottak e jogát. A nyilatkozó fogvatartottak szerint családjukkal tartják a kapcsolatot és abból adódóan, hogy távol vannak hazájuktól, sem nyelvi, sem egyéb nehézségről nem számoltak be. Az anyanyelvhasználathoz való joggal összefüggő visszásságot a biztos nem észlelt.

A biztos vizsgálatai kiterjedtek az elzárásukat töltő szabálysértő vagy bűncselekmény miatt pénzbüntetésre ítélt, de a fizetés elmaradása miatt elzárásra változtatott ítéletű elkövetők büntetés-végrehajtási intézetben való elhelyezésének körülményeire is. A biztos rámutatott arra, hogy a hatályos jogi szabályozás csak a szabadulól elítéltek és az előzetesen letartóztatottak egészségi állapotának megítéléséhez szükséges igazolások, dokumentumok kiadásáról rendelkezik, a szabálysértési elzárást letöltött elkövetők vonatkozásában ilyen rendelkezés nincs. Kifejtette, hogy ez a bv. intézet átlátható működését, a személyi állományt is megillető biztonságot, a fedhetetlenséget, azaz a tisztességes eljárás követelményének érvényesülését jelentősen megnehezíti. Jelzése alapján az érintett intézetben (Állampuszta Országos Büntetés-végrehajtási Intézet solti objektuma) 2012. október 1-től a szabadítást megelőzően valamennyi fogvatartott egészségügyi vizsgálatát elvégzik, amelyet a fogvatartott egészségügyi anyagában is rögzítenek.

A projekt részeként folytatott vizsgálata eredményeként az ombudsman rámutatott arra is, hogy a büntetésüket letöltő elítéltek visszailleszkedésének elősegítése aktív magatartást és ráfordításokat is követel mind az államtól, mind pedig a társadalomtól. Az állam nem hagyatkozhat ebben kizárólag a civil szervezetek önkéntes tevékenységére. Ezért felhívta az érintett állami szervek figyelmét a volt elítéltek pártfogó felügyeletének, utógondozásának, illetve foglalkoztatásának fontosságára. A pártfogó felügyelet működési nehézségeit, az utógondozás és a foglalkoztatás problémáit, illetve az érintett szervek közti együttműködés hiányosságait részletező jelentése nyomán az alapvető jogok biztosa felkérte a közigazgatási és igazságügyi minisztert, a belügyminisztert, a nemzetgazdasági minisztert és az emberi erőforrások miniszterét, hogy – lehe-

tóság szerint – közösen tegyék meg a szükséges intézkedéseket. A közigazgatási és igazságügyi miniszter – az érintett miniszterek véleményét is kikérve – arról tájékoztatta a biztost, hogy a minisztérium a társadalmi visszailleszkedésre vonatkozó átfogó jellegű reformprogram kidolgozását ugyan nem tervezi, ugyanakkor mindent megtesz azért, hogy a pártfogói tevékenység a lehető legeredményesebben működjön.

A biztos – az embertelen bánásmód elkerülhetősége érdekében – 2011-ben javaslatot tett a vonatkozó jogszabály módosítására, annak érdekében, hogy a különleges biztonsági körleten való elhelyezésről szóló döntés ellen független jogorvoslati fórumhoz lehessen fordulni. 2012. január 1-jétől az új szabályozás hatályba is lépett, mely szerint a büntetés-végrehajtási bíróhoz lehet fordulni jogorvoslatért.

A biztos megfontolásra javasolta, hogy a fiatalkorúakat fogva tartó büntetés-végrehajtási intézetekben történő dohányzást jogszabály teljes körűen – megfelelő felkészülési és felkészítési idő kitűzése mellett – tiltsa meg. Ezzel összhangban elengedhetetlennek ítélte meg a vonatkozó IM rendelet csomagküldésre és az elítélt birtokában tartható tárgyakra vonatkozó rendelkezéseinek a módosítását is. A javaslat a 14–16 éves fogvatartottak tekintetében országos parancsnoki intézkedés kiadásával meg is valósult. Az intézkedés 2012. november 1-jétől hatályos. Egyidejűleg – 2012. november 2-ai hatállyal – módosult a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályiról szóló IM rendelet. Annak 210/B. §-a szerint a tizenhatodik életévét be nem töltött fiatalkorú dohányárut nem tarthat magánál.

A fogvatartottak egészségügyi ellátásáról szóló 5/1998. (III. 6.) IM rendelet, valamint a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet módosításával teljesült az az ombudsmani javaslat is, amely arra irányult, hogy a kecskeméti intézet anya-csecsemő részlegében a gyermek a fogva tartott édesanyával egyéves koráig együtt maradjon (addig csak fél évig maradhatott, illetve kérni kellett annak egy évig való meghosszabbítását), hiszen ez felel meg a gyermek érdekeinek és az egyenlő bánásmód követelményének.

A 2010. május 25-én kelt alkotmánybírósági indítványában az alapvető jogok biztosa megállapította, hogy a fogvatartottak egészségügyi ellátásáról szóló IM rendeletnek a fogvatartottak egészségügyi önrendelkezési jogát korlátozó rendelkezései alkotmányellenesek. Ezért megsemmisítését kérte az Alkotmánybíróságtól. 2012-ben nyilatkoznia kellett indítványa fenntartásáról, és azt ki kellett egészítenie az Alaptörvény irányadó rendelkezéseivel. A biztos ennek eleget tett, indítványozva az IM rendelet általa kifogásolt szakaszai alkotmányellenességének megállapítását és megsemmisítését.⁵ Az alkotmányellenességet abban látta megvalósulni, hogy a jogalkotó rendeletben teszi lehetővé a beteg fogvatartottak önrendelkezési jogának korlátozását, a korlátozás ráadásul – szerinte – szükségtelen és aránytalan. Alkotmánybírósági döntés még nem született az ügyben.

---

5 Az indítvány a <http://www.ajbh.hu/allam/jelentes/201201878Ai.rtf> oldalon olvasható.

Az alapvető jogok biztosa panaszok alapján is vizsgálódott a projekt keretében. Ezek közül két esetet emelek ki. Az egyik ügyben a súlyos beteg hozzátartozó meglátogatása engedélyezésének és a környezettanulmány beszerzésének dilemmáit tárta fel. Az elítélt fogvatartott alapvetően a büntetés végrehajtás félbeszakítására irányuló kérelme jogellenes elutasítását sérelmezte, mert szerinte az intézet nem győződött meg édesanyja súlyos egészségügyi állapotáról. A vizsgálat megállapította, hogy az intézet intézkedett környezettanulmány beszerzéséről, de a kérelmet úgy bírálta el, hogy nem várta meg annak a közreműködő szervnek a véleményét, amelyet előzetesen ő maga kért fel vélemény-nyilvánításra, sőt döntésének indoklását úgy fogalmazta meg, mintha azt a véleményre alapozta volna. A biztos szerint, ha a döntéshozó egy másik szervvel környezettanulmányt készített, a tisztességes eljárás elve megkívánja, hogy döntését a környezettanulmány birtokában hozza meg. Feltárta azt is, hogy beteg hozzátartozó meglátogatása iránt benyújtott félbeszakítási kérelmek elbírálásakor a rövid úton, telefonon megkísérelt tájékoztatáskérés nem vezet eredményre, mert a kezelőorvos sem telefonon, sem írásban nem ad érdemi információt a beteg állapotáról. Az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről szóló törvény taxatív felsorolja azokat a szerveket, akik részére – írásbeli megkeresés esetén – a kezelést végző orvos a beteg azonosításához szükséges személyazonosító adatait átadja. A felsorolás nem tartalmazza a büntetés-végrehajtási szerveket. A közeli hozzátartozó súlyos betegsége, amely során a hozzátartozó esetleges halálával is számolni kell – a biztos álláspontja szerint –, olyan különös méltánylást érdemlő élethelyzet, amely indokolhatja a büntetés végrehajtásának félbeszakítását, illetve az élethelyzet valódiságáról való meggyőződés különös fontosságú adatként való kezelését. A hivatkozott törvény hiányosságát a biztos a jogbiztonság követelménye sérelmének minősítette. A biztos ajánlására az emberi erőforrások minisztere ígéretet tett arra, hogy a soron következő egészségügyi tárgyú törvények módosításakor a javaslatot figyelembe veszi, az országos parancsnok pedig körlevélben felhívta valamennyi intézet vezetőjét a környezettanulmányokkal kapcsolatos eljárások rendjének betartására.

A másik ügyben egy megyei intézetben megőrzésen volt fogvatartott sérelmeit vizsgálta az ombudsman. Az elítélt sérelmei között szerepelt, hogy nemdohányzóként dohányzó zárkában helyezték el, a zárkában hemzsegték az egészségre káros kártevők, a mellékhelyiség nem volt fallal leválasztva. A biztos a kártevők zárkában való jelenlétét, valamint a dohányzó és nem dohányzó fogvatartottak elkülönítési szabályai figyelembevételének elmaradását valósnak ítélte meg, ami a fogvatartottak egészséghez való jogával összefüggésben visszásságot okozott. Megfelelt a valóságnak az is, hogy az intézet egyik épületének zárkáiban lévő mellékhelyiségek csak függönnyel vannak leválasztva, illetve a kártevők jelenléte is fennállt, amiket az emberi méltósághoz, valamint az egészséges környezethez való jog közvetlen sérelmének ítélte meg. Az alapvető jogok biztosa a büntetés-végrehajtás országos parancsnokát kérte fel a szükséges intézkedések megtételére, aki a végcél fallal történő leválasztására vonatkozóan az intézet parancsnokától komplex javaslatot kért, és utasította arra is, hogy évente 4 alkalommal kötelezően gondoskodjon a rovar- és csótányirtásról.

Az előzőeket összefoglalva és azokból következtetéseket levonva – véleményem szerint – megállapíthatjuk, hogy a magyar büntetés-végrehajtási struktúrát az európai értékeket középpontba állító, fejlett garanciarendszer övezi. Az alapvető jogok biztosáról szóló törvény alapján az ombudsman széles körű és komplex ellenőrző tevékenységet folytat, amely kiterjed a büntetés-végrehajtás szinte valamennyi szegmensére. A biztos által megfogalmazottak túlnyomó többsége a magyar büntetés-végrehajtás testének legégetőbb sebére, a túlszűfoltásra vezethető vissza, melyhez képest az egyéb visszasságok leginkább egyedi jogsérelmek képében jelennek meg. A biztos ajánlásait a büntetés-végrehajtás mindenkor a legnagyobb szakmai körültekintéssel vizsgálja meg, és tudása legjavát adva igyekszik eleget tenni azoknak. A két szervezet között hosszú évekre visszanyúló, kiegyensúlyozott munkakapcsolat működik, melynek közös eleme, hogy mindkettő tevékenysége az emberi jogok érvényesülését szolgálja egy olyan kényes helyzetben, mint amilyet a személyi szabadság legitím elvonása jelent.

Összességében megállapítható, hogy a projekt eredményes volt. Lehetővé vált a büntetés-végrehajtás fogvatartottjai alapjogi összefüggéseinek feltárása, megismerése és a tapasztaltak azon személyekhez való továbbítása, akik az ügy érdekében tenni tudnak és szándékoznak. Ez esetben pedig nem volt hiába a témakört érintő problémás kérdések, alapjogi konfliktusok, dilemmák ombudsmani megjelenítése, alapjogi jellegű érvrendszerrel alátámasztott álláspontok kialakítása.

Somogyvári Mihály

Az új közmenedzsment büntetőpolitikára gyakorolt hatásának kritikai megközelítése

A jóléti államok válságára adott válaszok, az 1970-es, 80-as évektől folyamatosan megjelenő reformok a társadalompolitika szinte minden szegmensére kihatással voltak, így a közigazgatás, a szociálpolitika és a büntetőpolitika terén is alapvető paradigmaváltás volt megfigyelhető. A válságra adott válaszkeresések alapvetően az angolszász eredetű neoliberais fordulatot eredményezték, ám a reformok gyakorlati alkalmazása más területekhez hasonlóan a börtönök vonatkozásában is eltérő képet mutat az egyes európai országokban.

A folyamatok hatása alapvetően két fő szempontból értelmezhető. Egyrészt a büntetőpolitika *ideológiai háttérében* megjelent a paradigmaváltásnak köszönhető represszív fordulat, így a fogvatartotti ráták meredek emelkedése, a szigorodó ítélkezési gyakorlat és a büntetőpolitika erőteljes átpolitizálódása figyelhető meg.¹ A folyamatok másik oldalán az *új közmenedzsment-technikák megjelenésének* és azok egyre erőteljesebb térnyerésének lehetünk tanúi. Az új közmenedzsment-technikák következtében az állam a hatékony működés elérése érdekében (vagy arra hivatkozva) a közigazgatás szervezetrendszerébe – így a büntetés-végrehajtás intézményrendszerébe, döntési és végrehajtási mechanizmusába – próbálja integrálni a piaci technikákat, illetve bevonni a különböző nem állami szereplőket. Így kiemelten a PPP-konstrukciókban épített és üzemeltetett börtönök, a magánbörtönök, a civil szervezetek térnyerése, ügynökségek, teljesítményértékelési rendszerek és egyéb menedzsmenttechnikák megjelenése kísérte végig az elmúlt évtizedek folyamatait. A vázolt értelmezési keretek bár látszólag független folyamatokat takarnak, ám mégis számos ponton kapcsolódnak egymáshoz.

Fontos leszögezni, hogy tanulmányom állatorvosi ló abban az értelemben legalábbis, hogy sokszor egyoldalú, alapvetően erős kritikai megközelítésből tekintek a kérdésre. Ennek elsődleges oka az, hogy a jelen téma sajátosságát az állam által szolgáltatott „büntetés és erőszak” kérdése adja, ami miatt vizsgálata – más szakpolitikákkal szemben – sokkal nagyobb óvatosságot, morális és etikai vonzatot feltételez. A büntetőpolitika esetében az új közmenedzsment-technikák megjelenése és a piaci szemlélet térhódításának következményei ugyanis jóval túlmutatnak annak domináns költséghatékonysági kérdésein.

---

1 Gönczöl, Katalin (2002): A nagypolitika rangjára emelkedett büntetőpolitika. *Jogtudományi Közöny*, 57. évf. 5. 197–204. o.; Kerecsi, Klára (2006): *Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája*. Budapest. Complex Kiadó.

A neoliberális büntetőpolitika keretei

A büntetőpolitika intézményrendszerébe beszivárgó új közmenedzsment-technikák értelmezéséhez, a folyamatok kapcsán felmerült kritikák megértéséhez mindenekelőtt szükséges látni a neoliberális büntetőpolitika főbb kereteit, melyek alapvetően meghatározzák a szakpolitikai irányvonalak lehetőségeit, illetve az elmúlt évtizedek szakpolitikai kihívásaira reagáló ideológiai változások főbb aspektusait.

A neoliberális büntetőpolitika erőteljes térnyerése az Egyesült Államokhoz, az 1970–80-as évekhez köthető, melyek – a téma szempontjából – legrelevánsabb hozadékaként a szigorodó büntetőjogi gyakorlatban, a folyamatosan növekvő fogvatartotti rátákban és ezzel párhuzamosan a pozitivista (treatment) ideológia hanyatlásában jelent meg.

Loïc Wacquant, erős kritikai megközelítésében, a jóléti állam válságára reagáló neoliberális büntetőpolitika öt alaptendenciáját határozta meg.²

1. *A rendszer vertikális kiterjedése*, melynek lényege a fogvatartotti ráták rohamos növekedése, ami a 90-es évektől nemcsak az angolszász országokban, hanem Nyugat-Európában is egyre érezhetőbben megjelenő tendencia. Amerikában 1975-ben 380 000 ember volt börtönben, ez a szám ma már több mint 2 millió, azaz alig 40 év alatt több mint ötszörösére nőtt a fogvatartottak száma. A jelenség érdekessége, hogy a növekvő börtönpopulációt legtöbb esetben valójában stagnáló vagy éppen csökkenő bűnügyi mutatók kísérik.
2. *A büntetőháló horizontális kiterjedése*, ami arra utal, hogy a bebörtönzések mellett egyre nagyobb számban jelenik meg a felfüggesztett szabadságvesztés, a házi őrizetbe vétel, a javítóintézetbe utalás gyakorlata. A folyamat két szempontból érdekes. Egyrészt a neoliberális büntetőpolitika pozitív hatásként jelentkezik az alternatív büntetési szankciók erőteljes térnyerése is. Másfelől Wacquant arra is felhívja a figyelmet, hogy ezzel viszont még nagyobb lett az a büntető-igazságszolgáltatás látókörébe kerültek populációja, még szélesebb lett – a börtönstatisztikákban nem szereplő – kriminalizált társadalmi rétegek köre.
3. *A „nagy börtönkormányzat” eljövetele* Wacquant azon gondolatára utal, mely szerint a büntetőpolitika gyakorlatilag a társadalompolitikát váltja fel. Azonban ez nem pusztán a fogvatartottakra, de a fegyőrökre is vonatkozik. Számításai szerint a büntetőpolitikai ágazat már 1993-ban Amerika harmadik legnagyobb munkaadójává lépett elő. Azóta mind a fogvatartotti, mind a fegyőri létszám folyamatosan növekszik.
4. *A bebörtönzés mint magániparág visszatérése és felvirágzása* a magánbörtönök térnyerését jelenti. Az angolszász országokban a fogvatartotti létszám folyamatos növekedésével párhuzamosan a privát szektor térnyerése is

2 Wacquant, Loïc (2001): *A nyomor börtönei*. Budapest, Helikon Kiadó. 70–88. o.

egyenes arányban emelkedik. Ez egyben a neoliberális büntetőpolitika és az új közmenedzsment-technikák találkozási pontjainak alapvető kritikáit is magában hordja.

5. Az „*affirmative action*” politikája (pozitív megkülönböztetés, megerősítő intézkedések), mint ironikus felvetés, alapvetően arra utal, hogy bár az elmúlt évtizedek egyik kiemelt szakpolitikai célja az esélyegyenlőség és a diszkrimináció felszámolása, a büntetőpolitikai gyakorlatban ennek ellentétes tendenciáit lehet felfedezni. A felvetés tulajdonképpen azt fejezi ki, hogy a börtönökben a vallási, etnikai kisebbségek erőteljes felülreprezentáltságát tapasztaljuk. Ez minden országban megfigyelhető jelenség, ami a büntetőpolitika társadalompolitikai beágyazottsága szempontjából fontos értelmezési szempont lesz. Wacquant szerint ez egyben visszaigazolás is a „börtön mint szociális válságkezelés” koncepciójára. Tény, hogy az amerikai börtönök etnikai összetételét tekintve az afroamerikaiak és latin-amerikaiak a populáció kétharmadát teszik ki. Az abszolút számok mellett a relatív értékek adják az igazán sokkoló adatokat. Egy 2011-es felmérés alapján 100 000 fehér közül 478 volt börtönben, míg 100 000 afroamerikai közül 3 023.³

Wacquant írásainak jobb megértéséhez fontos leszögezni, hogy a fogvatartotti populáció szociológiai hátterét tekintve a társadalom legmarginalizáltabb csoportját alkotja, amely alapvetően nem hazai sajátosság. A világ szinte minden börtönében az adott társadalom legdepriváltabb rétegének jelentős felülreprezentáltságát tapasztalhatjuk, és nem csak etnikai értelemben, ahogy azt a fentiekben láttuk. Így nem meglepő, hogy az elmúlt közel száz év folyamán a kriminológia, a deviancia- és börtönszociológiai irodalmak egyik kiemelt kutatási iránya volt a bűnözés társadalompolitikai összefüggéseinek, a fogvatartottak katasztrofális szociális hátterének feltárása, értelmezése. Így a jelen tanulmány keretében erről részletesebben nem beszélnek, azonban a neoliberális paradigmák térnyerésének értelmezésében mégis fontos látni, hogy milyen társadalmi-szociális összefüggései vannak annak a problémakörnek, amit a büntetőpolitika kezelni hivatott, illetve aminek kezelésére a szakpolitikai döntéshozatal használja.

A fentiekben vázolt egyoldalúan kritikus problémafelvetések, a téma szempontjából, több aspektusból is fontosak lehetnek. Az új közmenedzsment-reformok egyik fő érvkészletének, a hatékonyságnak lesz fontos értelmezési kerete. Ugyanis ahhoz, hogy szakpolitikai értelemben tudjuk elemezni a büntetési eszközrendszer sikerességét, meg kell tudni határozni a siker lényegét, azaz a célt. Látni kell azonban, hogy a büntetés céljának ideológiai meghatározásában megjelenő kettősség kérdése olyan duális elméleti struktúrát jelent, melynek végrehajtási gyakorlata egymás ellen ható tényezőként jelenik meg. Ennek gyakorlati megvalósulásában törvényileg mellérendelt feladatrendszereket látunk, a domináns büntetőpolitikai ideológiák azonban alapjaiban határozzák meg, hogy melyiknek, milyen és

3 Carson, Ann E. - Sabol, William J. (2012): Prisoners in 2011. U.S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics. 8. o. - <http://www.doc.wa.gov/aboutdoc/measuresstatistics/docs/BJSReport.Prisonersin2011.pdf> [Letöltve: 2013. 03. 10.]

mennyire hangsúlyos szerep jut. Ez az ellentmondásos strukturális kettősség az elméleti keretektől a büntetés-végrehajtási rendszerek legalacsonyabb szervezeti szintjéig megjelenő specifikum. A téma szempontjából ez azért releváns, mert azt a kérdést veti fel, hogy a neoliberális új közmenedzsment-technikák ezt a duális struktúrát hogyan befolyásolják, milyen irányba mozdítják ki.

Az új közmenedzsment mibenléte és büntetőpolitikai eszköztára

A jóléti államok válságára adott paradigmaváltással létrejött *new public management* (NPM/ új közmenedzsment) elméletének és a közigazgatásra gyakorolt hatásának, illetve az annak nyomán megjelent reformoknak óriási hazai és nemzetközi szakirodalma van. Ezek bemutatására most nem vállalkozom, csupán néhány olyan aspektust szeretnék felvázolni, ami érthetőbbé teszi a büntetőpolitikára, illetve ezen belül is a büntetés-végrehajtási rendszerekre gyakorolt hatásának néhány aspektusát. „A Világbank által is propagált törekvés egyfelől a hagyományos (weberi típusú) közigazgatás nem hatékony jellegére és tehetetlenségére; másfelől a jóléti állam válságára adott válaszként fogalmazódott meg”⁴ – írták az új közmenedzsment megszületéséről. Hajnal György megfogalmazása alapján „középpontjában olyan célkitűzések állnak, mint a közszektor hatékonyságának, eredményességének és fogyasztó-orientációjának növelése, az állam leépítése, a privatizációra és az ún. piaci típusú mechanizmusokra való fokozott támaszkodás, illetve a kormányzás problémáinak újszerű, menedzser típusú megközelítése és a magánvállalati menedzsmentben alkalmazott technikák és filozófia fokozott átvétele.”⁵ Nagyon leegyszerűsítve tehát: az állam – a hatékony működés elérése érdekében – a közigazgatás szervezetrendszerébe, a döntési és végrehajtási mechanizmusába próbálja integrálni a piaci technikákat, illetve bevonni a különböző nem állami szereplőket. Bár tanulmányomban alapvetően kritikai megközelítésből próbálok megközelíteni a folyamatokat, azonban le kell szögezni, hogy számtalan pozitív hatása is volt a változásoknak.

- a) Kiemelkedően fontos aspektus a dinamizmus. A nem állami szféra szereplői ugyanis könnyebben és gyorsabban tudnak reagálni a kihívásokra és a lehetőségekre, mint az állami intézményrendszerek, melyek sok esetben nem is érdekeltek a változásokban.
- b) Olyan szolgáltatások fejlesztése, melyekre az állam nem tud, vagy nem éri meg neki költeni. Sok esetben a büntetés-végrehajtás igazgatási diszfunkcióira reagálnak (pl. túlzott bürokratikus jelleg, személytelenség, katonás struktúra), illetve az így megjelenő nem állami szereplők pont ezekből a diszfunkciókból fakadó réseket tömik be.

4 Fodor Gábor, G. – Stumpf István (2008): Neoweberi állam és jó kormányzás. Nemzeti Érdek, 2. évf., 2. 11. o.

5 Hajnal György (2004): Igazgatási kultúra és New Public Management reformok egy összehasonlító esettanulmány tükrében. PhD értekezés. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem. 8. o. – http://phd.lib.uni-corvinus.hu/174/1/hajnal_gyorgy.pdf [Letöltve: 2013. 03. 10.]

- c) A nem állami szereplők megjelenésével a börtönök társadalmi nyilvánossága erősödik.
- d) A piaci és (elsősorban) civil szervezetek helyismeretüket és sok esetben jelentős szakértelmüket kihasználva olcsóbban, célzottabban, ezáltal hatékonyabban tudnak fellépni. Tagadhatatlan előnyük továbbá, hogy jobban tudnak igazodni a bűnözés, illetve a büntetés társadalompolitikai beágyazottságához is, így a büntetés alatt és után is hatékonyan tudják kifejteni komplex, így jó eséllyel valóban hatékonyabb szolgáltatásukat.

Az új közmenedzsment-reformok a büntetés-végrehajtási rendszerek terén betöltött funkciója – tagadhatatlan érdemeik ellenére – azonban nyilvánvalóan számtalan kérdést vetnek fel. Politikatudományi szempontból talán az állami erőszak monopóliumának dilemmája a legrelevánsabb, de a piaci szemléletből fakadó folyamatokat – azaz a neoliberais reformok életre hívásának legfontosabb érvkészletét – is súlyos kritikák érték. A felmerült problémákat tekintve alapvetően három fő vizsgálati szempontot lehet elkülöníteni. Az egyik tehát az erőszakmonopólium kérdése, azaz mennyire lehet eladó az állami erőszak szolgáltatás. A másik a privatizáció mellett felhozott érvekre reagál, elsősorban azt vizsgálva, hogy a minőségi hatékonyság, a költséghatékonyság mennyire állja meg a helyét. A harmadik a prosperáló „büntetésipar” dilemmáit vizsgálja, azaz a piac térnyerésének a büntetőpolitika alakítására gyakorolt hatását kritizálja.

1. kritikai kör: Az erőszak monopóliumának kérdése

A büntetőpolitika intézményrendszerében megjelenő magánszektor erőteljes térnyerése 1983-tól⁶ az Egyesült Államokból indult ki. A folyamatok hatásaként – az elmúlt évtizedekben – az új közmenedzsment-technikák büntetőpolitikai alkalmazásának egyik leglátványosabb és legtöbb vitát generáló kérdése a magánbörtönök működtetésének dilemmái voltak.

Először is fontos leszögezni, hogy börtönök üzemeltetésének privatizációja széles skálán mozog. A kiszervezések mélysége alapján a szakirodalomban megkülönböztetnek angolszász és felprivatizált, más néven hibrid, avagy francia modellt. Az hibrid modellben az építés, a műszaki üzemeltetés, a beszállítói (például ételkészítés) tevékenységek, illetve elsősorban a reintegrációs feladatok részleges kiszervezéséről beszélünk, tehát tipikusan PPP-börtönök, illetve a civil szervezetek erős térnyerése adja a nem állami szereplők lehetőségeit (hazánk is ebbe a kategóriába sorolható). Ebben az esetben a börtönök központi alapfunkcióit, így az őrzést, irányítást, a menedzsmentet, a nevelési feladatok meghatározott részét az állam nem engedi ki a kezéből. Ezzel szemben az angolszász modellben az állam mindent kiszervez, így az építés és az üzemeltetés mellett a steril értelemben vett erőszak alkalmazását is.⁷ Az előbbinél „pusztán” a szakmai és fiskális

⁶ Az első amerikai magánbörtön megnyitása.

⁷ Cabral, Sandro – Saussier, Stéphane (2012): Organizing prisons through Public-Private Partnerships: a cross-country investigation. *Brazilian Administration Review*, Vol. 10. No. 1. 100–120. o. – http://anpad.org.br/periodicos/content/frame_base.php?revista=2 [Letöltve 2013.

hatékonyság kérdése merül fel problémaként, míg a másik, utóbbi esetben sokkal relevánsabb politikatudományi dilemmák is felmerülnek.

A nem állami szereplők térnyerése mellett felhozott érvek egyik fő vonulata annak (költség)hatékonyságára vonatkozik. Alapfeltevésük – az állami intézetekkel összehasonlítva –, hogy egy vállalkozás kevesebb pénzért és minőségvesztés nélkül tudja üzemeltetni a börtönt, így az államot érdekeltté teszi a privatizációs folyamatokban. „A közszolgálati menedzsmentreformok hívei azzal érvelnek, hogy a szűkítő, avagy stagnáló erőforrások és a növekvő, minőségi irányba elmozduló igények kettős nyomása a modern jóléti államok politikai stabilitását veszélyezteti, ezért mozdulni kell a vállalkozás jellegű közszolgáltató szervezetek irányába, akár a politikai rendszer jogi legitimitációjának újfajta értelmezése árán is”.⁸ Jenei György megfogalmazásának önkényes használatával: a büntetőpolitika szempontjából a „legitimitáció átértelmezése” különösen az angolszász modell esetében sarkalatos pont.

Büntetőpolitikai vonatkozásában a legitimitáció több szempontból is értelmezhető. A szakirodalmak alapján három fő értelmezési aspektusa rajzolódik ki, így a büntetőpolitikára ható társadalmi nyomás, a büntető igazságszolgáltatás gyakorlatában megjelenő uralmi viszonyok legitimitációja, végül a legitim állami erőszak monopólium kérdése.⁹ A jelen téma szempontjából az elméletek utóbbi iránya lesz releváns, amely az „erőszak-szolgáltatás” privatizációjához köthető, ami leegyszerűsítve az állami monopólium körébe tartozó erőszak formáinak magánkézben való összpontosulását jelenti.

A szakirodalom a privatizációs folyamat elméleti igazolását amerikai liberális és libertariánus elvekben és államfelfogásban látja.¹⁰ Eszerint az állam mesterséges képződmény, tekintélye és törvényes hatalma azon alapul, amit az egyének átruháznak rá. Ebben a felfogásban a büntetőpolitika – mint az állam által szolgáltatott legitim erőszak monopóliuma – a legalitás hátterének adminisztratív megteremtésében merül ki. Balogh László Levente szavaival élve: „Ezeknek a folyamatoknak a fő mozgatórugója a neoliberais gazdasági kánon által meghirdetett államkarcsúsítás programja, amely folyamatosan a kiadások csökkentésével és a hatékonyság növelésével érvel, és aminek következtében az állami erőszak bizonyos eszközeinek kiszervezése révén kivonja magát a demokratikus ellenőrzés lehetősége alól”.¹¹ Tehát, Jenei György megfogalmazására visszautalva, a politikai rendszer jogi legitimitációjának újfajta értelmezése, a magánbörtönök esetében, a legitim állami erőszak monopóliumának újraértelmezését is jelenti.

03. 10.] 8., 13. o.

8 Jenei György (2006): Közintézményi reformok szemléleti háttere és fejlődési pályái az ezredfordulón. Közgazdaság; I. évf. 1. 82. o. - <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/478/1/8-jenei.pdf> [Letöltve: 2013. 03. 10.]

9 Lásd bővebben: A büntetőpolitika legitimitációs kérdései. In: Kriminológiai közlemények 71. 2012. 252–271. o.

10 Christie, Nils (2004): Büntetésipar. Budapest, Osiris Kiadó. 151–152. o.; Balogh László Levente (2011): Állam és erőszak. Politikatudományi Szemle, 2011. 1. 119–132. o.; Király Klára: A büntetés-végrehajtási intézetek privatizációjának elméleti háttere. Jogelméleti Szemle, 2002. 3.

11 Balogh László Levente: i. m. 130. o.

A piaci logika beáramlása és dominanciája számos esetben elfogadható az állami szolgáltatások privatizációjában. Felmerül azonban a kérdés, hogy a börtönök és általában az állami erőszak szolgáltatás esetében ez a szemlélet mennyire támogatható. A bebörtönzés, illetve tágabb értelemben a büntetőpolitika az állam saját polgárai felett gyakorolt erőszakhoz való jogának legkeményebb és legszigorúbb manifesztációi között szerepel. Így a börtönök költség- vagy szakmai hatékonyságának vizsgálata mellett (illetve azzal szemben) a súlypontot legelőször is az alkalmazott büntetőgyakorlat legitim voltára kell helyezni.¹² A büntetőpolitika intézmény- és eszközrendszere privatizációjának ugyan valóban vannak/lehetnek érdemei a szolgáltatások színvonala terén, így a legitim erőszak-alkalmazás kérdése felett is könnyen át lehet lépni a hatékonyság kérdésével. A legitimációelméletek kritikai értelmezésében könnyen elfogadható lenne egy olyan érvkészslet, ami a szolgáltatások minőségével vagy olcsóságával legitimálja¹³ az állam által kiszervezett szolgáltatásokat. És valóban, amíg a problémamentesség garantált, addig ez az érvkészslet megállja a helyét. A probléma az, hogy ebben az esetben a szolgáltatás az erőszak, és akkor van gond, ha a büntetőpolitika társadalmpolitikai vonzata és általában a büntetés morális tartalma miatt valamilyen más társadalmi probléma rakódik rá, illetve, ha az erőszak alkalmazásában aggályok merülnek fel.

A dilemmát egy angliai példával szeretném illusztrálni, ami talán jól érzékelteti a piaci szereplők térnyerésének problémás aspektusait. A felhozott példa Jimmy Mubenga angolai bevándorló esete, aki 2010 októberében a kiutasítási eljárása alatt az őrzésével megbízott cég¹⁴ felügyeletében vitatott körülmények között meghalt. A cég alkalmazottai ellen bizonyíték hiányában nem emeltek vádat. A vállalat nem nyert a következő idegenrendészeti kiutasításokra vonatkozó közbeszerzési pályázaton – bár a hivatalos álláspont szerint Mubenga esetének ehhez semmi köze –, a sajtó ezt mégis sokszor szoros összefüggésbe hozta az incidenssel.¹⁵ A vállalat ettől függetlenül továbbra is megtartotta a magánbörtönök területén és az egyéb rendvédelmi, rendészeti ágazatokban meglévő érdekeltségeit.

Az eset két szempontból érdekes. Rávilágít a demokratikus kontroll jelentőségére, illetve a legitimációs problémák egyik lényegi jellemzőjére. Ugyanis a felmerült kritikák is csak ekkor nyernek értelmet, ha a folyamatokba hiba csúszik, vagy egy eset komoly társadalmi problémák, feszültségek keresztüztüzebe kerül. A legitimáció kérdése is akkor válik jelentőssé, ha a rendszer valamilyen

12 Dolovich, Sharon (2005): State punishment and private prisons. *Duke Law Journal*, Vol. 55. No. 3. 443–447. o.

13 Bayer József (1997): A politikai legitimitás. Budapest, Napvilág Kiadó – Scientia Humana. 135–141 o.

14 Az elsősorban biztonsági szolgáltatásokra szakosodott cég több mint 100 országában működik, több mint 600 000 alkalmazottal, amivel a világ egyik legnagyobb munkaadója. Bár a jelen téma szempontjából nem releváns, biztonságpolitikai szempontból ez önmagában is érdekes kérdéseket vet fel.

15 *The Telegraph*, 2010. 10. 29.: G4S loses deportation contract; *The Times*, 2010. 10. 30.: G4S loses contract to remove foreigners forcibly

értelemben válságba kerül,¹⁶ Szabó Miklós megfogalmazásával élve, ha „*konszolidálatlan állapotok vannak*”.¹⁷

Az, hogy Mubenga halála valóban a cég hibájából fakadt-e vagy sem, valóban bántalmazták-e és a bántalmazás valóban összefügg-e a halálával, majdhogynem irreleváns kérdés. Hiszen a halálesetre azonnal rávetültek a mögöttes társadalmi problémák és feszültségek, politikai színezetet kapott, sok esetben nem kevés érzelmi telítettséggel, morális értékválasztások frontvonalába helyezte a kérdést. Így az eset sajtóvisszhangjában az igazságszolgáltatás, az erőszak-alkalmazás, a bevándorlási politika és a kisebbségi kérdések egyaránt megjelentek.¹⁸ Az eset, véleményem szerint, jól mutatja, hogy az állam, ha kiszervezi is az erőszak-alkalmazás jogát, és így a felelősség jogi értelemben a céget terheli, ám az események politikai, társadalmi felelősségét az állam nem tudja elhárítani magáról. Viszont az állam problémakezelési lehetősége már csak a szerződéses viszonyok között értelmezhető.

Ezen a ponton érdekes lehet Nils Christie kritikai felvetése a demokratikus kontroll kérdéséről, ami több szempontból is értelmezhető. Az egyik az intézményi felügyeleti rendszer (formális jogállami kontroll), ami a cégek esetében csak korlátozottan érvényesül. A másik, amire a szerző utal, hogy lehet, az állami rendszer rossz, esetleg korrupt(abb, mint a magánpiac), lehet, hogy drága és nem hatékony, de „a miénk”. Így, ha a társadalom érzékeny lesz a büntetőpolitikai folyamatok valamely tendenciáira, úgy megvan a lehetőség a büntető-igazságszolgáltatás reformjára, a politikai döntéshozók, a büntetés-végrehajtási vezetők és alkalmazottak leváltására.¹⁹

Összegezve tehát, a piaci szemlélet büntetőpolitikába való beáramlásának egyik fő kritikai aspektusa alapvetően abból indul ki, hogy mennyire lehet egyáltalán eladó az állam büntetőhatalma, milyen legitimációs és etikai kérdéseket vet fel az erőszak kiszervezése.

2. kritikai kör: A privatizált büntetőpolitika hatékonysági kérdései

A következőkben néhány olyan más aspektust szeretnék felvázolni, ami piaci a technikák alapvetően fiskális szempontjaival kapcsolatban merültek fel dilemmaként.

- a) Az első aspektus, hogy mennyire költséghatékony egyáltalán a privatizált büntetőpolitika, van-e egyáltalán megfelelő összehasonlítási alap a kérdés eldöntéséhez. A felmerült kritikák tulajdonképpen a kérdés egyik *Achilles-sarkaként* is értelmezhetőek.

16 Kovács Gábor (2006): *Demokrácia, válság, legitimitás*. Kellék, 29. 21. o.

17 Szabó Miklós (1989): *A legitimáció történeti alakváltozásai*. In: Tallár Ferenc (szerk.): *Politikai kultúra Magyarországon 1896–1986*. Budapest, Medvetánc könyvek. 277. o.

18 Vö. *The Guardian*, 2012. 07. 17.: *Jimmy Mubenga's death: no prosecution, no surprise*; *The Guardian*, 2012. 07. 18.: *Perverse failure to prosecute G4S over Jimmy Mubenga's death*; *Institute of Race Relations*, 2012.10. 04.: *Two years on and no justice for Jimmy Mubenga*; *BBC News*, 2012. 01. 26.: *MPs attack private security guard immigration removals*.

19 Christie, Nils: i. m. 152. o.

- b) A másik aspektus a piaci technikák beáramlásának szakmai szempontú negatív hatásait emeli ki.

A költséghatékonyság összehasonlíthatósági problémája és a piaci logika torzulása

Jane Andrew 2006-os tanulmányában helyezte átfogó keretbe a piaci logika érvényesülésével kapcsolatban felmerült dilemmákat, melyek közül az egyik maga a verseny kérdése. Ugyanis a „büntetőipar” piacán még nemzetközi viszonylatban is nagyon kevés piaci szereplőről beszélünk, ráadásul a szolgáltatások is nehezen tanulható, magas fokú és specializált, nehezen hozzáférhető tudást igényelnek. Így összességében olyan feltételek mellett reméljük a piaci logika pozitív érvényesülését, melyek alapvetően nem kedveznek a versenynek. A szerző következő, legalább annyira fontos felvetése, hogy a valójában meglehetősen ellenmondásos kutatási eredmények egyáltalán nem támasztották alá a magánbörtönök költséghatékonyságát. Ennek oka alapvetően a büntetés-végrehajtás differenciált jellegéből fakad,²⁰ ugyanis merőben eltérőek lehetnek az egyes börtönök fenntartási, a fogvatartotti populációból fakadó költségei, továbbá különbözhetnek a fogvatartotti reintegrációs programok jellegéből, intenzitásából fakadó kiadások, illetve az intézetek által nyújtott szolgáltatások köre (egészségügyi, szociális stb.) is.

Folytatva a szerző gondolatát: ahhoz, hogy meg tudjuk állapítani a hatékonyság és a működés jellemzőinek összehasonlítási szempontjait az állami börtönök és a magánbörtönök relációjában, meg kellene tudni határozni azt a mércét, amit minőségi alapnak tekinthetünk. Felmerül azonban a kérdés – az eltérő funkciókat, specifikumokat nem számolva –, hogy milyen objektív sztenderdekhez mérjük a költséghatékonyságot. Nem mindegy ugyanis, hogy a túlterhelt állami börtönök szintjéhez mérve képes a magánbörtön minőségvesztés nélkül olcsóbban működni, vagy objektív mutatók szerint is jobb.²¹ A büntetés-végrehajtási szervezetek jellegükből fakadóan semmilyen befolyással nem rendelkeznek a befogadott populáció nagyságára és jellegére nézvést. Így a neoliberális büntetőpolitika nyomán megjelenő fogvatartotti ráták rohamos növekedése értelemszerűen együtt jár a túltelítettség növekedésével és az intézményrendszer leterheltségével. A költséghatékonyságra építő financiaális háttér mellett – egy eleve alulfinanszírozott, elavult infrastruktúrájú (ezért fenntartásában drágább) intézményrendszer esetében – a fogvatartotti ráták emelkedésének és a túltelítettségnek egyenes következménye lehet a minőségi mutatók relatív csökkenése. De nem pusztán az egyes börtönök eltérő specifikuma miatt nehéz az összehasonlítás, hanem a különböző privatizációs szisztémák is alapvetően más logika alapján működnek.

A hibrid modell szerint üzemeltetett börtönök esetében szerződések rögzítik például a telítettségi mutatókat és az állam fizetési kötelezettségeit. Így sok eset-

20 Andrew, Jane (2006): Prisons, the profit motive and other challenges to accountability. Faculty of Commerce – Accounting & Finance Working Paper, University of Wollongong. 7. o. – http://betterstate.org.au/wpcontent/uploads/resources/andrew_prisonstheprofitmotiveandotherchallengesaccountability.pdf [Letöltve: 2013. 03. 10.]

21 Dolovich, Sharon: i. m. 443–447. o.

ben egy állami börtön az erőteljes büntetőpolitikai szigorítás esetén akár több mint 200%-os telítettséget is elérhet (hiszen nem tagadhatja meg a befogadást), addig a PPP-börtönök 100% fölé csak akkor kerülnek, ha az állam „kötbért” fizet az üzemeltetőnek. Ennek ellenpéldájaként az amerikai gyakorlat áll, ahol a privát szektor finanszírozása fejkvóta alapján történik, ezáltal a cégek a hibrid modellel ellentétben arra törekcszenek, hogy minél több fogvatartott legyen az intézetben. Így a privát börtönök hajlamosabbak a rövid távú költségkhatékony megoldást hozó módszerek alkalmazására, és a rendszer erre lehetőséget is ad. A börtönök a profitra törekcsdenek, így lehet, hogy fenntartásuk fajlagosan valóban olcsóbb, de az ellátás minősége összességében romlik.²² Az amerikai fogvatartási körülményekre vonatkozó sztenderdek viszont az Európai Unióban nem is állnák meg a helyüket. Így – akár országokon belül, akár országok között – a privát és az állami rendszer „költségkhatékonyasági” és „minőségi” összehasonlítása megfelelő objektív mércék hiányában értelmetlen.

Jane Andrew gondolataira visszatérve, a szerző azt állítja, hogy a privatizáció elsőbbségét megjelenítő érvek a piaci logika hipotetikus költségkhatékonyaságára mint valós eredményekre hivatkoznak, ezzel legitimálva a piac büntetőpolitikai térnyerését. Azonban pont a módszertanilag is nagyon nehezen kivitelezhető összehasonlítás hiányából fakad, hogy a magánbörtönök értékelésénél nem lehet figyelmen kívül hagyni a témára nehezedő ideológiai, politikai, gazdasági és etikai befolyást sem.²³

Nagy-Britannia Parlamentje Alsó Házának megbízásából, az Igazságügyi Parlamenti Bizottság számára 2009-ben készült *Jelentés* egyik legérdekesebb megállapítása, hogy a legjobb magánbörtön ugyan jobb, mint a legjobb állami, azonban a legrosszabb magánbörtön is ugyanolyan alacsony színvonalú, mint a legrosszabbnak gondolt állami. Azaz a létrehozásuk mellett szóló érvkészlet legfontosabb elemeit, a hatékonyságot és eredményességet vonja kétségbe. Pontosabban annyit állít, hogy a privát szféra önmagában semmilyen problémára nem ad választ. A dokumentum szerint a jelenség okai között maga a szerződéses viszony áll. Azaz egy magánbörtön semmivel sem fog többet tenni, mint amennyi a megállapodás alapján tőle minimálisan elvárható. Az esetleges minőségi többletet is alapvetően szerződések szabályozzák. A minőségi „szolgáltatás” azonban több pénzt is jelent az államnak, de ahogy azt már láttuk, eleve mások az alapfeltételek is, mint az állami intézetek esetén, így az összehasonlításakor ezt is figyelmembe kell venni.²⁴

A nem állami szereplők megjelenésével együtt járó piaci verseny logikájának másik kritikája arra utal, hogy a piac elvben arra késztené a privát szektort, hogy minél alacsonyabb áron egyre jobb szolgáltatást nyújtson. A logika azonban csak torzulva érvényesül, ami részben tehát a piaci szereplők korláto-

22 Cabral, Sandro – Saussier, Stéphane: i. m. 12–13. o.

23 Andrew, Jane: i. m. 7. o.

24 House Of Commons Justice Commmittee (2009): Role of the prison officer. 52–54. o. – <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200809/cmselect/cmjust/361/361.pdf> [Letöltve: 2012. 12. 14.]

zott számának köszönhető. Másfelől viszont a „jó és költséghatékony szolgáltatás” a szerződések tartalmának maradéktalan betartását jelenti, de jellegéből fakadóan nem feltétlenül ösztönzi a magánbörtönöket szakmai értelemben vett minőségi többlet nyújtására. Ennek további okát abban is kereshetjük, hogy a fogvatartotti reintegrációs programok jelentős része sem látványos sikert, sem költséghatékonyt nem jelent, így a piaci szereplők nem is érdekeltek abban, hogy jogszabályi előírások vagy szerződésben rögzített felelőségi körökön túl plusz erőforrásokat fordítsanak rá. Ráadásul a piaci logika diszfunkcióinak olyan egyéb, nem kívánt mellékhatásai vannak, melynek következményei már más szakmai szempontból is relevánsak lehetnek. Így a másik jelentős probléma az innovációk, a jó gyakorlatok, a kapcsolatok terjedésének alacsony szintje. Egy állami intézményrendszerben ez a működés logikájából fakadóan – ideális esetben – nem probléma, azonban a piaci szférában – a verseny logikája miatt – üzleti titok.²⁵ Ez persze természetes, de azt a további szűkítő értelmezést is fel kell vetni, hogy a magánszektor által esetlegesen nyújtott minőségi többlet mindig csak az adott intézetre jellemző specifikum. A piaci logikából fakadóan ugyanis egy vállalat nem fogja a szervezet egészét érintő érdekeket és értékeket magáévá tenni, de nem is érdekelt benne.

A piaci technikák beáramlásának negatív hatásai

A piaci technikák negatív hatásai alapvetően két szempontból értelmezhetők. Az egyik a piaci technikákban rejlő pozitív potenciál elvesztegetését jelenti, vagyis azt, hogy a szakmai szempontok a költségmegtakarításhoz képest csak másodlagos szereppel bírnak. A másik kritika alapvetően arra utal, hogy a piaci technikák igazgatási értelemben vett átvétele, jellegéből fakadóan kiszorítja a szakmai szempontok egy markáns szegmensét.

a) Az új közmenedzsment egyik fő ideológusa, Christopher Hood, 1991-ben megjelent tanulmányában a piaci folyamatok egyik negatív kritikáját „a császár új ruhája” effektus néven említi.²⁶ Azaz a piaci technikák beáramlása valójában csak retorikai szinten valósul meg, de tényleges változás nincs mögötte, illetve továbbgondolva Hood gondolatmenetét, a költséghatékony és a minőségi szolgáltatások helyett csak olcsóbb működés figyelhető meg, pozitív minőségi elmozdulás nélkül.

Ennek a kritikai gondolatnak a lényegét egy brit ügynökség példáján keresztül próbálom röviden bemutatni. A *National Offender Management Service* (NOMS) szervezetét 2004-ben az igazságügyi ágazat hatékonyságát ért kritikákra adott válaszként hozták létre. A NOMS egy olyan, az igazságügyi tárca alá tartozó ügynökség, amely egységes irányítási és szakmai keretbe foglalja a büntetés-végrehajtás és a pártfogó felügyelet struktúráját. A szervezeti felépítésben rejlő

²⁵ House of Commons Justice Committee: 53. o.

²⁶ Hood, Christopher (1991): A public management for all seasons? *Public Administration*, Vol. 69. Spring. 9. o.

szakmai potenciál egyértelmű. A NOMS a bűnelkövetők intézményi kezelésével foglalkozó szervezetet tömöríti egységes irányítási és döntéshozatali struktúrába, elhárítva ezáltal minden igazgatási akadályt, nehézséget, amely az addig meglévő szervezeti együttműködést, a komplex, átfogó intézkedéseket negatívan befolyásolta. Az ügynökség így óriási szakmai potenciállal rendelkezne a reintegrációs tevékenységek átfogó, többszakaszos megvalósítása terén. A már hivatkozott Igazságügyi Bizottsági Jelentés azonban a NOMS működésében – a dokumentum készültkor 5 éves fennállása alatt – egyáltalán nem találta visszaigazoltnak a szakmai elvárásokat. A dokumentum felmérései alapján sokkal inkább úgy tűnik, hogy a valós működésben csak igazgatás-racionalitási elvek dominálnak (a jogi, informatikai, gazdasági szervezeti egységek összevonása), melyek elsősorban költségvetési megtakarítást jelentenek.²⁷ Az intézmény fenntartása így bizonyára olcsóbb, átláthatóbb és a költségvetési kifizetések minden bizonnyal jobban kontrollálhatóak. Ám a Jelentés – még ha feltételezzük is a közreműködő kutatók szubjektív hozzáállását – arra mindenképpen felhívja a figyelmet, hogy ha a piaci szemléletű hozzáállás nem nyújt szakmai értelemben vett minőségi többletet, akkor a „császárr meztelen” marad.

b) A másik kritikai kör tehát alapvetően abból indul ki, hogy a piaci szemléletű teljesítmény- és hatékonyság-értelmezés, jellegéből fakadóan, könnyen elmozdítja a szakmai súlypontokat az egyoldalú megközelítés felé. Ennek következményeként a büntetőpolitika intézményrendszere által végzett feladatstruktúra egyes – nehezen mérhető, illetve költséghatékonyság szempontjából nehezen értelmezhető – elemei háttérbe szorulnak, amit pénzügyi és szervezeti racionalitással legitimálnak.

A felmerülő kérdések egyik fő fókuszra arra irányul, hogy van-e értelme, vagy lehetséges-e egyáltalán az alapvetően piaci szférából átemelt metódusokat egy olyan intézményrendszerre kivetíteni, melynek szervezeti felépítése, kiválasztási folyamatai és nem utolsósorban tevékenysége nem, vagy csak nagyon nehezen hasonlítható össze a piaci szférával. Alapvető értelmezési kérdés, mit tekintünk sikerességnek vagy eredményességnek. A piaci szférában ez egyértelműen a profit folyamatos növelése és a versenytársakkal szembeni minél jobb pozíció kiharcolása. Egy, a központi államigazgatási szervek közé tartozó rendvédelmi szervezet esetében azonban ez nem értelmezhető szempont. A közszolgáltatásokat nyújtó szervezeteknél, például az ügyfél-elégedettség (pl. okmányiroda) lehet egy mérőszám, azonban a büntetés-végrehajtás esetében az „ügyfelek elégedettsége” csak korlátozottan értelmezhető. Természetesen meg lehet határozni alapvető társadalmi minimumelvárásokat (pl. a szökések megakadályozását vagy a jogvédelem szempontjából releváns sztenderdeket), azonban ezek nem árulnak el sokat a büntetés-végrehajtás lényegi munkájáról.

A különböző társadalmi jelenségeket és folyamatokat befolyásolni, ellenőrizni hivatott szervezetek tevékenységei sok esetben csak adminisztratív szempontból határolhatóak el egymástól, funkcionálisan azonban semmiképpen sem.

²⁷ House of Commons Justice Committee: 48–49 o.

Ahogy arról már esett szó, a büntetés-végrehajtás is szervesen ágyazódik be a társadalompolitika intézményrendszerébe, teljesítményének megítélése nehezen elválasztható más intézmények munkájától. A visszaesés mértéke például nem értelmezhető a fogvatartottak bekerülés előtti és a szabadulás utáni társadalmi helyzetének figyelembe vétele nélkül. Ez viszont oktatás-, foglalkoztatás- és szociálpolitikai kérdéseket egyaránt felvet. Így a büntetés-végrehajtás tevékenysége kizárólag a társadalompolitika körébe tartozó egyéb intézmények feladatstruktúrájának kontextusában értelmezhető. Az államigazgatási szervek mozgástere, kapacitásai, fő szakpolitikai irányvonalai alapvetően a kormányzati döntéshozatal prioritásaitól és lehetőségeitől függenek. Így az államigazgatási szervezetek teljesítményértékelése könnyen eshet abba a hibába, hogy az adott szervezettől független tényezők által befolyásolt, vagy a valós teljesítmény szempontjából irreleváns változók eredményei alapján ítélik meg tevékenységüket. A legnagyobb veszély abban rejlik, hogy a Hood által is preferált, számszerűen mérhető változók alapján való értékelés könnyen fordítja át a szervezeteket a számoknak való kizárólagos megfelelés szintjére. Ez viszont – főleg a már említett külső tényezők befolyása miatt – valószínűsíti a munka kevésbé mérhető, ám legtöbb esetben sokkal lényegesebb minőségi tartalmának háttérbe szorítását, amely hosszútávon súlyos kompetenciavesztést, a szervezet kultúrájára nézve eróziót eredményezhet. Így például a szociálpolitika esetében, egy bizonyos jogcímen segélyezettek száma és a segély összege nem árul el semmit arra vonatkozóan, hogy az ágazat megfelelően kezelt-e egy társadalmi problémát. Vagy egy egészségügyi példával élve, az orvosi műhibaperek számának csökkenése (most nem beszélve arról, hogyan érik el) alapvetően nem valós minőségi mutató, hiszen megfelelő infrastruktúrális háttér esetében ez alapvető elvárás. Viszont semmit nem mond el arról, hogy egy kórház „minőségi” gyógyítást végez-e vagy sem?

Ez természetesen nem azt jelenti, hogy ne lehetne meghatározni olyan szempontokat, amelyek alapján értelmezni, majd értékelni lehet a szervezetek teljesítményét. Fontos azonban leszögezni, hogy a mérésre alkalmas változók meghatározása és azok meghatározott szempontok szerinti kiértékelése, csak egyes, elsősorban az erősen objektív tevékenységek leírására használt változók mentén értelmezhetőek. Így például a fogolyszökés büntetési alakzata a büntetés-végrehajtás egy fontos, de nem kizárólagos mérőszáma lehet. A reintegrációs tevékenységeknél azonban sokkal nehezebb megállapítani, hogy mi a „jó” teljesítmény, milyen összetevői vannak, milyen adekvát mérőszámokkal lehet azt feltérképezni, és végül az így kapott értékeket mi alapján és mihez képest lehet „jobbnek”, vagy „rosszabbnak” értékelni.

Véleményem szerint így a büntetőpolitika intézményrendszerének teljesítményértékelése alapvetően annyiban értelmezhető, hogy mennyire képes betölteni azt a funkciót, melynek érdekében létrehozták. Ez abból a szempontból fontos, hogy minden teljesítménymérési és értékelési rendszernek a fő feladata az, hogy meghatározott szempontok alapján összehasonlítható képet nyújtson egy szervezet relatív vagy normatív értelemben vett tevékenységének értelmezéséhez. A fő funkcióján túl minden ilyen rendszernek van egy (tudatosan vagy nem kívánt

mellékhatásként érvényesülő) motivációs hatása is. Ugyanis a szervezet elvárt teljesítménymutatói tükrözik annak szakmai elvárásait, a minőségi sztenderdeket, a működési elveket és a szervezeti kultúrát. A teljesítménymérési rendszerek lényege, hogy az annak való megfelelésre készítse a szervezetek különböző al-rendszereit.

Ezen a ponton fontos kitérni arra, hogy mit is tekintünk sikerességnek. Ez a felvetés szoros kapcsolatba kerül a neoliberális büntetőpolitikai elvekkel is. Azaz, hogy mennyire tekintjük sikerességi, hatékonysági kérdésnek a büntetőpolitika társadalompolitikai vonzatából eredő feladatokat. A pozitivista elvek háttérbe helyezése mellett a piaci szemlélet sem kedvez a hatékonyságnak és a siker ilyen értelemben vett értelmezésének. Ennek oka, hogy az ebből fakadó tevékenységek a legkevesbé költséghatékonyak, nehéz objektíven és látványos eredményeket produkálva mérni, és a piac nem is feltétlenül érdekelt benne. Ezzel kapcsolatban a már hivatkozott *Jelentés* kifejti, hogy a teljesítménymérési/értékelési rendszerek, illetve általában a „menedzserializmus” szélesedése sok szempontból negatív hatással volt a büntetés-végrehajtásra, így ami a téma szempontjából jelentős, hogy a szakpolitikai szinten retorikaként megjelenő fogvatartotti reintegráció szinte csak illúzió. A túltelítettség, a személyi feltételek hiánya, a fogvatartottak speciális jellemzői (drog-, alkohol-, szociális és mentális problémák) ellenére érdemi nevelői munka gyakorlatilag nincs, hiszen a büntetés-végrehajtási munka felét – a teljesítmény és az elszámoltathatóság nevében – adminisztratív feladatok, adatfelvétel és adatrögzítés teszi ki. A *Jelentés* mögötti kutatások alapján az a kép rajzolódik ki, hogy az így kialakult „csak a mennyiség számít” elv mögött (egyebek mellett) a börtönök munkájának realitását teljesen figyelmen kívül hagyó teljesítményértékelési/mérési metódusok állnak.²⁸

Természetesen alapvető és reális szakmai, társadalmi elvárás, hogy lehetőleg botrányok és rendkívüli események nélkül működjön a rendszer. Azonban a nem megfelelően értelmezett teljesítmény és sikeresség, a börtönök reintegrációs, nevelési feladatainak háttérbe szorulása paradox módon csak a börtönök a kriminalitás újratermelésében játszott szerepét erősítik. Így pont a piaci technikák hatására bevett teljesítmény- és hatékonyságmutatók hibás vagy kritikátlan használata teszi „hatékonyatlanná”, kontraproduktívvá a rendszert.

3. kritikai kör: A neoliberális büntetőpolitika és az új közmenedzsment társadalmi pontjai

A neoliberális büntetőpolitika bírálóinak két legnagyobb nemzetközi ideológusa, a többször hivatkozott Loïc Wacquant és Nils Christie munkáiból alapvetően az a feltételezés olvasható ki, hogy a meglehetősen magas társadalmi legitimitációt élvező neoliberális klasszikus, retributív büntetőpolitika és az új közmenedzsment-technikák hatására megjelenő „büntetésipar” egymást erősítő tényezőként hatnak egymásra.

²⁸ House of Commons Justice Committee: 3–38, 42–43. o.

A felmerült érvek között szerepel, hogy a neoliberais büntetőpolitika értékei a megnövekedett fogvatartási ráták metszéspontjában találkoznak az új közmenedzsment nyomán megjelenő piaci szereplők érdekeivel. Azt feltételezhetjük, hogy a neoliberais klasszikus büntetőpolitika hatása termelte ki – mintegy okozatként – az erre szakosodott piaci szektort. Azonban a kritikai felvetések másik iránya arra utal, hogy a folyamatokból fakadóan a büntetésipar egy idő után olyan nemzetgazdasági, társadalompolitikai szegmensé nővi ki magát, amit már nem lehet olyan egyszerűen leépíteni, illetve olyan lobbis állhat mögötte, hogy az ok-okozati összefüggések már megfordulhatnak. *„A kritikusok éppen a maga gazdasági érdekei által vezérelt privát börtönlobbi büntetőpolitikára és büntetés-végrehajtásra gyakorolt hatását tartják a legveszélyesebbnek”.*²⁹

Minden piaci vállalkozás célja a profit szerzése, és a versenytársakhoz képesti előnyösebb pozíció megszerzése a piacon. A felmerült problémákat összegezve azonban a kritikák egy markáns iránya pontosan a verseny korlátozott jellegére utalt. A sokszor hivatkozott költséghatékonyság kérdése azt a problémát is felveti, hogy benne rejlik a veszély, hogy a büntetés-végrehajtás cél- és feladatrendszerének egy másik társadalompolitikai szempontból értelmezhető ágát, a reintegrációs feladatokat könnyen leépítheti és háttérbe szoríthatja. Ez a neoliberais büntetőpolitika tendenciáinak figyelembevételével lesz érdekes. Ugyanis nemcsak hogy háttérbe szorítja a reintegrációs funkciókat, hanem eleve egy punitív, klasszikus büntetőpolitikai gyakorlatot feltételez, vagy legalábbis abban érdekelt.³⁰

A probléma másik oldaláról vizsgálva a kérdést: a társadalompolitika intézményrendszerének erősítése, a börtönök reintegrációs funkcióinak fejlesztése azt segíti (segítheti) elő – még ha alacsony „sikermutatókkal” is –, hogy a fogvatartottak kilépjenek a kriminalitásból és jogkövető magatartás mellett a munkaerőpiac szerves részei legyenek stb. Ez viszont hosszú távon kevesebb fogvatartottat jelent. Amerikában a büntetésipar azonban több millió embert foglalkoztat, és nemzetgazdasági szempontból sem elhanyagolható iparágga nőtte ki magát. A piaci logika akkor és úgy érvényesül, hogy magával hozza a profitorientált szemléletet, valamint azt is, hogy a fejlődéséhez új piacokat kell keresni, vagy teremteni (!). Wacquant és Christie nem tartják véletlen egybeesésnek, hogy a piaci szereplők nagyarányú megjelenésének kezdete egybeesik a pozitivistá ideológia válságával és a retributív büntetőpolitikai elvek töretlen népszerűségének kezdetével. Azóta a dinamikus növekvő piac együtt nő a dinamikus növekvő fogvatartottak számával. A piaci szereplők száma, az iparág mérete és a fogvatartottak száma együtt nőtt a többszörösére. A sejtés, ami a szerzők munkáiban egyértelműen kiérezhető, nyilván nehezen igazolható. Azonban nem abszurd feltételezés, hogy a büntetőpolitika alakításában (egymásra ható tényezőként) a társadalompolitikai szempontok, a társadalom elvárásainak való megfelelés mellett (Amerikában legalábbis) a gazdasági szempontokat sem lehet figyelmen kívül hagyni.

29 Pap András László (2007): Privatizált közfeladatok. Beszélő. 12. évf. 11. 40. o.

30 Uo.

Összegzés

Tanulmányomban nem törekedtem arra, hogy teljes, átfogó képet nyújtsak a neoliberais büntetőpolitika és az új közmenedzsment-technikák büntetőpolitikába való beáramlásának folyamatairól. Terjedelmi és logikai okok miatt alapvetően egyoldalúan, elsősorban a téma kritikai megközelítéseit próbáltam áttekinteni, így a folyamatok pozitív hatásait háttérbe szorítva, a kérdés problémás aspektusaira fókuszáltam.

1. A felmerülő kritikák egyik fő irányvonala a piac büntetőpolitikába való beáramlását abból a szempontból vizsgálja, hogy mennyire lehet egyáltalán eladó az állam büntetőhatalma, milyen legitimációs és etikai kérdéseket vet fel az erőszak kiszervezése.
2. A másik kritikai kör az új közmenedzsment-technikák mögött húzódó érvkészletet veszi górcső alá a költséghatékonyságot és az eredményességet vitatva. Elsősorban a magán- és az állami intézmények összehasonlíthatóságát, illetve a piaci logika torzult jellegét és negatív szakmai hatásait hangsúlyozva.
3. A harmadik kritikai kör a neoliberais büntetőpolitika és az új közmenedzsment egymáshoz való viszonyát vizsgálja, elsősorban abból a szempontból, hogy a piaci szereplők milyen negatív hatással, befolyással vannak a büntetőpolitika alakítására.

Irodalom

- Andrew, Jane (2006): Prisons, the profit motive and other challenges to accountability. Faculty of Commerce – Accounting & Finance Working Paper, University of Wollongong. – http://betterstate.org.au/wpcontent/uploads/resources/andrew_prisonstheprofitmotiveandotherchallengestoaccountability.pdf [Letöltve: 2013. 03. 10.]
- Balogh László Levente (2011): Állam és erőszak. Politikatudományi Szemle, 2011. 1. 119–132. o.
- Bayer József (1997): A politikai legitimitás. Budapest, Napvilág Kiadó – Scientia Humana.
- Cabral, Sandro – Saussier, Stéphane (2012): Organizing prisons through Public-Private Partnerships: a cross-country investigation. Brazilian Administration Review, Vol. 10. No. 1. 100–120. o. – http://anpad.org.br/periodicos/content/frame_base.php?revista=2 [Letöltve 2013. 03. 10.]
- Carson, Ann E. – Sabol, William J. (2012): Prisoners in 2011. U.S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics. – <http://www.doc.wa.gov/aboutdoc/measuresstatistics/docs/BJSReport.Prisonersin2011.pdf> [Letöltve: 2013. 03. 10.]
- Christie, Nils (2004): Büntetésipar. Budapest, Osiris Kiadó.
- Concoran, Mary (2008): What does government want from the penal voluntary sector? Criminal Justice Matters, Vol. 71. No. 1. 36–38. o.

- Dolovich, Sharon (2005): State punishment and private prisons. *Duke Law Journal*, Vol. 55. No. 3. 439-548. o.
- Fodor Gábor, G. – Stumpf István (2008): Neoweberi állam és jó kormányzás. *Nemzeti Érdek*, 2. évf. 2. 5-26. o.
- Gönczöl, Katalin (2002): A nagypolitika rangjára emelkedett büntetőpolitika. *Jogtudományi Közlöny* 57. évf. 5. 197-204. o.
- Hajnal György (2004): Igazgatási kultúra és New Public Management reformok egy összehasonlító esettanulmány tükrében. PhD értekezés. *Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem*. – http://phd.lib.uni-corvinus.hu/174/1/hajnal_gyorgy.pdf [Letöltve: 2013. 03. 10.]
- Hood, Christopher (1991): A public management for all seasons? *Public Administration*, Vol. 69. Spring. 3-19. o.
- Jenei György (2006): Közintézményi reformok szemléleti háttere és fejlődési pályái az ezredfordulón. *Közgazdaság*, 1. évf., 1. 81-95. o. – <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/478/1/8-jenei.pdf> [Letöltve: 2013. 03. 10.]
- Kerecsi, Klára (2006): Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája. Budapest. *Complex Kiadó*.
- Király Klára: A büntetés-végrehajtási intézetek privatizációjának elméleti háttere. *Jogelméleti Szemle*, 2002. 3.
- Kovács Gábor (2006): Demokrácia, válság, legitimitás. *Kellék*, 29. szám. 9-27. o.
- Leander, Anna (2004): Globalisation and the state monopoly on the legitimate use of force. *Political Science Publications*, No. 7/2004. – http://static.sdu.dk/mediafiles/Files/Om_SDU/Institutter/Statskundskab/Skriftserie/04ANL7%20pdf.pdf [Letöltve: 2013. 03. 10.]
- Pap András László (2007): Privatizált közfeladatok. *Beszélő*. 12. évf. 11. 36-50. o.
- Szabó Mikós (1989): A legitimitáció történeti alakváltozásai. In: Tallár Ferenc (szerk.): *Politikai kultúra Magyarországon 1896-1986*. Budapest, Medvetánc könyvek.
- Wacquant, Loïc (2001): *A nyomor börtönei*. Budapest, Helikon Kiadó.
- Weber, Max (1970): *Állam, politika, tudomány*. Budapest, KJK.
- Weber, Max (2009): *Politikai szociológia*. Budapest, Helikon Kiadó.

Egyéb felhasznált irodalmak

House of Commons Justice Commitee (2009): Role of the prison officer. - <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200809/cmselect/cmjust/361/361.pdf> [Letöltve: 2012. 12. 14.]

The Guardian, 2012. 07. 17.: Jimmy Mubenga's death: no prosecution, no surprise. - <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2012/jul/17/jimmy-mubenga-death-no-prosecution> [Letöltve: 2013. 03. 12.]

The Guardian, 2012. 07. 18.: Perverse failure to prosecute G4S over Jimmy Mubenga's death. - <http://www.guardian.co.uk/uk/2012/jul/18/failure-prosecute-g4s-jimmy-mubenga> [Letöltve: 2013. 03. 12.]

Institute of Race Relations, 2012. 10. 04.: Two years on and no justice for Jimmy Mubenga. - <http://www.irr.org.uk/news/two-years-on-and-no-justice-for-jimmy-mubenga/> [Letöltve: 2013. 03. 12.]

BBC News, 2012. 01. 26.: MPs attack private security guard immigration removals. - <http://www.bbc.co.uk/news/uk-16733390> [Letöltve: 2013. 03. 12.]

The Telegraph, 2010. 10. 29.: G4S loses deportation contract. - <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/immigration/8097347/G4S-loses-deportation-contract.html> [Letöltve: 2013. 03. 12.]

The Times, 2010. 10. 30.: G4S loses contract to remove foreigners forcibly. - <http://www.thetimes.co.uk/tto/news/uk/article2788584.ece> [Letöltve: 2013. 03. 12.]

Di Blasio Barbara

Gondolatok a börtönszínházról¹

Tanulmányom megírásának háttérében személyes örömteli élményem áll. Ugyanis ez év júniusában részt vehettem az I. Országos Börtönszínházi Találkozón Dunaújvárosban, amelyen a Pálhalmi Büntetés-végrehajtási Intézet felhívására jelentkezett társulatok közül hatan mutatták be színdarabjaikat/performanszaikat. A börtönszínház sokszínűségének voltam tanúja. A színházi próbálkozások között nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő performanszokat láttam, amely azt tükrözi, hogy ennek az irányzatnak Magyarországon is dolgoznak kiemelkedő képviselői. A börtönszínház nemcsak szórakoztat, hanem a résztvevőkre egy bonyolultabb hatásrendszer részeként fejt ki hatását. Sokkal több lehetőséget rejt magában, mint egyszerűen csak színpadra lépést. Tanulmányomban a börtönszínház létjogosultságához szeretnék alapvető gondolatokkal hozzájárulni.

A marginalitás színháza – társadalmi színház

A színház az önkifejezés helye. Mindenkinek igénye van az önkifejezésre, hiszen a kiteljesedése katartikus hatású. Az önkifejezés lehetősége adja meg a részvételt az emberi potenciál gazdagságában.

A társadalmi színházban annak lehetünk tanúi, hogy az egyének miként határozzák meg önmagukat azokban a helyzetekben, amelyeket az élet valósága kínál fel számukra, amikor döntéseiket és cselekvéseiket, önértelmezésüket az akciók és percepciók befolyásolják. A színházi dialógusokban az önreflexió révén és a másik perspektívájának felismerése által az egyén kulturális horizontjának változását is nyomon követhetjük. A társadalmi színház az interkulturalitást támogató szokatlan forma, amelyben nemcsak különböző generációk találkoznak, hanem kulturális kódok ütköznek, értékrendek válnak megjeleníthetővé. A sajátos színjáték megvalósítása tanulási folyamat, amely független az életkortól, a helyszíntől, a kulturális különbözőségektől és a társadalmi szerepektől.

A börtönszínház a társadalmi színház egyik válfaja. A társadalmi színház fogalmának rövid meghatározása szerint lehet kifejezőmód és képzés, csoportos és közösségi interakció. A társadalmi színház megkülönbözteti magát a színházi megjelenítéstől, a művészi színházról, az avantgárd színházról, és minden üzleti céllal működő színházról, mert nem kitzűzött célja az esztétikailag értékelhető produktum létrehozása. Ugyanakkor nem tekinthető a színházterápia egyik válfajának sem.

---

¹ A tanulmány alapját képező kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program - Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

Társadalmi színház, közösségi színház, politikai színház, és még számos elnevezésével találkozhatunk a színház meghatározásában. A társadalmi színházban az elmélet, a gyakorlat és a történetiség találkozásából jön létre az az emancipatorikus folyamat, amelynek keretében az emberek magatartása formálható. Az emberi létezés realitása, a problémákkal terhes mindennapok adják a művészeti kifejezés alapjait. A társadalmi színházban nemcsak a megjelent drámák, történetek szólnak a marginalizálódott tömegekről, hanem az alkotók és a szereplők is sokszor a hátrányos helyzetű csoportokból kerülnek ki. Ilyen csoportok lehetnek a drogosok, az elítéltek, a fogyatékkal élő emberek, a mentálisan sérültek, az idősek, a hajléktalanok stb.

A társadalmi színház a marginalizálódott közösségekért működik, olyan privilegizált helyeken, ahol az embert körülölelő valóság átélése nem hétköznapi értelemben fejeződik ki. Számos lehetőség, erőforrás rejlik a színházban, amely inkább a változást és nem a konzerválást szeretné előidézni. Olyan kísérlet, amely a szegénység és elidegenedés kihívásaira igyekszik reagálni. A művészetek világában maga is marginális helyzetű, éppen ebből adódóan a határvonalon, határhelyzetben való működése az extrém helyzetekhez, igényekhez való könnyebb alkalmazkodást eredményezi. Könnyen felszínre bukkanhat a jellemző interkulturalitása, mivel színházi nyelvezte főleg a testen és az érzelmeken alapul, mondanivalója a befogadóval könnyen megosztható. A társadalmi színház alapvetően egy reflexió. Új formát ad a veszteséggel, a gyásszal és az anyagi javak hiányából eredő frusztrációkkal való emberi találkozásoknak. A forma főleg társadalmi szerepek (azonosulási lehetőségek) felkínálását jelenti, amelyek a közösségek hálózatában léteznek, és ellenpólusai lehetnek a háborúk, az igazságtalanságok és az erőszak okozta mély traumáknak (Perico 2008).

A társadalmi színház leglényegesebb attribútuma, hogy az embereket természetes közegükben akarja tanulmányozni, megfigyelni. Tevékenységében nem a művészi elemek és a performativitás a vezérelvek, hanem a közösség tagjai ezekből a tevékenységekből nyernek autonómiát, merítenek erőt a társadalmi szerepvállaláshoz (empowerment). Ugyanakkor a tevékenységek folyamatos elemzése révén a hibákat, a rizikótényezőket, a váratlan eltéréseket veszik számba, amelyek az egyének társadalmi sikerességét gátolják.

A társadalmi színház közösségi szempontból mindenképpen pozitív modell, mert közel megy a mély társadalmi problémákhoz, az emberi szenvedésekhez. Nemcsak elméleteket gyárt, hanem cselekszik is; performatív cselekmények által konstruálja újra a személyeket és a közösségeket. A társadalmi színház csak egy a sokféle színház között, de határozott szabályokkal és technikákkal működik, nem keverhető össze más típusú színházzal. Akkor sem, ha a társadalmi színház definíciója gyakran a tautológia áldozatává válik is. Kritikaként fogalmazódik meg vele szemben, hogy a színház mindig szociális, nem önmagáért való intézmény, vagy a színház az színház, amit a művészet érdekel. A társadalmi színház létezésének hátterében a társadalmi problémákra adandó sürgető válaszadás igénye húzódik. Úgy is tekinthetünk rá, mint felforgató technikára az emberek által megélt változatlan hétköznapiak ellenében.

A legfontosabb hozadéka a csoportalkotás, túl azon, hogy szociális problémákkal és/vagy politikai kérdésekkel foglalkozik. Teret ad a társadalomban hátrányos helyzetűeknek arra, hogy problémáikat megjelenítsék, vágyaikat, álmaikat ebben a térben valósítsák meg (Dragone 2000, 61). Ezen túlmenően utópisztikus törekvése, hogy a színház által a társadalmi változások az alávettettek javára induljanak el.

Célja sokkal inkább az individuum számára azt a lehetőséget felkínálni, hogy nyilvános konstrukciós folyamat kidolgozásában vegyen részt. A társas igény fel- és rálatálásának élményét nyújtani, különösen a globális kultúra homogenizációs hatásai és az individualizmus megerősödése közepette. Úgy tekinthetünk a társadalmi színházi tevékenységre, mint képzésre vagy gyakorlásra, amelynek során az egyén kreatívan vesz részt olyan alkotási folyamatban, ahol egyrészt független, másrészt viszont a társas rendszerhez igazodó szereplő.

Napjainkban a társadalmi színháznak három fő funkcióját különböztetjük el: közösségformáló, terápiás vagy rehabilitációs, illetve kulturális/szociokulturális funkció. A társadalmi színház megkülönbözteti magát az animációs színháztól és a művész-színháztól is. Szakemberei nem gondolják, hogy meg tudják az egyént változtatni vagy a végső alkotásnak objektíve esztétikai értéke lesz, azt azonban állítják, hogy ebben a színházban valós kapcsolat alakul ki az individuum és a csoport vagy a társadalom bizonyos rétegei között. Egy individualisztikus társadalomban, amelyre a globalizáció egységesítő törekvése már rányomta a bélyegét, ez a színház akar lenni a társas érzés és a közösségézés létrehozója.

Úgy is meghatározható, mint színház a művészet margóján, amely a társadalom margóján rekedtekhez szól. Alapszabályában vállalja, hogy a súlyos társadalmi kirekesztés ellen harcol. Peremhelyzetét nem annyira önként vállalta, mint inkább a színházi szakemberek száműzték oda, elismerve azonban létjogosultságát és egyben felismerve művészi törekvését (Giacché 2004).

Fabrizio Fiaschini (2000, 280) szerint érthető a társadalmi színház marginalitása. Az érzelmek, érzések kifejeződései a test és az elme találkozásából születnek. A tapasztalat és az emlékezet része a találkozásnak. A test és az elme egymásra hangozlása hosszú és lépcsőzetes folyamat. Az „itt és most” aktusának fontos szerepe van, amelyet a színházi protektív környezet segít.

Bernardi (2001) idézete alapján „A színházi játék az élet játéka, a test játéka, a kapcsolatok játéka. Társadalmi játék.” Giacché (1991) megfogalmazása szerint „A színházi játék az alanyért és a tárgyért zajlik, amelyben először elveszti az érzelé-
lést (irányt), majd önmagát és realitását nyeri vissza.”

A színházi játék három legfontosabb jellemzője:

1. Organizmusként működik (élő, itt és most).
2. Ünnepi alkalom (hangulata van).
3. Különbözősége egyedivé teszi (idegenség).

A színház mozgósítja a marginalitásból adódó szituációkat, nem a művésze-
ti fejlesztés és a performativitás céljából. A társadalmi színház a létezés egyik módja, motiváló hatású a cselekvőképességre és a szerepek vállalására. A konfliktusok, a szegénység (szimbolikus értelemben is) színháza, amely az „áldozat”

megmentéséért érzékenyen munkálkodik, feszültségek árán csoportot hoz létre, kommunikációs koncentrikus köröket alakít ki. Végső állomása pedig az egyén és a referenciaközösség egymásra találása kreatív eszköztár (mozgás, testtudat, szöveg, különös effektusok stb.) használatával, amely inkább antropológiai, mint kulturális munka (Schininá 2001).

Traumatizált közösségeknek speciális pszichoszociális támogatást nyújthat, úgy mint:

- új rítusok konstruálása,
- a veszteségre, gyászra kreatív választ adhat, vagy
- identitáskonstrukció létrehozása (az individuuum, csoport, közösség szintjén).

Egy másik érdekes aspektus, amelyre Schechner (2002) hívja fel a figyelmet, hogy a krízis és konfliktus színházának két szimbolikus szintje van. Az első szintje, amelyet ő így nevez „művészi elsősegélynyújtó hely”, ahol a „hangjukat veszítették” megszólalhatnak. A második szintje pedig a helyi egyenlőtlenségeket foglalja magába, amely egyenlőtlenségeket a kapitalizmus és a gazdasági szabadpiaci verseny idéz elő. A társadalom rétegei gazdaságilag és szociokulturálisan erősen eltávolodtak és távolodnak ma is egymástól, ebből újszerű egyenlőtlenségek születnek, amelynek jelenleg a tanúi vagyunk.

A társadalmi színház peremhelyzete abból is adódik, hogy több tudományterület határán található. A felmerülő kérdésekben leginkább az antropológia és a szociológia osztozik. A helyzetet komplikálja, hogy önmagát is úgy definiálja, mint amely „önmagától különbözik”. A határai is ideiglenesek. Általa áll elő a marginalitás paradox helyzete, amikor is a marginalitás kerül a figyelem középpontjába.

A huszadik század színházi mesterei – Sztanyiszlavszkij, Copeau, Meldolesi és mások – maguk akarták létrehozni ezt a hagyományostól eltérő színházat, számot vetettek az önmaguk és az általuk képviselt színházi megoldások etikai, pedagógiai, kulturális és társadalmi aspektusaival. A művészekén túl a szociológia oldaláról Goffman, az antropológia oldaláról pedig Turner elméletei támogatták a társadalmi színházi munka többoldalú háttérének kidolgozását.

Ahhoz, hogy fent lehessen tartani a színház öndefinícióját, az azonosságát és különbözőségét, az autonómiát és részvételt, az eltérést és a folyamatos határ-újradefiniálást, az egyetlen lehetséges megoldásnak az tűnt, amely a hatékonyság irányába mutatott: az elmélet és a gyakorlat egységének megalkotása. Kidolgozni a színházi akciók és a társadalmi cselekvések közötti kapcsolatot. Megőrizve ezt a labilis identitását és autonómiáját, a színházi tapasztalatokból eredő tevékenységét a határokon helyezte el, azt remélve, hogy ebben az átmeneti állapotban tudja a legnagyobb társadalmi és kulturális hatást gyakorolni. A marginalitásából ered sérülékenysége, ugyanakkor állandósága és ereje is.

A határhelyzet viszont könnyen előidézi a nem kívánt határátlépést elmélet és gyakorlat között. Ezért Meldolesi (1986) a színház és a szociológia szoros kapcsolata miatt javasolta a tévedések kiküszöbölése végett a „kombinált kulturális hipotézist”. A színházi akcióknak pontos végkimenetelének kell lennie. A színházi vagy a közösségi eredményt meg kell különböztetni.

A társadalmi színház történetében Goffman és Schechner előtt nem született meg a színház és a szociológia határozott szétválasztása. Előttük Brecht és Moreno, Burke és Mead más-más okok miatt sikertelenül próbálták a határvonalakat felvázolni. Az 1960-as évek végi politikai, kulturális és társadalmi hevületben azonban a szociológusok és a színházi szakemberek nézetei egyesültek annak az illúzióknak a fényében, hogy képesek lesznek „színház-szociológiai tapasztalatokra szert tenni, amelyek a valódi kultúrák kombinációjából erednek” (Meldolesi 1986).

Moreno „spontaneitás színháza” idővel megszűnt színházként működni, mert inkább a pszichológia használta fel módszerként, annak a mulasztásnak köszönhetően, hogy nem sikerült a színház határvonalait jól kijelölni.

Ennek a veszélye a társadalmi színházzal kapcsolatban is fennáll. Könnyen válhat akár terápiás módszerré, elveszítve eredeti identitását. Ennek elkerülésére napjainkban használatos a performansz koncepciója, amelybe sok minden belefér.

A performanszok megoldásai sokszor mesterkéltnek tűnhetnek, mert nincs az alkotórészek között egy mindenki számára elfogadható dialektikus egység, nem határozzák meg az alkotóelemeket. A performanszról az amerikai antropológusok közül néhányan nem nyilatkoznak barátságosan. Szerintük a „performansz úgy működik, mint a szemeteskuka, megkülönböztetés nélkül minden belefér” (Terrin 1990, 59). Másként fogalmazva, a performansz a lehetőségek tárháza.

Az antropológusoknak a társadalomra vonatkozóan is van definíciójuk: a társadalom színházként működik.

Ahol megbújjik az igazság

Elismerve annak szükségességét, hogy a társadalmi színház által az „alávetettek” is szóhoz jussanak, ezzel a jövő társadalmait segítve, ablakot nyitva a társadalom komplexitására, létezik más szándék is, amely működteti a színházat.

A kutatási színház – amelyben ugyanúgy a profi színészeké a főszerep – a hétköznapi élet interakcióinak, fájdalmas jeleneinek a helye. Egyre szélesebb azoknak a csoportoknak a köre, amelyek az elmúlt évtizedekben a színházi kurzusokat, amelyet ők a társadalmi színházhoz sorolnak, közel viszik a sérült emberekhez, az elzárt közösségekhez (Rossi 2000, 257). Ezzel a szándékkal különösen Olaszországban működik számos színházi csoport. Képviselői: Societas Raffaello Sanzio, Pippo Delbono, Armando Punzo, Claudio Misculin, Enzo Toma, Antonio Viganò, Giuseppe Badolato, Denis Gaita, Vasco Mirandola, Horazio Czertok.

Horazio Czertok szerint társadalmunkban léteznek olyan helyek, ahol megbújjik a valódi emberi igazság. Ilyenek a zárt intézetek, az elmeegógyintézetek és a börtönök. A színházi szakemberek azzal a céllal lépnek be ezekre a helyekre, hogy emberileg és művésziileg a természetes magas minőséget keressék vagy mutassák be a külvilágnak. Színházat létrehozni laikus színészekkel is lehet. A színház működéséhez a színész magas szintű önkifejezésére van szükség.

Az előadások központi eleme nem annyira az érzelmek fölénye az értelem felett, hanem olyan cselekvési program, melynek során a politika és a társadalom okozta emberi szenvedés felismerésre kerül.

„Börtön: a belső szépségek világa”

A demokratikus államok törvényei garantálják az állampolgárok börtönbeli sértetlenségét, ám a börtön, a fogvatartottak között érvényes szubkultúra az „igazságosság” elvét vallja, az erőszakra erőszakkal válaszol. A fogvatartottak között érvényes, hogy az erőseké, a bátraké és a ravaszaké a szerencse. Így válik a börtön belső világa az erőszakos magatartás kialakításának „akadémiájává”.

A börtönök minden lehetőségüket kihasználva próbálják az elzártságból és az összezártaságból fakadó negatív hatásokat enyhíteni. A társadalomba történő reintegráció sikerességének céljával, a fogvatartottak nevelése érdekében foglalkoztatnak pszichológusokat, nevelőket, civil szervezeteket. A foglalkozások látogathatóságát fegyelmezési szándékkal összekötik a fogvatartott magatartásával, akinek ezek a lehetőségek a külvilággal való kapcsolatot jelentik. A fogvatartott a börtön fogságában gyakran elveszíti függetlenségét, sok személytől és számos szituációtól van függő helyzetben. Az „idomítás” révén a helyzet kielezettebbé válik, az elzárt személy hiperszenzitív lesz az őt ért hatásokra, felkészül a börtön dzsungelében való túlélésre és a veszélyek elhárítására. Az elzárásnak más jellegű destruktív hatásai is vannak. A személyes szabadságtól való megfosztottság, a depriváció, az érzelmek visszavonása a környezettől, a hozzátartozók hiánya, az unalom és a televízió túlhangsúlyozott hatásai mind-mind károsan befolyásolják, rombolják a fogvatartottak személyiségét. A televízió nagy olasz kritikusa, Aldo Grasso szerint a televízió műsorainak legképzettebb fogyasztói a börtönök lakói. A zárakban az összezártaság és unalom következtében gyakran agresszív a hangulat, amelynek kezelésére is szolgál a televízió.

A kábítószer-függőség és más mentális betegség esetén a mentálhigiénés helyzet tovább romlik. A valóságban a börtön lehet bármilyen kényelmes és modern, az ember számára az elzártság elviselése mindig pokolian nehéz.

Michel Foucault és Erving Goffman a humán tudományok működését és a „totális intézmények” személyekre gyakorolt hatását kritizálták. Mindkét tudós munkásságának ismerete alapvetően szükséges ahhoz, hogy az általuk totálisnak nevezett intézményekről, így a börtönökről is gondolkodjunk.

Goffman (1991) a szimbolikus interakcionizmus kései képviselőjeként individualista módszert alkalmazva vizsgálta a világtól tartósan elzárt, hasonló társadalmi státuszú személyeket, akik egy általános és mindenkire kötelező erejű fegyelmi rend keretei között élnek.

Foucault (1998) történetileg részletesen elemezte a börtön funkcióváltását, benne a kriminológia megszületését. A kriminológia létrejött a börtönöknek köszönhető. A börtön nemcsak az ítéletek végrehajtásáért felel, hanem az ítélet finomítása érdekében, intézményként jelentős autonómiával is rendelkezik; ezzel egyidejűleg a normalizáció és a nevelés terepe. A börtönbeli humántudományoknak – Foucault szerint – azért van létjogosultságuk, mert előzetesen azok bűnözőt konstruálnak. A bűnöző új és előzmény nélküli objektivitást képvisel, új entitás a büntetés-végrehajtás rendszerében.

Goffman és Foucault elemzései hasonlóságot mutatnak. Goffman az elmegyógyintézeteket és a pszichiátriát elemzi, míg Foucault a börtönről és a kriminológiáról állít hasonlóakat. Ezek az intézmények stigmatizáló hatásúak.

A intézményen belül féltő, hogy az egyénről a különböző vizsgálatok és megfigyelések során csak hamis képet kaphatunk. Általában az életrajzok, a felvett interjúk arra szolgálnak, hogy az egyén fejlődését dokumentálják, majd ezeket dossziékban felhalmozzák, gyakran mellőzve a hasznos következtetések levonását. Mindkét kutató állítja, hogy a totális intézmények, például a börtön, a bűnöző személyiségével új objektumot hoz létre, aki nem azonos a bekerülés előtti és az ítélet letöltése utáni személlyel. Éppen ezért a totális intézmények a visszaesés valószínűségét csak csekély mértékben enyhítik.

A börtön több szempontból ellentmondásos helyszín. Az ellentmondást kialakító hatások például a társadalmi és politikai nyomás, elvárásrendszer. Egyrészt a börtön teljesíti az elzárásra és büntetésre vonatkozó társadalmi elvárásokat, másrészt köteles az elzárt személyt károsító börtönhatások ellen tenni. A fogvatartás ingadozik az elzárás, megtorlás és a foglalkoztatások, a közösségi életre nevelés között. A börtönbeli nevelés célja a későbbi bűnelkövetéstől való visszatartás, a személy kompetenciáinak fejlesztése.

A büntetés egyik legnehezebben tolerálható attribútuma a zárka. A néhány négyzetméteres légtér (a mozgástér már szűkebb) és a társak állandó jelenléte. Másik igen negatív hatása a bűnözésre való felkészítés teljes lehetősége, hiszen a bűncselekményt elkövetett személy, akinek a szociokulturális háttere is szegényes, a jövőbeli kilátásai inkább reménytelennek mondhatóak, teljes erejével koncentrálnak a társak általi „továbbképzésre”. A mentális ébrentartás egyik ösztönös formájaként működnek ezek a „képzések”. A börtönkörnyezet megtanítja a maga módján, hogy az előrejutás és a létfenntartás alapja a fizikai és lelki erő, illetve a ravaszság és a hazugság. Ennek egyik ellentmondásos táptalaja az, hogy a zárkák ajtaja akkor „nyílik ki”, ha a fogvatartott jó magaviseletet tanúsít a reintegrációban segítő szakemberek felé. Ennek a jó magatartásnak a hátterében sokszor nem valós belső változás áll, hanem a magatartásváltozás csak egy játszma része.

Különböző, nem kimondott szabályok is határolják a börtönlétet (Schininá 2001). Például kutatások rögzítették azokat a szóbeli szabályokat, amelyek tovább torzítják a képet: 1. Soha ne higgy a fegyőröknek!; 2. Soha ne higgy a rabtársaknak!; stb. A torzító szabályok az érzelmek állandó elnyomását okozzák, amelynek következtében idővel a rabok feladják eredeti önmagukat és a világról korábban alkotott koncepciójukat. További életstratégiájukhoz új sémákra van szükségük.

A börtönökben többnyire számos foglalkoztatási lehetőségre van alkalom, amelyek hatása mindig komplexebb, mint azt eredetileg remélhetjük. A foglalkoztatás ellene hat a személy bizonytalanságának, érzelmi elsivárosodásának, megakadályozhatja az irracionális döntéseit, gyengíti a depriváció káros hatásait, és új magatartási sémákat kínálhat.

Árnyékból a világosság felé

A börtönszínház különlegesen bonyolult kapcsolati hálóba illeszkedik. A színház és a börtön közötti kölcsönös kapcsolatban a sokoldalúság nyilvánvaló, legyen az az egzisztencia vagy a sajátos művészet oldaláról vizsgálva.

Éppen a hely specialitása miatt nehéz meghatározni a színház szerepét és helyzetét. Színházat működtetni a börtönben nagy kihívás. Nehéz az elítélteknek is a zárka, illetve a mellőzöttség bántó árnyékából a színház fényeire kilépni (Brociani 2007). Az ember a „színpadon” a legkisebb mozdulattal és a legenyhébb érzelme kifejezéssel is vonzza a figyelmet. Fókuszban van. Színházzal lépni a börtönbe, sok bürokratikus és pszichológiai akadály leküzdését jelenti, majd az egymás közti szerepviszonyok tisztázása sem egyszerű. A rendezőnek el kell fogadtatnia magát egy teljesen idegen környezetben, meg kell szólítania a résztvevőket. Az együttműködés innen csak tovább nehezedik. Az elítéltnak önmagáról, a problémáiról, a társadalmi nehézségeiről beszélnie vagy eljátszani ezeket a helyzeteket nem lineárisan alakuló fejlődési folyamat eredménye. Számos közös gyakorlat előzi meg mindezt. A színházban a fogvatartott a saját elidegenedése ellen tesz, amikor a problémáit direkt vagy indirekt módon megjeleníti. Eközben születik meg a performansz, amelynek a közönség is részesévé válik. A performansz kialakulása mindenki számára különös tapasztalati lehetőség.

A színházi élménynek magával ragadónak és érdekesnek kell lennie, hogy a résztvevők kedvvel csinálják a feladatokat. A feladatok a személy több képességét aktiválják (például a színészi, énekesi, rendezői, tervezői, szervezői stb. képességek működnek).

A színház a játék, az akciók, a traumák helyszíne, ahol a fogvatartottak, különösen a fiatalkorúak saját személyiségüket mozgósítják, újra élettel teliek lesznek. Az embert a határai gúzsba kötik. Határon itt a fizikai és a belső környezetet értem. A játékban ezekkel a határokkal lehet foglalkozni, oda-vissza játékot játszani. Közben az identitás konstrukciója és dekonstrukciója zajlik, de mindig a stabilitás irányába haladva. A stabilitás a felnőttiséget jelenti, amely az életkortól függetleníthető (Giacomini 1994, 9).

A liminalitás állapotában² a biológiai életkor nem számít. A személyiség változása, érése sokkal érdekesebb kérdés, mint az életkori helyzet. A társadalomból kizártak, a betegek, a drogosok, a szegények, a „bűnösök” kívül esnek a társadalmi látótéren, de a társadalmi színházzal újra az érzékelhetőség határára kerülnek, az elfeledettségük mértéke enyhül.

Az együttlét a performanszokban minden helyen és időben mást jelent. Jelentheti a fogvatartottak képzését, a szociális kompetencia fejlesztését, de művészi tapasztalatokat és nem utolsósorban valós és elismert művészi teljesítményt is. „A színház átformál azzal a lélegzetvétellel, azzal az élettani egyensúllyal, amelyet az idő és a hely egysége kölcsönöz neki.” (Baraldi 1991, 10) A színház a kultúrát is közvetíti, amelynek erős hatása lehet a napjainkat érintő kulturális válságban.

A színház börtönbeli megjelenését mindig több tényező motiválja. Az egyik legfontosabb célja a szórakoztatás, legyen az előadás a raboknak vagy rabokkal, a börtön deprivaló hatásának enyhítéseként. Filozófiailag nehéz ezt a szituációt meghatározni. A büntetési helyzetben és speciális körülmények között szórakoztatni

2 A témáról bővebben Victor Turner „társadalmi dráma” elméletében olvashatunk. Lásd: Demcsák K. et al (szerk.) (2003): *Határtalan áramlás: színházelméleti távlatok* Victor Turner kultúranropológiai írásaiban. [Ford. Matuska Ágnes, Oroszlán Anikó.] Budapest, Kijarat Kiadó.

a színház számára furcsa kihívás. Az előadás a bezártságtudat szüneteltetésére is való, ajándék, amely a természetellenes totális intézmény hatásait gyengíti, lelki feltöltődésre ad alkalmat.

Azonban lehet a színháznak más, diffúzabb szerepe is. Ez a kutatási színház, amelyben performanszok által lehet a színjátszó személy magatartását természetesebben és mélyebben megismerni. A börtönszínházban olyan személyes sérelmeket lehet megjeleníteni, amikre esetleg addig nem is volt módja a szereplőnek. Ilyen helyzetek lehetnek: a marginalitás, a nehéz élet, a stigmatizáció, a közösség elvárásaihoz való alkalmazkodás problémái, a másság, a kritika elfogadása, a kultúrák találkozása. Ebben a színházban a színész saját magában integrálhat olyan hatásokat, mint a kulturális, esztétikai és közösségi hatások. A kutató számára a bűnözéssel összefüggő, elutasított társadalmi értékek megismerésére van mód.

Híres börtönszínház a Compagnia della Fortezza di Volterra (a toszkán Volterra büntetőintézete a legszigorúbb olasz börtönök egyike, életfogytiglanra ítélt rabokkal), amelynek vezetője és alapítója Armando Punzo. A társulat működésének célja nemcsak a szórakoztatás, a fizikai közérzet javítása, a reménytelenség feloldása, hanem a képmutatás, a társadalmi diszfunkciók, az érvényes gazdaságpolitika hatásainak kifigurázása is. Punzo szerint ezek a hatások felelősek a kirekesztődésért, az igazságtalanságokért, az erőszakért és a bűnözésért. A színház révén a súlyos bűncselekményeket elkövetett rabok képesek értelmezni saját sorsukat, kifejezni fájdalmaikat és bemutatni a külvilágnak. Így reménytelen helyzetük nem marad visszhang nélkül.

Ez a társulat szinte változatlan, mára magas szintű művészi teljesítményt nyújtó, különleges színház, amelynek állandó kapcsolata van a külvilággal is. Színdarabjaikat országszerte neves színházak hívják vendégszereplésre.

Az arezzói börtöntársulat vezetőjének, Gianfranco Pedullának szavaira hivatkozva: a művészi tevékenység mellett jelentős pedagógiai aspektus jelenik meg (Bernardi 2004, 152). A színházi játék közvetlen pedagógiai kontextust teremt, amely az önképzésre és önelemzésre épül. A játék stimuláció, motiváció, amelyet a saját érzékenység és kognitív tapasztalat árnyal. A színházi munkában nyelvek és kultúrák találkoznak, sokszor még a közösen beszélt nyelv is hiányzik; a börtönszínház a multikulturalizmus megnyilvánulásának helyszíne. A börtön szimbolikusan és valóságosan is a társadalom peremre szorult tagjainak a gyűjtőhelye, egy kulturálisan törekeny mikrokozmosz. A börtönök lakói túlnyomórészt hátrányos helyzetűek, akiknek a színház az alapvető megismerés, a tanulás, a saját narratíva koherenciájának megteremtési lehetősége.

Befejezésként

A börtönszínház arra ad lehetőséget, hogy a valós színjátékkal tudatosulási folyamatot indítson be a „színészen”. A létvalóságot érintő (börtönbe kerülés) társadalmi összetűzés következtében kialakuló társadalmi dráma következményeinek, a közösség tagjainak konfliktusa begyűrűzik a börtönszínházi performanszokba, ahol azok többféle módon oldódhatnak meg, nem maradnak reflektálatlanok.

A társadalmi színház intézményesített feladatai közé tartozik a kisebbségek és a megkülönböztetett csoportok esélyegyenlőségének (inkább esélykiegyenlítésről beszélhetünk) segítése. A társadalmi színház igyekszik közel menni a társadalomhoz, helyszínei változatosak, nincsenek kitüntetett helyszínek. A társadalmi színház antropológiai és politikai funkciója – azon túl, hogy lehetőséget és esélyegyenlőséget biztosít a névtelen, a média által befolyásolt tömegnek – a hagyományok és az újszerű emberi értékek egyidejű megjeleníthetőségének lehetősége. A börtönszínház is magáénak vallja ezen értékeket, amelynek nemzetközileg elismert társulatai működnek Európa szerte. Napjainkra Magyarország is csatlakozott a táborhoz.

Szakirodalmi hivatkozások

- Baraldi, M. (1991): *La Qabbalà e Antonin Artaud*. In: *Teatro e Storia*. Roma, Bulzoni Editore.
- Bernardi, C. (2001): *Far fuori il teatro*. In: Bernardi, Perazzo (a cura di): *Missioni impossibili. Esperienze di teatro sociale in situazioni di emergenza*. Comunicazioni Sociali, XXIII. 229–233.
- Bernardi, C. (2004): *Il teatro sociale. L'arte tra disagio e cura*. Roma, Carocci Editore.
- Brociani, F. (2007): *Il teatro in carcere*. Tesi di Laurea. Università di Bologna. – <http://www.dramma.it/dati/monografie/pescecani.pdf> (2013. 03. 21.)
- Dragone, M. (2000): *Esperienze di teatro sociale in Italia*. In: Bernardi, Cuminetti, Dalla Palma (a cura di): *I fuoriscena. Esperienze e riflessioni sulla drammaturgia nel sociale*. Milano, Euresis Edizioni. 63–68.
- Fiaschini, F. (2000): *Teatri di confine: epistemologici e metodologici*. In: Bernardi, Cuminetti, Dalla Palma (a cura di): *I fuoriscena. Esperienze e riflessioni sulla drammaturgia nel sociale*. Milano, Euresis Edizioni. 275–307.
- Foucault, M. (1998): *Nietzsche, a genealógia és a történelem*. In: *A fantasztikus könyvtár*. (Ford. Romhányi Török G.) Budapest, Pallas Stúdió – Attraktor Kft. 75–91.
- Giacché, P. (2004): *L'altra visione dell'altro: un'equazione tra antropologia e teatro*. Napoli. *L'ancora del mediterraneo*.
- Giacomini, M. (1994): *Vite trafficate. Ipotesi sui passaggi all'età adulta*. Milano, Dattiloscritto.
- Goffman, E. (1991): *Asylums*. Penguin Books Ltd.
- Meldolesi, C. (1986): *Ai confini del teatro e della sociologia*. In: *Teatro e Storia*. No. 1. 77–151.
- Perico, V. (2008): *Tra povertà e socialità: la ricchezza del teatro*. – <http://sociologia.tesionline.it/sociologia/articolo.jsp?id=2212> (2013. 04. 10.)
- Rossi G. A. (2000): *Al margine, cercando la luce e l'ombra. Appunti su teatro e disagio*. In: *I fuoriscena. Esperienze e riflessioni sulla drammaturgia nel sociale*. Milano, Euresis Edizioni. 255–275.
- Schechner, R. (2002): *Il teatro nei tempi e nei luoghi della crisi. Una prospettiva teoretica*. In: Bernardi, Dragone, Schininá (a cura di): *Teatri di guerra e azioni di pace*. Milano, Euresis Edizioni. 319–336.
- Schininá, G. (2001): *„Così lontano così vicino”*. Interventi di animazione psicosociale e creativa in situazioni di emergenza e di conflitto nell'area dei Balcani. In: Bernardi, Perazzo (2001): *Missioni impossibili. Esperienze di teatro sociale in situazioni di emergenza*. Comunicazioni Sociali, XXIII. 234–254.
- Terrin, A. N. (1990): *Rito e teatro. Riflessioni a partire dall'antropologia culturale e dalla storia comparata delle religioni*. Quaderni del Dipartimento di Linguistica e Letteratura comparate. Bergamo.

A büntetés-végrehajtás központi ellátási tevékenysége

Bevezetés

A munka – alapértelmezése szerint – az ember által energia kifejtése révén hasznos, ellenszolgáltatásért elvégzett, különböző tartalmú célirányos tevékenység, azaz valaminek a létrehozására, átalakítására, megváltoztatására szolgál azért, hogy a keletkező javakat az ember vagy más haszonélvező használni, hasznosítani, elfogyasztani tudja.

A munka antropológiai fogalom is: az ember szabad tevékenységét jelenti, amely által személyisége fejlődik. A teremtő, alkotó munka nélkül elképzelhetetlen az ember élete. Az alapszükségletek maslow-i hierarchiájában az önkitaljesezés áll a csúcson, amelynek elérése csak munkával lehetséges.

A társadalom nem nélkülözheti a munkát, következésképp a büntetés-végrehajtás sem. A büntetés-végrehajtás rendszerében jelentős szerepet tölt be a munka, szűkebben: a fogvatartottak foglalkoztatása, munkáltatása.

Nagyon fontos alaptézis, hogy a büntetés-végrehajtás segítse a fogvatartottak társadalomba való visszailleszkedésének folyamatát. Nem felejthetjük el azonban, hogy a büntetés-végrehajtási intézményrendszer fenntartását a központi költségvetés finanszírozza. A büntetés-végrehajtás rendszerébe fogvatartottként azért kerülnek a társadalom tagjai, mert jogtalan hátrányt okoztak a társadalom egy vagy több tagjának, röviden fogalmazva: kárt okoztak a társadalomnak. Az érdekesség az, hogy a bűnelkövetők fogvatartása további költségeket okoz az adófizetők számára. Ezeket a költségeket mérsékelni lehet, de teljes egészében ellensúlyozni lehetetlen munkáltatásukkal.

A magyar büntetés-végrehajtási rendszer jogi szabályozását – jelen pillanatban – a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi törvényerejű rendeletet (a továbbiakban: Bv. tvr.) tartalmazza. A rendelet előírja az elítéltek munkavégzési jogát és kötelezettségét, meghatározza, hogy fokozatonként (fegyház, börtön, fogház) hol és milyen feltételek mellett végezhetnek munkát, továbbá azt, hogy a dolgozó elítéltek kötelesek tartásukhoz hozzájárulni.

A Bv. tvr. leszögezi, hogy az elítéltek munkáltatása a szabadságvesztés végrehajtásának fontos része. Célja az, hogy elősegítse az elítélt testi és szellemi erejének fenntartását, lehetőséget adjon a szakmai gyakorlatosság megszerzésére és fejlesztésére, illetve ezáltal megkönnyítse, hogy a szabadulása után a társadalomba beilleszkedjék.

A Bv. tvr. az elítéltek munkáltatására a büntetés-végrehajtási intézetet vagy az e célra alapított gazdálkodó szervezetet jelöli ki.

A Bv. tvr. már a nyolcvanas évektől kezdve, majd a rendszerváltást követő években, egészen nagyjainkig – tekintettel a politikai, gazdasági változásokra, a kapcsolódó jogi normákra, a szankciórendszerben végbemenő módosításokra – számos változáson ment keresztül; új alapokra történő helyezése most zajlik.

Az egyes, büntető vonatkozású törvények módosításáról szóló 2011. évi CL. törvény több tekintetben módosította a Bv. tvr.-t, ennél fogva a 2012. év jelentős mérföldkő volt a büntetés-végrehajtási foglalkoztatás történetében. A normaszöveg módosítása ugyanis jogszabályi szintre emelte a munkavégzés kötelezettségét, azaz rendelkezései szerint az elítélt köteles jogszabályban meghatározott kivételektől (ha tankötelezettsége áll fenn, ha legalább hat hónapos terhes, vagy gyermekét az intézetben gondozza, ha nyugdíjas, illetve ha munkaképtelen) eltekintve munkát végezni, a kijelölt munkát szakismeretének és képességeinek megfelelően fegyelmezetten ellátni.

A kezdetek

2011. első félévében a Kormány megvizsgálta a foglalkoztatás helyzetét a büntetés-végrehajtásban. A vizsgálat eredményeképpen megállapításra került, hogy csökkent a foglalkoztatott fogvatartottak száma, és ezzel párhuzamosan a tartási költségekhez való hozzájárulás összege is. A tendencia megfordítása, a bevétel növelése és ezzel a költségvetési források iránti igény csökkentése érdekében kormányrendelet kidolgozása kezdődött meg, amely a fogvatartottak kötelező foglalkoztatásának feltételeit tervezte biztosítani, új alapokra helyezni.

A jogszabály elfogadására széles körben lefolytatott egyeztetések, alapos előkészítő munka után került sor; annak érdekében, hogy az ellátórendszer működése mind az uniós versenyszabályoknak, mind a hazai közbeszerzési jognak megfeleljen.

A kormányzati törekvésekkel összhangban a meglévő feladatok újragondolásával és újracímkezésével zajlott le a belső ellátási rendszer kidolgozása. Megtörtént a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (a továbbiakban: BVOP) – mint Központi Ellátó Szerv – kijelölése, és ezzel párhuzamosan a büntetés-végrehajtási gazdasági társaságok számára a megújulás korszaka kezdődött meg.

A jogszabályok új feladatként széles körű, hatékonyan működő központi ellátás létrehozását határozták meg, ehhez kapcsolódóan a kormányzat részéről célként a belső ellátás kiépítése és a fogvatartottak teljes körű foglalkoztatása fogalmazódott meg.

A szabályozással létrehozott új ellátórendszer működtetésének eredményeként az alábbi célok elérését határozták meg:

- a foglalkoztatott fogvatartottak számának növelése, hosszú távon a teljes foglalkoztatás megközelítése;
- a fogvatartottak részéről a tartási költségeikhez történő hozzájárulás növelése;
- a rendszeres életvitelhez, munkához szoktatás, szakmai képzés útján a szabadulás utáni társadalmi beilleszkedés elősegítése;
- a közfeladat ellátását biztosító közvetlen költségvetési támogatási szükséglet csökkentése, megszüntetése;
- a költségvetési források hatékonyabb felhasználása (egy forrásból két közfeladat, a fogvatartotti foglalkoztatás és az állami szervek ellátásának biztosítása);
- a büntetés-végrehajtási szervezet önellátásának megteremtése, fejlesztése.

A szabályozás szerint a létrehozott, a büntetés-végrehajtási szervezet által a központi államigazgatási és rendvédelmi szervek részére nyújtandó természetbeni ellátórendszer a közfeladat végrehajtásának legfőbb eszközzrendszere, amely a 12 büntetés-végrehajtási gazdasági társaság számára – az eredményes működést megalapozó – tervezhető, kiszámítható megrendelés-állományt biztosít.

A fogvatartottak ellátásában felmerülő szükségletek minél szélesebb körében lehetővé teszik a részvételükkel előállított termékek és szolgáltatások felhasználását (önellátás az élelmezési alapanyagok egy részében, a ruházati és egyéb, például zárkafelszerelési tárgyakkban, stb.), illetve az ellátási körbe tartozó központi államigazgatási, egészségügyi, honvédelmi, valamint a rendvédelmi szervek tekintetében az ellátáshoz szükséges költségvetési források a kettős feladat megvalósítását biztosítják.

Ezek teljesítése érdekében a BVOP a Központi Ellátási Főosztály létrehozásával megújult szervezetileg; új tevékenységekkel és a kapcsolódó beruházásokkal bővítette az ellátórendszerben biztosított termékek körét, javította azok minőségét, továbbá egy új, közös arculat kialakítását is megkezdte.

A kormányrendelet végül a központi államigazgatási szervek és a rendvédelmi szervek irányában fennálló egyes ellátási kötelezettségekről, a termékek és szolgáltatások átadás-átvételének és azok ellentételezésének rendjéről szóló 44/2011. (III. 23.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Korm. rendelet), néven és számon lépett hatályba.

A Korm. rendelt alapján született meg a büntetés-végrehajtási szervezet részéről a büntetés-végrehajtásért felelős miniszter vezetése, irányítása vagy felügyelete alá tartozó szervek irányában fennálló ellátási kötelezettségről, a fogvatartottak kötelező foglalkoztatása keretében előállított termékekről és szolgáltatásokról, azok átadás-átvételéről és az ellentételezés rendjéről szóló 9/2011. (III. 23.) BM rendelet (a továbbiakban: BM rendelet).

A hatályba lépett rendeletek hatása 2011. második félévében vált érezhetővé. A rendeletek hatálya alá tartozó szervektől (a továbbiakban: Kedvezményezettek) 2011. július 1-je és december 31-e között összesen 618 db ellátási igény érkezett a Központi Ellátó Szervhez (a továbbiakban: KESZ). Az ellátási igények teljesítésére vonatkozóan közel 300 szerződés megkötésére került sor, megközelítőleg 236 Mft értékben. A megkötött szerződések összellenértékének közel 50%-át, 114,5 Mft-ot a büntetés-végrehajtási intézetek és intézmények adták, azonban nem volt elhanyagolható a rendőrség által benyújtott igények kapcsán megkötött szerződések ellenértéke sem, amely közel 30%-ot képviselt.

A legnagyobb arányban ruházati termékeket (fogvatartotti ruházatot, munkaruházatot), valamint ágyfelszerelési textíliát igényeltek a Kedvezményezettek, ezen belül is felsőruházati termékeket és konfekcionált textilárukat. Jelentős hányadot képviseltek az igények között az irodabútorok, a lábbelik, a háztartási- egészségügyi papírtermékek, valamint a nyomtatványok és az irodai papírárúk is.

A 2011. évben 14 esetben történt meg, hogy valamely büntetés-végrehajtási gazdasági társaság árajánlatát a Kedvezményezettek elutasították. A 20%-kal kedvezőbb árajánlat KESZ-hez történő benyújtását követően, ha az ártárgyalás során a büntetés-végrehajtási gazdasági társaság nem tudta megfelelő mértékben csökkenteni az ellenértéket, a Kedvezményezett saját hatáskörben szerezhette be az igényelt terméket vagy szolgáltatást. Fontos megjegyezni, hogy az esetek többségében az ártárgyalás eredményes volt, és a szerződés létrejött a két fél között.

Az elutasított árajánlatok összértékének aránya a megkötött szerződések ellenértékéhez viszonyítva nem érte el a 10%-ot. Elutasított ajánlatok a legnagyobb értékben az irodai papírárúk tekintetében születtek. A nem teljesíthetőségre vonatkozó nyilatkozatok döntő többségét a rövid teljesítési határidőre tekintettel adták ki. Több esetben előfordult, hogy technológiai okok miatt nem tudta a gazdasági társaság teljesíteni az ellátási igényben foglalt termék gyártását vagy szolgáltatás nyújtását, illetve olyan speciális ruházati igényekkel fordultak a KESZ-hez, amelyek teljesítéséhez, az árúk előállításához nem álltak rendelkezésre a szükséges feltételek (pl. speciális védőruházat, egyéni méretezés alapján készülő lovas felszerelések).

A büntetés-végrehajtás a rendeletekben meghatározott ellátási kötelezettségének teljesítése során – figyelemmel a Kedvezményezettek által benyújtott igények-

re – folyamatosan törekszik a gazdasági társaságok technológiai fejlesztésére, kapacitásuk maximalizálására, annak érdekében, hogy nem teljesíthetőségre vonatkozó nyilatkozat kiadására a lehető legkevesebb esetben kerüljön sor.

A belső ellátás rendszerszintű kezelése új eredményeket is hozott. A közös fellépés részeként a 8 ipari és a 4 mezőgazdasági társaság arculata is megújult. Az ellátórendszerben biztosított termékek és szolgáltatások kapcsán e társaságok a rendszer alappillérei, amelyek azokat előállítják, s amelyek 2010 óta a működésüket és fejlesztéseiket koordináltan hajtják végre az ellátórendszerhez kapcsolódó elvárások teljesítése érdekében.

A 2011. évben a büntetés-végrehajtás gazdasági társaságai kialakították a társaságok egységes piaci megjelenését „Állami Partner® - 100%-os állami tulajdon” védjegy alatt. Nem túlzás kijelenteni, hogy ez a védjegy az elmúlt évben már jól ismert lett, és nemcsak megjeleníti és összefogja a központi ellátásban résztvevő gazdasági társaságok termékeit, illetve azok arculatát, de a költségvetés terheltségének és a hatékony működésnek is a szimbólumává vált.

A belső ellátás működésének első teljes éve

A központi ellátás 2012. évi működtetése során számottevő, pozitív irányú elmozdulás volt tapasztalható mind az ellátotti kör, mind az általuk benyújtott igények mennyisége tekintetében az előző évhez képest. A vonatkozó rendeletek hatálya alá tartozó költségvetési szervek száma 2012-ben lépcsőzetesen – az egészségügy területén működő országos intézetekkel, az állam tulajdonába, illetve fenntartásába tartozó egészségügyi intézményekkel, továbbá a szociál- és nyugdíjpolitikáért felelős miniszter irányítása és felügyelete alá tartozó szociális intézményekkel, valamint a Magyar Honvédség szerveivel, összességében 150 kedvezményezettel – a duplájára bővült.

A közbeszerzési értékhatárokat elérő vagy meghaladó, de előre nem tervezett ellátási igények alapján 2012-ben a BM rendelet hatálya alá tartozó szerveket érintően 16 esetben került sor ellátási megállapodás megkötésére. A büntetés-végrehajtási intézetek, intézmények belső élelmiszerellátásával összefüggésben ez közel 600 MFt-ot jelentett.

A kedvezményezettek számának növekedése és valószínűsíthetően az ellátottak jogszabálykövetőbb magatartásának eredményeként 2012-ben éves viszonylatban a Központi Ellátó Szervhez 1 739 ellátási igény érkezett, amely a 2011-ben 6 hónap alatt benyújtott igények számának (427 db) több mint négyszerese. Megjegyzendő, hogy az igénybejelentések döntő többsége a költségvetési törvényben meghatározott uniós értékhatárt nem érte el.

A Központi Ellátó Szervhez beérkezett igénybejelentések alapján megállapítható, hogy a legnagyobb kereslet a ruházati (elsősorban a 10M és 12M szolgálati öltözet) és lábbelitermékek iránt mutatkozott, azonban jelentős hányadot képviseltek az irodabútor, illetve a nyomtatványok és nyomdai szolgáltatások iránti igények is.

A felmerült igények teljesítésére – a rendeletek hatálya alá tartozó valamennyi Kedvezményezettet figyelembe véve – összességében nettó 4 374 millió forint értékben történt meg a fogvatartottak kötelező foglalkoztatására létrehozott gazdasági társaságok kijelölése.

A gazdasági társaságok által 2012. december 31-éig megkötött szerződések értéke – az élelmezési ellátás nélkül – 3 429 MFt-ot tett ki.

Az élelmiszerellátás területén jelentős előrelépésként értékelhető, hogy 2013. január 1-jétől négy büntetés-végrehajtási intézet kivételével valamennyi büntetés-végrehajtási. szerv csirkével, hasított félsertéssel és tisztított zöldségekkel történő ellátása önellátás keretében valósul meg. Előzőeken túl 8 büntetés-végrehajtási intézet kenyér- és pékáruval való ellátása biztosította a KESZ-en keresztül. A 2012-es évben a belső élelmiszerellátással kapcsolatos teljesítések összértéke közel nettó 415 millió forint volt.

A belső ellátás rendszerének első teljes évének eredményeit az alábbiak szerint foglalhatjuk össze:

- a foglalkoztatott fogvatartottak létszáma az induló év pozitív fordulátát követően jelentős növekedésnek indult;
- a rendszer a Korm. rendelet és a BM rendelet hatálya alá tartozó költségvetési szervek számára versenyképes módon, jó minőségben biztosította a fogvatartottak kötelező foglalkoztatása keretében előállított termékeket és szolgáltatásokat;
- költségvetési többletbevétel generálódott az elítéltek által fizetett tartásdíj növekedésével;
- a fogvatartottak kötelező foglalkoztatását ellátó eszközrendszer, azaz a 12 büntetés-végrehajtási gazdasági társaság közvetlen, működési célú költségvetési támogatási igénye megszűnt;
- a fogvatartottak kötelező foglalkoztatására létrehozott gazdasági társaságok (a továbbiakban: gazdasági társaságok) a rendszerből adódóan stabil bevételhez jutottak közfeladatuk hatékony ellátásához, amelyből megkezdhették a fejlesztéseiket, melyek a foglalkoztatott létszám növelése mellett a Kedvezményezettek hatékonyabb kiszolgálására is hivatottak;
- az ellátórendszer járulékosan alkalmas volt a rendvédelmi szervek egységes megjelenését célzó ruházati beszerzési feladatok ellátására.

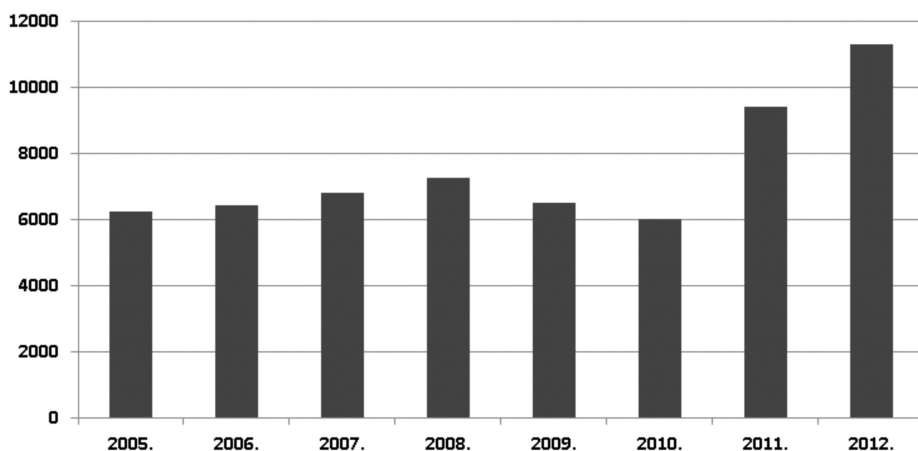
A rendelkezésre álló személyi és tárgyi feltételek mellett az ellátórendszer eredményesen működött, és a Kedvezményezetti kör folyamatos bővítéséből adódó feladatokat is végrehajtotta.

A belső ellátás eddigi eredményei

Az ellátási feladatok megteremtették a fogvatartotti foglalkoztatás bővítésének lehetőségét. A gazdasági társaságok foglalkoztatotti létszámának jelentős hanyatlása után 2010-től megkezdődött a fejlődés, mely egyértelműen a jogszabályokból fakadó előnyök hatékony kihasználására, a rendszer új beruházásokkal történő megerősítésére vezethető vissza.

A teljes körű foglalkoztatás megvalósítása kapcsán elmondható, hogy a gazdasági társaságoknál a lehető legrövidebb időn belül valamennyi, termelő munkára alkalmas elítélt számára biztosítható a munka lehetősége.

A 2008-as válság már eleve egy csökkenő tendenciájú fogvatartotti foglalkoztatást érintett. A 2003-as kínai WTO-tagság megnyitotta az uniós piacokat a könnyűipar, ezen belül a lábbeli- és a konfekciógyártás területén; ennek következtében e területek foglalkoztatása folyamatosan csökkent, és egyre inkább egy bér munka jellegű foglalkoztatást láthattunk (2008-ban a bér munkában részt vevő fogvatartottak aránya megközelítette az 50%-ot).

A büntetés-végrehajtás gazdasági társaságainak árbevételei 2005–2012 (millió Ft)

A válság a partnereken keresztül csökkentette a munkalehetőségeket és ezáltal a foglalkoztatott létszámot a szervezet keretein belül. Az új ellátási rendszer kialakítása elsősorban a saját tevékenység keretei között végzett munkáltatásra hatott pozitívan, és kezdte el emelni a létszámot. Ezt jól tükrözi, hogy a bér munka tevékenységben részt vevő fogvatartottak létszáma 40%-ra csökkent.

A társaságok árbevételének alakulása jól mutatja a központi ellátási feladat megjelenésének hatását. 2010-re egyértelműen bizonyítást nyert, hogy a társaságok jogszabályi támogatás, kiszámítható piac biztosítása nélkül, kizárólag az egyre szűkülő szabadpiacon már nem versenyképesek, a közbeszerzési eljárásokból a szabadpiaci szereplők együttműködése kiszorítja őket, ezért a probléma sok éves megoldatlansága után az új kormányzat rendeletek elfogadásával, a természetbeni ellátás rendszerének létrehozásával biztosította azt.

A központi ellátás első teljes évében a gazdasági társaságok árbevétele 3,6 milliárd forinttal nőtt a kedvezményezettektől származó megrendelések hatására.

Korábban az állami piac az értékhatároknak megfelelően közbeszerzéssel volt elérhető, akár a büntetés-végrehajtás részéről is. A szervezetten belüli értékesítés 2010-ig 5-9% között mozgott, de a teljes állami piac sem haladta meg a 10%-ot. A központi ellátási rendszer kialakításával ez az arány közel a duplájára ugrott.

Az intézményi önellátás és az egyes államigazgatási szervek számára kialakított természetbeni ellátási kötelezettség jelentős beruházások végrehajtását és megindítását tette lehetővé – több mint egy milliárd Forint értékben. Többek közt megtörtént a

- csirkeágazat létrehozása (saját vágóhíd létesítése az Állampusztai Kft.-nél – 433 MFt sajáterős kivitelezésben);
- péküzemi kapacitás bővítése (az Annamajori Kft.-nél tízezer fogvatartott ellátására alkalmas új pékség üzembe helyezése – 254 MFt aktivált értékben);
- technológiai fejlesztés a rendészeti szervek ruházati ellátása érdekében (49 MFt beruházási értékben);
- mosodai kapacitás bővítése (a Pálhalmi Agrospeciál Kft. szervezésében a pálhalmi, a miskolci, a budapesti, a váci, a kecskeméti és a szegedi telephelyeken – 95 MFt sajáterős ráfordítással);
- bútorigipari kapacitás kialakítása (BUFA Kft.-nél, konzorciumi partnerséggel – 19 MFt-os beruházással);
- korszerű lábbeli-talpszerkezet gyártási kapacitás kialakítása (297 MFt összértékben);
- minősített és egyéb irodai papírok, illetve a műanyag alapú adathordozók megsemmisítésére képes technológia létrehozása (Duna Papír Kft.-nél – 26 MFt értékben).

Kiemelendő, hogy a gazdasági társaságok aktív szakmai támogatással és tényleges ellátással egyaránt részt vettek kormányzati programokban: a START munkaprogramban és a Minden gyermek lakjon jól projektben. Ennek kiszolgálására alakítottak ki az Annamajori Kft.-nél egy csirkenevelő (22 MFt) és a Nagyfa-Alföld Kft.-nél egy libanevelő (17 MFt) telepet. A programban való részvétel keretei között kézi drótfonógép és pneumatikus vályogprés kifejlesztésére is sor került.

A tények egyértelműen azt mutatják, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet központi ellátási tevékenységének megalkotásakor megjósolt eredmények megvalósíthatók voltak, hiszen a rendszer minden alapvető célját elérte.

A központi ellátás bevételeit ténylegesen, a költségeit azonban csak becsült formában lehet bemutatni. Az eredményre gyakorolt hatása jelenleg nem kimutatható. A legpontosabb mutató a fedezet, amely az általános költségeket és a nyereséget is tartalmazza. A sorozatgyártás során történő elkülönítés továbbra is jelentős problémákat okoz, különösen a szerteágazó tevékenységet folytató társaságoknál, ahol a költségeket nem, vagy csak többlet- erőforrások bevonása árán lehet kimutatni. Ilyen például a sertéshús előállítás, ahol az általános önköltség jól kimutatható, de a központi ellátás keretein belül szállított mennyiségre vonatkozó költségek nem elkülöníthetők.

Az eltelt időszak fedezete – a központi ellátásból származó 2,981 milliárd Ft árbevételből a költségek levonása után – 877,9 MFt. Az árbevétel 29,4%-át kitevő fedezet a ráakadó általános költségeket is figyelembe véve alacsonynak minősíthető, de a hosszabb távú volumennövekedés javíthatja az arányokat.

Felhasznált irodalom

A BVOP Központi Ellátási Főosztálya, illetve Gazdasági Társaságok Főosztálya éves jelentései.

Hetyei Gábor: Új utakon a foglalkoztatás. A Pálhalmi Agrospeciál Kft. belső ellátási tevékenysége. Börtönügyi Szemle, 2013. 2. 55–62.

Varga Valéria: Önfenntartó börtönök – realitás vagy utópia? Börtönügyi Szemle, 2013. 1. 17–32.

Varga Valéria: A büntetés-végrehajtási gazdasági társaságok szerepe a központi államigazgatási szervek ellátásában. [Előadás. GTTSZ-ülés, 2013. március 20.]

Tibay Ákos

A resztoratív technikák alkalmazásának lehetőségei a büntetés- végrehajtásban

I. Alapvetések

A magyar büntetés-végrehajtás – csakúgy, mint világszerte a szabadságvesztés-büntetések végrehajtását végző szervezetek, illetve azok fundamentumát képező, őket körülbástyázó retributív igazságszolgáltatási jogfilozófiák – az elmúlt évtizedben (évtizedekben) új típusú kihívással kellett, hogy szembenézzenek. A nővum a resztoratív igazságszolgáltatás újra felfedezett eszmerendszere és az általa felszínre hozott – a retributív szemléletet alapjaiban is megkérdőjelező, vagy azt (éppenséggel, annak abolicionista irányzata által) támadó – kritikája.

A retributív, megtorló igazságszolgáltatás tudományos megalapozása óta, folyamatos evolúciós fejlődésen ment, és megy keresztül. Sikeresen vette át, és építette rendszerébe a pozitivista, preventív jogfilozófiai hatásokat; és most az immár neoklasszikus büntetőjogi felfogás – a treatment ideológia szükségszerűen beállt kritikái váltását követő viszonylagos nyugalmi helyzetéből kilendülve, és egyfajta kényszerpályára kerülve – újabb válaszút előtt áll.

A retributív büntetőjogi felfogás, amely megújulókéességét már bizonyította, a jó gyakorlatokat, technikákat és filozófiát átveszi, szintetizálja, ezáltal saját fejlődési képességének adva újabb lendületet, átesik egyfajta paradigma-váltáson.

A megtorló igazságszolgáltatás legmarkánsabb, intézményesített megjelenési formája a büntetés-végrehajtás, és – bár a mindenkori büntetőpolitikai koncepció kialakítására viszonylag csekély ráhatása van – fontos indikátora az adott közösség, állam büntetőjogi irányvonalának.

A büntetés- végrehajtást infrastruktúrája, fizikai környezete és lehetőségei, elhelyezési korlátai és az ezekkel összefüggő jogszabályi kötöttsége túlnyomóan korszerűtlen intézménnyé teszik, így a szabadságvesztére ítéltkalmazára nézve valóban markánsan hatnak a prizonizációs ártalmak.

A negatív, káros hatásoknak – és az ebből (is) fakadó bűnismétlési rizikónak, valamint a reintegrálódásra képtelenségnek – a minimalizálása érdekében a büntetés-végrehajtási rendszerek a kezdetek óta dolgoztak ki nevelési koncepciókat (a teljesség igénye nélkül: az auburni rendszertől a treatmenten át a korrekciós nevelésig).

A büntetőjog idealizált célja (amely az emberi sokszínűség miatt el nem érhető), hogy egy bűnelkövető se kerülhesse el a felelősségre vonását, és a bűnismétlés lehetősége kizárt legyen. Ezen utópiát hajszolva – a történelmi hagyományok szerint – a brutális megsemmisítésektől a humanizálódott szabadságvesztés és a nagyobb tömegben alkalmazott egyéb főbüntetéseken át ível a büntetőpolitika története.

A reális és elérhető cél a normakövetés olyan mértékű megteremtése, amely révén az adott állam polgárai a mindennapi életben általánosan jónak ítélik meg a közbiztonságot. Hazánkban tehát a büntetés-végrehajtási szervezetnek a mindenkor lakosság nagyjából 0,1%-át kitevő szabadságvesztésre ítélt populáció nevelésén-kezelésén keresztül kell hozzájárulnia ennek a közbiztonsági érzetnek a kialakításához és elérése esetén annak tartósan stabil fenntartásához.

A társadalomra veszélyes cselekmények súlyosabb alakzatai elkövetőinek megfelelő idejű szabadságelvonása, illetve a töltött ítéletük alatti egységes reintegrációs elvek, célok és modern módszerek betartása mellett, a fentebb ismertetett arányok torzulását kizáró mértékű büntetés-kiszabásokkal, a megfelelő spektrumú társadalmi és költségvetési támogatottsággal a magyar büntetés-végrehajtási szervezet a büntetőpolitikai célok megvalósításának hatékony eszköze tud és akar lenni.

II. Resztoratív technikák

Az újra felfedezett résztoratív szemlélet a kárhelyreállítást helyezi gondolkodásának fókuszába, azzal a felismeréssel, hogy az áldozat a klasszikus, professzionális büntetőeljárás marginális szereplője marad, annak ellenére, hogy ő szenved el a vagyoni és nem vagyoni sérelmeket. A résztoratív igazságszolgáltatás elve szerint az igazságszolgáltatás fő feladata a kár helyreállítása, a bűncselekmény előtti állapot visszaállítása. Az elkövető nevelése csak ezután következhet és csak olyan mértékben, amennyire az államnak arra még szüksége lehet.

Ez a logika az állami büntetőhatalom monopóliumát és a sztrikt legalitás elvét alapjaiban kezdi ki.

Természetesen a résztoratív elmélet sem képez homogén egységet. Egyes elméletek fókuszában azon közösségek állnak, ahol az elkövető és az áldozat mikrokönyezete a cselekményt és az eljárást követő időben is együtt, illetve egymás mellett élnek. A családbeli, családok közötti konfliktusok, az iskolai viták eklatáns példái a közösségi együttélés problémáinak, ahol a bocsánatkérés és megbocsátás a problémakezelés célja. A reparációs elmélet ezzel szemben a kár megtérítésére, enyhítésére helyezi a hangsúlyt. A transzformációs elmélet viszont a bűn háttérében álló, az azt motiváló társadalmi igazságtalanság és egyenlőtlenségek feltérképezését és kezelését tűzi ki célul. Az abolicionista irányzat pedig egyenesen a büntetés nélküli büntetőpolitika irracionális meghirdetéséig ment el.

A klasszikus értelemben vett közösségi jóvátétel önmagában nem lehet eredményes a bűncselekmények visszaszorításában, hiszen tényleges közösségi mechanizmusok nem játszódnak le, vagy nem futnak végig, ennél fogva eredménye, tartóssága kérdéses. Ugyanakkor a modernizált résztoratív technikák egyik nagyon fontos jellemzője, hogy azok választhatók (a történelmi múltban a közösségi ítékezésnek való alávetés nem választás kérdése volt, hanem egyszerűen természetes velejárója a mindennapi életnek, másrészt pedig az egyén jól felfogott, önös érdeke volt a közösségi szankcionálás, mert ennek révén a

közösségi védelmet is élvezte, hiszen annak keretein belül maradt). A választás lehetősége, az alternatívák közötti döntés – viszonylagos – szabadsága az egyént a verdikt megszületése pillanatától motiváltta teszi. A közösségi célok irányába ható egyéni motiváció (még ha az a motiváció valamelyik alacsonyabb dimenzióját éri csak el) a speciális prevenció elérésének talán legfontosabb alkotó eleme.

A magam részéről egyetértek Bárd Petra azon megállapításával, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás „egy a büntetőelméletek sorában, mely a bűnre, mint az egyén vagy a közösség ellen, és nem az állam ellen elkövetett cselekményre fekteti a hangsúlyt, ugyanakkor nem csorbítja az állam büntető monopóliumát”.¹ Vagyis bizonyos bűncselekmények elkövetése esetén, amikor a sértett és az elkövető relációjában lehet tartani a konfliktust, az állami akarat szerinti eljárás és technika alkalmazása, valamint a sértett egyéni – és az állam által tolerálható minőségű, mennyiségű – kártérítése mellett, a resztoratív igazságszolgáltatás elmélete által ösztönzött módszerek alkalmazása lehetséges és célszerű.

Melyek ezek a módszerek?

A resztoratív technikák tipizálását többen is elvégezték. Ezen csoportosítások közül Paul McCold „A resztoratív igazságszolgáltatás elmélete és gyakorlata” c. munkája tipográfiáját alapul véve három nagy halmaz különböztethető meg:

- Mediációs modellek (közösségi mediáció, áldozat-elkövető békítő program, áldozat-elkövető mediáció);
- Kör modellek (békítő kör, ítélő kör, gyógyító kör);
- Konferencia modellek (CSDCS, közösségi csoport konferencia).²

Mediációs modellek

„A mediáció olyan konfliktuskezelő technika, amely talán egyidős az emberiséggel... A mediáció a felek érdekeinek kölcsönös megértését helyezi a középpontba, és egyben keresi a vitás ügynek a felek által elfogadható megoldását”³ A mediáció az egyik legjobban elterjedt és ismert resztoratív módszer, mely büntetőjogi kodifikáláson is átesett. Az eljárás során az áldozat és az elkövető elmondják egymásnak, hogy a bűncselekmény miként érintette őket; ezzel kapcsolatban tényeket és információkat osztanak meg egymással, és a mediátor közvetítésével konstruálnak egy, mindkét felet kölcsönösen kielégítő, írásba foglalt megállapodást. A mediátor az eljárás során objektív és semleges magatartással közvetít a sértett és áldozat között.

A közösségi mediáció korunkban, az USA-ból indult útjára. Általában közösségi

1 Bárd Petra: A helyreállító igazságszolgáltatás elméletei és módszerei. In: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve – 2009. I. kötet. Szerk. Borbíró Andrea, Kerecsi Klára. Budapest, 2009. 197. o.

2 Negrea Videá: Resztoratívmodellek. –mediator09.web44.net/III.%20Felev/.../resztorativNegrea.doc – 7. o.

3 Negrea Videá: i. m. 7. o.

problémamegoldó központokban működtetik, ahová gyakorlatilag az utcáról be lehet térni a probléma megoldását keresve. Az eljárás során a mediátor nem írhatja elő a döntést, de segít a tárgyalásokat mederben tartani, semlegessége megtartása mellett. Az eljárás – resztoratív aspektusból nézve – jelentős hibája, hogy a gyakorlatban a közösségi mediációt végző közvetítők nagymértékű professzionalizálódása miatt egyrészt minőségbiztosítási rendszert vezettek be, így az állam újfent betüremkedett az eljárásba, másrészt túlságosan megállapodás-vezérelté vált.

Áldozat-elkövető békítés az 1974-ben történt Kitchener-kísérletet követően vált ismertté. A kísérlet alapja az volt, hogy két tinédzser vandált (már bűnösségük kimondása után) a sértettel – és cselekményük következményeivel – szembesítették. A megbánás, megbocsátás és jóvátétel hármasságát révén mind az elkövetők, mind a sértett megelégedetté válhatnak. Az eljárás során, „a cél a sérelmek orvoslásával és a jó kapcsolatok helyreállításával a békítés, az eszköz pedig a közvetlen mediáció az áldozat és az elkövető között, bármilyen kapcsolat is ment tönkre a bűnös cselekedet miatt.”⁴ A mediátor a feleket aktív részvételre motiválja.

Az *áldozat-elkövető mediáció* a békéltetést hangsúlytalanná teszi, miközben hangsúlyozza az áldozatok sebeinek begyógyítását, a veszteségek jóváírását és az elkövető felelősségét. Indirekt és párbeszédvezérelt stílusú mediáció, melynek előkészítő szakasza a felek részére külön-külön megtartott ülés. A mediátor facilitálja a párbeszédet, illetve mindkét felet támogatja.

A mediációs modellek és gyakorlatuk hatásainak tényszerű vizsgálata, a hatékonyság objektív kimutatása kapcsán egyelőre viszonylag kevés statisztikával rendelkezünk, Mark Umbreit 1994-ben 3 142 – az USA-ban elvégzett – mediációra benyújtott esetet vizsgált, és többek között kimutatta, hogy „kevesebb és kevésbé súlyos bűncselekményeket követtek el azok, akik részt vettek a mediációban (18%), összehasonlítva hasonló, de mediációban részt nem vett elkövetőkkel (27%).”⁵ Az adatok biztatóak, de figyelembe kell venni azok elemzésénél, hogy a resztoratív technikák alapja az önkéntesség, amely az elkövető részéről is fenn kell, hogy álljon. Az önként felvállalt és ezért motivált megoldáskereső eleve magában hordozza az eredményességet. Fontos kritikai szempont annak tudata, hogy az angolszász jog a mai napig hordozza a közösségi ítékezés jegyeit (esküdtszék, jury stb.), így a közösség irányába ható resztoratív technikák ráépülhetnek a tradíciókra, ami szintén a siker egyik alapfeltétele.

A közösség bevonódása markánsan jelenik meg a kör modellek esetében.

Kör modellek

A *beszélőkör modell* – mint általában véve minden kör modell – messzire nyúlik vissza az emberiség történelmében. Filozófiai alapja, hogy egy adott ember nem hozhat döntést egy másik személy felett, ezt csak a közösség teheti meg. A beszélőkör az ősi, prehistorikus kultúrákban központi szerepet töltött be. A

4 Negrea Videa: i. m. 10. o.

5 Negrea Videa: i. m. 21. o.

benne megnyilvánuló együtt-döntés a közösség összetartásának, egyszersmind a közösség erejének demonstrálása.

A *béketeremtő kör* szintén a korai típusú közösségek sajátossága volt. A navajo indiánok hagyományai szerint a sérelmet szenvedett fél az elkövetőnek igényt nyújt be, azzal a céllal, hogy az tegye jóvá a neki okozott sérelmet. Amennyiben az igény nem talál fogadókésziségre, vagyis eredménytelen a jóvátételre irányuló kérés, úgy a sértett a közösség vezetőjéhez fordulhat, hogy a vezető „facilitálja” a folyamatot, a békét megteremtő megbeszélés érdekében. Az ügy megbeszélésébe – a megoldás érdekében – a közösség minden tagját bevonják. Az eljárás sajátossága, hogy a vezető a saját álláspontját, véleményét is megfogalmazza a béketeremtés folyamán.

Az *ítélő kör* „olyan közösségi eljárás, amely a büntető igazságszolgáltatási rendszerhez társulva konszenzust hoz létre egy adott ítélkezési tervről, minden érdekelt fél panaszát figyelembe véve”.⁶ A körök hagyományos körrituálét használnak bevonva minden hagyományos bírósági szereplőt. Kialakítanak egy nagy kört vagy egy belső és egy külső kört, a belső körben az áldozat és annak támogatói ülnek, a külső gyűrűben olyan szakemberek foglalnak helyet, akiket felkérhetnek különleges információik előadására. A közösség más érdekelt tagjai a körben való közreműködést megtiszteltetésként fogják fel, az ítélkező körök ily módon mindenekelőtt a közösség építéséről szólnak. A módszer tehát ötvözni igyekszik a közösségi igazságszolgáltatás ősi és modern eszközrendszerét, melynek nem titkolt végcélja a közösség meg- vagy újrateremtése, abból a felismerésből, hogy az individualizált ember, „az egyszemélyes kultúra” az integrálódás, a közösséghez tartozás élményének megélése segítségével jusson el a motivált jóvátételig.

Gyógyító kör modelljének alapja is indián hagyományokra épül. Az elkövetés felfedését követően, egy – a közösség tagjaiból verbuválódott – kármegállapító csoport gondoskodik az áldozat biztonságáról, és egyúttal szembesíti az elkövetőt a tetteivel. Az elkövetőt bátorítják, ösztönzik felelőssége elismerésére, továbbá arra, hogy keressen támogatást viselkedése megváltoztatására. Az így kialakított kört összehozzák a kármegállapító csoporttal, melyhez csatlakozhatnak a „megjavult” elkövetők; illetőleg a kör tovább tágítható az elkövető családtagjaival. Ezzel egy időben a kármegállapító csoport megkezdi munkáját a gyógyító körben az áldozattal, és fokozatosan bevonja az áldozat családját is a folyamatba. A két kör egy ítélkező körré olvad össze, mely magában foglalja a bírót és a többi bírósági szakembert is. A bíró az elkövető meghallgatását és a közösség javaslatainak elhangzását követően hozza meg ítéletét. Az elkövető ezek után félévente a közösségi körben (bíró és más hivatalos személyek jelenléte nélkül) számol be tevékenységéről, melynek pozitív értékelése esetén a tisztító körben mentesül bűne alól és nyer feloldozást.

Konferencia modellek

6 Negrea Videá: i. m. 22. o.

A resztoratív igazságszolgáltatás konferencia modelljeiben az emberek – valamilyen szervező elv szerinti – csoportosulása mintegy értekezlet keretében tárgyalja meg a korábbi, csoporthoz kapcsolódó esemény felvetődő kérdéseit és esetleges megoldásait.

A konferencia modellek támogatói túlnyomóan magukévá tették azon nézetet, miszerint a mediáció büntetőjogi értelmezése és alkalmazása lehetetlen, vagy legalábbis aránytalanul nehéz, mivel „a polgári jogon alapuló eljárás »morálisan egyenlő« vitában állóknak kínál lehetőséget egy tárgyalásos kompromisszum elérésére”.⁷ „A konferencia módszert alapvetően a helyreállítás és a közösség átforgalmazásának filozófiája vezeti.”⁸ Az előzőekben ismertetett modellek elsősorban az áldozat és az elkövető lelkiállapotára koncentrálnak, míg a konferencia módszerével valamennyi fél szociálpszichológiai tényezőit igyekeznek orvosolni. Negrea Videa továbbá kiemeli, hogy a bírói útról az eljárást nem csupán az elterelés kedvéért, hanem sokkal inkább a családok és barátok érdekében terelik el, hiszen az elkövető és az áldozat is ezen közösségek gondoskodását élvezi. A konferencia modellek közös jellemzője, hogy az elkövetőt szembesíti az áldozattal, annak érdekében, hogy elvállalja, felvállalja tettét, tudatosítsa a következményeket (az áldozati oldalról) és ez alapján bánja meg cselekményét.

A *családi döntéshozó csoport konferencia* – vagy az ismertebb betűszóval: CSDCS – Új-Zéland úttörő szerepvállalásával indult útjára, eredetileg fiatalok elkövetőkre kidolgozott eszköztárral. Az eljárásban az új-zélandi – a gyermekek és a családok ügyeivel foglalkozó – szaktárca, a minisztériumi alkalmazású facilitátorok révén vesz részt. Amennyiben a fiatalok elkövetőt letartóztatják, vagy kilátásban van felügyelet alá helyezése, úgy a minisztérium jogászokat rendel ki. A fiatalok eljárásának koordinátora a felekkel – családdal, rendőrséggel, a fiatalok ügyvédjével (amennyiben van) – való konzultációt követően tűzi ki a konferencia helyszínét és időpontját. A facilitátor a fiatalok eljárás koordinátora lesz. A konferencia első lépéseként a rendőrség képviselője ismerteti a tényállást, amit az elkövető vagy elismer, vagy tagad, majd a résztvevők megvitatják, hogy miként lehetne jóvátenni az elkövetett sérelmet. Mindeközben az elkövető családja külön tanácskozik, hogy milyen indítványt nyújtson elő, majd újabb ülés következik, amelyen a szakemberek és az áldozat részvétele mellett döntenek az elkövető és családja indítványáról; vagyis elfogadják a jóvátétel tervezetét, vagy elutasítják azt.

A kezdeti próbálkozások nyomán megállapítható volt, hogy „a fiatalok igazságszolgáltatás keretében alkalmazott családi csoportkonferencia olyan irányba haladt, amely a szakemberek által túlságosan ellenőrzötté és jelentősen elkövető centrikussá tette”,⁹ ezért napjainkra a gyakorlat módosította az eljárást, elsősorban a „laikus” közreműködést erősítve. A fiatalok CSDCS-je a családi döntést helyezi a középpontba, vagyis azt az aktust, amikor az elkövető családja zártkörű tanácskozáson dolgozza ki a legoptimálisabb jóvátételt. A

7 Negrea Videa: i. m. 24. o.

8 Negrea Videa: i. m. 25. o.

9 Negrea Videa: i. m. 27. o.

mélylélektani mozgatórugó a beismert tett feletti szégyenérzet. Negrea Videa szerint „míg a család és a barátok által kifejezett rosszallás lelkiismeret-furdaláshoz vezet, addig a hatóság rosszallása ellenkezéshez, dachoz. A reintegratív szégyen az elkövetőt egyrészt a szégyenérzet megtapasztalására ösztönzi a magatartása miatt, ugyanakkor lehetővé teszi, hogy megtartsa méltóságát”.¹⁰

Megjegyzem, hogy CSDCS a mediáció mellett a viszonylag leginkább kikísérletezett resztoratív módszer a magyar büntetés- végrehajtás eszköztárában.

A *közösségi csoportkonferencia* (KCSK), az ausztrál Wagga-modellre építkező, eseményorientált tevékenység, mely a pusztán a jogsértéssel okozott sérelem helyreállítására szorítkozik. A KCSK révén a társadalmi kohézió facilitátor közrehatása nélkül, öngerjesztőleg is létrejön. A konferenciának kötött forgatókönyve van, amely szerint az eljárás három fő részre osztható:

- meghatározott kérdésekre (pl. Mit érzett az elkövetéskor?) adott válaszok,
- a jóvátételi konszenzus megkeresése,
- az egyezség elérése (kötetlen társasági rész).

A KCSK-val kapcsolatos tapasztalatokat egy hároméves kutatás eredményeképpen összesítették. A Negrea Videa által hivatkozott adatokból érdemes kiemelni, hogy a konferenciára utalt esetekben az újbóli letartóztatások aránya 19%, míg a hagyományos bírói útra terelt esetekben 36% volt, illetve a resztoratív módszerrel kezelt helyzetekben 90%-os volt a sértetti elégedettség.

A fenti, elsősorban diszciplináris jellegű áttekintés alapján, véleményem szerint, a resztoratív igazságszolgáltatás modelljének – és az elért sikerek – alapja: a közösség, a hagyomány, az önkéntesség és a motiváció. A közösség egységet kell, hogy képezzen; vagyis elsősorban viszonylag kis létszámú – tradíciókkal és élő közösségi igazságszolgáltatási hagyományokkal rendelkező, közös célok és értékek mentén ténykedő – csoportokban alakultak ki resztoratív jegyek.

A valódi közösség hiányában, a tiszta önkéntesség megléte mellett, súlyozottan számolni kell azzal, hogy a resztoratív megoldások választása nehezen formálódó, gyakran racionális érvek mentén végiggondolt lépés, vagy éppen – a bírói útról való elterelődés lehetőségétől hajtott – az egyén jól felfogott érdekében kényszerből hozott döntés. A motiváció és annak dimenziói kölcsönös és többszörösen oda-visszaható relációban állnak a közösség és az önkéntesség viszonyával.

A modern társadalom és állam, az individualizáció (ld. Csányi: Egyszemélyes kultúrák), illetve az európai jogfejlődés a resztoratív módszerek átvételét vagy újraélesztését nehezítik. A többször említett közösség az egyéni utak keresése, a kohézió hiánya, az állami célok – érdekcsoportok, lobbykörök, pártok általi – szétforgácsolása, összekuszálása miatt emel akadályokat. A jogi hagyományokból kiveszett közösségi jelleg, a sztrikt legalitás vagy a jogágakra tagolt jogi gondolkodás (pl. a mediáció polgári jogi konstrukció, így a büntetőjogba való beemelése nehézkes; míg korábban egyszerű közösségi, törzsi döntést igénylő

10 Negrea Videa: i. m. 30. o.

kérdés volt) szintén újabb legyőzendő kihívást jelent a resztoratív módszer számára.

Amennyiben közösséget sikerül létrehozni önkéntes és motivált személyek körében, úgy a hagyományok közé emelt – múlttal rendelkező, általánosan elfogadott – resztoratív módszerek hatékonyan tudják szolgálni a bűncselekmények elkövetői és sértettjei számára történő igazságszolgáltatás megvalósulását. A resztoratív igazságszolgáltatás egyeduralmának azonban akadálya a nagy létszámú társadalom, a bűncselekmények – ebből is következő – nagy száma és a már említett közösségi szétforgácsolódás is.

Amiért mégis érdemes a resztoratív elméleteket és technikákat megismerni és racionális keretek között alkalmazni, az – véleményem szerint – a retributív igazságszolgáltatás reformjának, ösztönző megújításának a lehetősége. A hagyományos igazságszolgáltatás felépítményében a büntetés-végrehajtás a resztoratív technikák felhasználása alkalmas terület.

III. A büntetés-végrehajtásban alkalmazott resztoratív technikák

A szabadságvesztés-büntetés már régóta nemcsak a megtorlás manifesztálódása; a szabadságvesztéshez javító, nevelő vagy éppen korrekciós hatás elvárt kísérlete kapcsolódik. Ez az a többlet, amely a büntetés-végrehajtást, pontosabban a büntetés-végrehajtási nevelést a pönológiai tudományok között is kiemelt státuszra kell, hogy emelje. A büntetés-végrehajtási nevelés jogfilozófiai alapokba ágyazott, pedagógiai elvek és módszerek mentén kialakított prudentia, amely a büntetőpolitika változásaitól és saját tapasztalataitól hajtva változik, fejlődik. A magyar büntetés-végrehajtás a nemzeti jogtörténeti hagyományok evolúciós útján maradván, ugyanakkor az európai-nemzetközi jog előírásainak figyelembe vételével, a jó tapasztalatok beemelése és racionális hasznosítása mellett alakítja ki új nevelési koncepcióját, módszertanát.

Mediáció

Ezen új nevelési koncepció egyik metódusa a *mediáció*, melyet több intézetben is próbaképpen alkalmaztak a fogvatartottak konfliktusainak rendezése érdekében. A fogvatartottak közötti mediáció tehát nem a szabadságvesztés alternatívája, hanem konfliktuskezelési eszköz – a hagyományos, fegyelmi fenytésekkel való fenyegetettség mellett vagy helyett. A módszer a fegyelmi vétség súlyát el nem érő konfliktusok rendezésének eszköze lehet csak – mindaddig –, amíg a fogvatartottak fegyelmi eljárásáról szóló rendelet módosítása lehetőséget nem ad arra, hogy fegyelmi vétség esetén is közvetítői eljárással – fenytés kiszabása nélkül – lehessen igazságot szolgáltatni. Az eddigi tapasztalatok alapvetően jók: a mediációra került esetek túlnyomó részben rendeződtek, fenytés kiszabására nem került sor, vagyis a közvetítés a fogvatartás rendjének fenntartásában hatékony eszköznek minősülő technika.

A Balassagyarmati Fegyház és Börtön a mediáció büntetés-végrehajtási kezek között történő felhasználásának lehetőségét 2007 óta folyamatosan vizsgálja, több országos kutatásban vett részt, valamint az eljárás gyakorlati alkalmazására is törekszik.

Az intézetben 2012-ben is több mediációs eljárás zajlott le, melyek mintegy 70%-a megállapodással zárult. A közvetítések során feldolgozott konfliktushelyzetek kiindulási alapját a zárkákban belül vagy a munkahelyen generálódott, fogvatartottak közötti súrlódások képezték – ld. az idősebb iránti tisztelt hiánya, a munkateljesítmény állandó kritizálása, az általános udvariassági formulák betartásának (köszönés) hiánya, besúgással vádolás, a zárka tisztántartásának elhanyagolása, a személyi higiénia hiánya. Ezek a konfliktusok a zárkákban és a munkahelyi (ugyancsak kényszer) közösségekben felerősödve – a fogvatartotti hierarchiába ágyazott hagyományos (fogvatartotti) megoldási módok révén – fegyelmi vétségekbe torkolltak korábban.

Az alkalmazott gyakorlat szerint, a hatályos jogszabályokkal összhangban, a fegyelmi vétséget el nem érő súlyú, de annak közeli veszélyét magában hordozó esetekben, az arról tudomást szerző illetékes nevelő mediációra sarkallja az érintett fogvatartottakat. A nevelőtiszt az eljárás során ambivalens helyzetbe kerül, hiszen egyrészt a büntetés- végrehajtási szervezet dolgozójaként a szakmai, hierarchikus „jogosítványai” továbbra is fennállnak, másrészt neutralizálódott, pusztán közvetítésre szorító szerepkörbe kerül; vagyis elvileg időlegesen kikerül a hatalmi pozícióból, úgy, hogy ugyanakkor minden résztvevő tisztában van azzal, hogy abba bármikor azonnal visszahelyezheti magát!

A nevelő a mediáció során a jogszabályok betartása és az intézeti belső rend biztosítása vonatkozásában avatkozhat az eljárásba, illetve a megszövegezett konszenzust megállapodásban rögzíti, mely dokumentum bekerül a nevelési anyagok közé. A konszenzus betartását a nevelő figyelemmel kíséri. Amennyiben annak megszegése fegyelmi vétség elkövetésével járt, azt a fegyelmi eljárás során, a fegyelmi felelősség megállapítása esetén, valamint a fenytés kiszabása körében a jogkör gyakorlója súlyosító körülményként értékelheti.

A gyakorlati tapasztalat azt jelzi, hogy az intézeti populáció tradícióiba beépült a mediáció gyakorlata, hiszen több ízben előfordult már, hogy maguk a fogvatartottak keresték fel nevelőjüket a vita közvetítéssel történő kezelése céljából. Ugyanakkor látnunk kell azt is, hogy a mediált esetek – éppen a kísérleti jelleg miatt – bizonyos fokú előzetes szűrésen estek át, vagyis nevelői közvetítésre csak az „arra érdemesek” kerültek, ami a sikerességet előrevetítette. Ezzel együtt a mediáció jól alkalmazható nevelési módszer, mivel felhasználja a fogvatartotti közösséget (a zárkában, nevelési csoportban, munkahelyen kialakult konfliktust az azt létrehozó fogvatartottak között tartja és oldja meg, nem emeli a hivatalos procedúra szintjére). Emelett fejleszti a fogvatartottak önbecsülését, felelősségérzetét (képes felelős személy módjára, konszenzussal rendezni nézeteltéréseit), illetve erősíti normakövető készségüket (a saját magunk

által vállalt magatartás, szabály betartása motivált, és ezáltal könnyebb).

Látnunk kell azonban, hogy a módszernek vannak korlátai, árnyoldalai is. Már az eddigi ismereteink alapján is leszögezhető, hogy a fogvatartotti közösség kényszer jellege a mediációt nehezíti; a közösség igazi motiváló, kontroll szerepe hiányzik. A fogvatartotti közösséget átszövő erős hierarchiát „elsősorban az erőszak határozza meg... az erősebb, magasabb státuszú elítélt jogosult arra, hogy a többiek javait elvegye, parancsokat adjon, irányítsa őket.”¹¹ Ebből fakadóan pedig amennyiben a konfliktusban magasabb helyet elfoglaló elítélt egy alacsonyabb ranghelyre sorolttal kerül összetűzésbe, a megállapodás őszintesége erősen kétséges. A fentiek illusztrálására következzen egy konkrét példa!

A 101 2012/174. számú fegyelmi eljárás tárgyalásán P. A. fogvatartott előadta, hogy a verekezésben részt vevő másik fogvatartottal, O. Sz.-szel nem ismerték egymást, konfliktusuk sem volt soha. Kijelentése nem állt messze az igazságtól, azzal a „szépséghibával”, hogy P. A.-ra O. Sz.-t egy másik, „menő” fogvatartott, R. T. uszította rá, vagyis O. Sz. az ő embere volt. A tárgyalás során kiderült, hogy korábban P. A. és R. T. között nézeteltérés volt, melyet mediációval, megállapodással zártak. (A megállapodás februárban született, a fegyelmi tárgyalásrapedig áprilisban került sor!) Ezen eset kapcsán egyértelműen kiviláglik, hogy a fogvatartotti hierarchia, a csak látszólagos motiváltság, az elítéltek íratlan konfliktuskezelési szabályai mennyire nehezítik a konszenzusra törekedő közvetítés sikerességét.

Gyakran előfordul, hogy a fogvatartottat a mediáció során pusztán a fegyelmi fenytés elkerülése – vagyis az ún. ”kedvezménytárgyaláson” értékelési körbe vont, nyilvántartott magatartás megóvásának szándéka – vezérli.

Kérdőíves felmérés

A Balassagyarmati Fegyház és Börtön fogvatartotti populációja körében *kérdőíves felmérést* végeztem kollégáim, Sárkány Réka közalkalmazott és Majer Péter bv. hadnagy, nevelő segítségével, melyben mindösszesen 40 fő fogvatartott vett részt, két csoportba sorolva. A kérdőívek felvételénél a mediációban már részt vett fogvatartottak (célcsoport) mellett – kontrollcsoportot alkotva – a mediációban még nem érintett fogvatartottak (kontrollcsoport) is meg lettek szólítva.

A vizsgálódás célja egyfelől annak feltérképezése volt, hogy a célcsoport tagjai eredményesnek minősítik-e a technikát, és bevallásuk szerint milyen motivációik voltak, másfelől a kontrollcsoport tagjainak voltak-e ismereteik a resztoratív módszerről, illetve mindezek tükrében igénybe vennék-e a konfliktuskezelés ezen módját.

A kontrollcsoport 48%-a börtön, 41%-a fegyház fokozatú elítélt, 11%-uk pedig előzetesen letartóztatott fogvatartott volt. Az elítéltek legnagyobb része (41%, il-

11 Módos Tamás: A reszocializáció módszertana. Budapest, 2003, BVOP. (Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár sorozat, 2003/3.) 29. o.

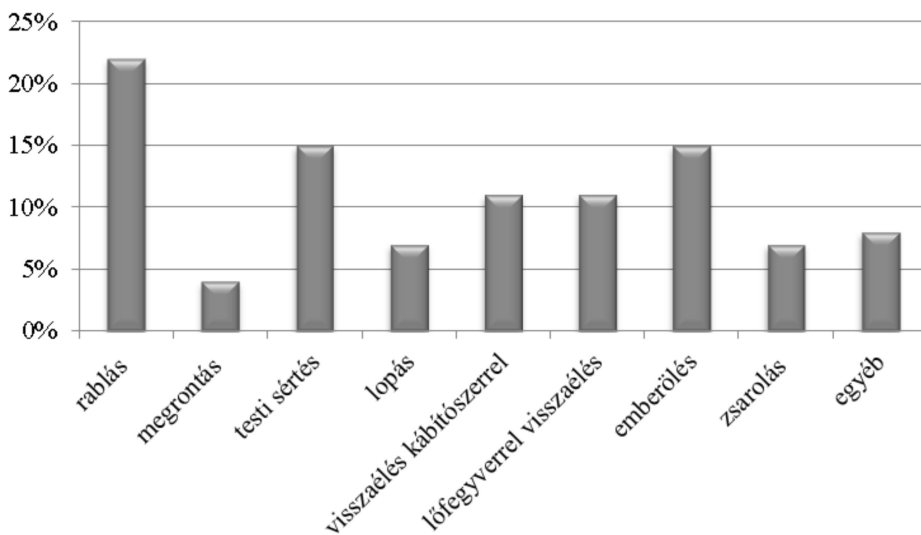
letve 37%) 4-8 év vagy 9 év feletti szabadságvesztés-büntetéssel rendelkezett. Csekélyebb mértékű - 1-3 év közötti - ítélettel 15%-uk bírt.

A csoport tagjai közül 41% első büntényes, 41% többszörös visszaeső és 15% különös visszaeső kriminalitású volt. Két vagy több alkalommal 56%-uk volt már büntetés-végrehajtási intézetben.

A kontrollcsoport tagjai által elkövetett bűncselekmények megoszlása a következő volt:

A célcsoport 47-47%-a börtön, illetve fegyház végrehajtási fokozatú volt, 6%-a pedig előzetesen letartóztatott. Az elítéltek 73%-a 4-8 év közötti bünteté-

Elkövetett bűncselekmények (kontrollcsoport)

sét töltötte, míg a csekélyebb, 1-3 év közötti szabadságvesztésre ítélték aránya csupán 13% volt, és ennél is kevesebben (8%) rendelkeztek 9 évnél hosszabb ítéletet.

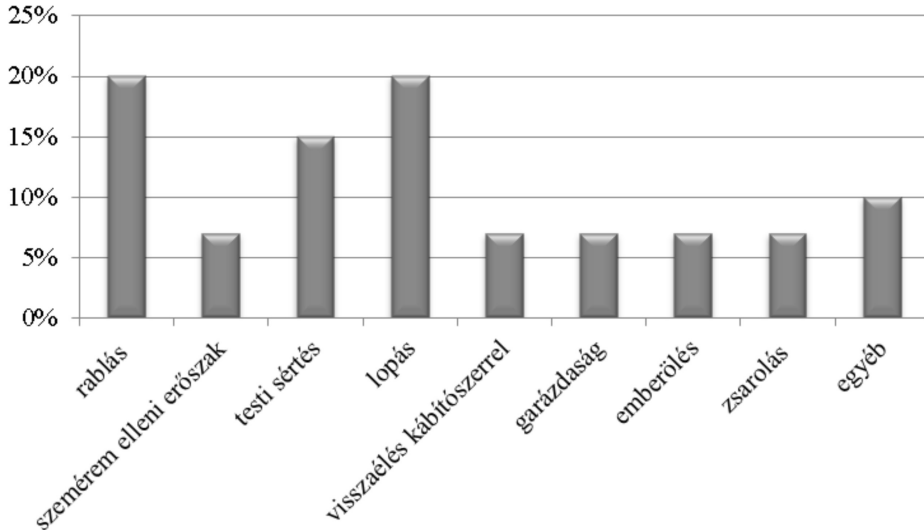
A célcsoport visszaesési mutatói a következő képet rajzolják ki: többszörös visszaeső 20%, különös visszaeső 7% (továbbá visszaesőnek nem minősülő bűnismétlő 6%), első büntényes 67%. A csoport tagjainak 60%-a első ízben volt büntetés-végrehajtási intézetben, 2-3 alkalommal 27%-uk, ennél is többször pedig 13%-uk.

A célcsoport tagjai által elkövetett bűncselekmények:

A cél-, illetve kontrollcsoport tagjai fentebb ismertetett adatainak összevetése

alapján megállapíthatjuk, hogy a visszaeső és az első büntényesek összaránya ki-

Elkövetett bűncselekmények (célcsoport)

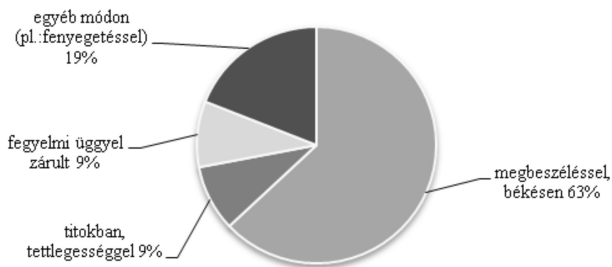

egyensúlyozott, illetve a bv. intézeteket többször megjárt, relative hosszabb ítéleti idejű, vagy először bekerült, de huzamosabb időt töltő, vagyis a börtön sajátos közegét jól ismerő fogvatartottak kerültek a kutatásba.

A kialakult konfliktushelyzetek rendezése az alábbi képet mutatja:

A kontrollcsoport tagjainak 59%-a nyilatkozott úgy, hogy még sosem volt konfliktusa fogvatartott-társával, a zárkatársakkal való nézeteltérést 29%, egyéb, zárkán

Konfliktusrendezés (kontrollcsoport)

kívüli félreértést 7%, elkövetett bűncselekményből fakadó problémát 5% jelzett.

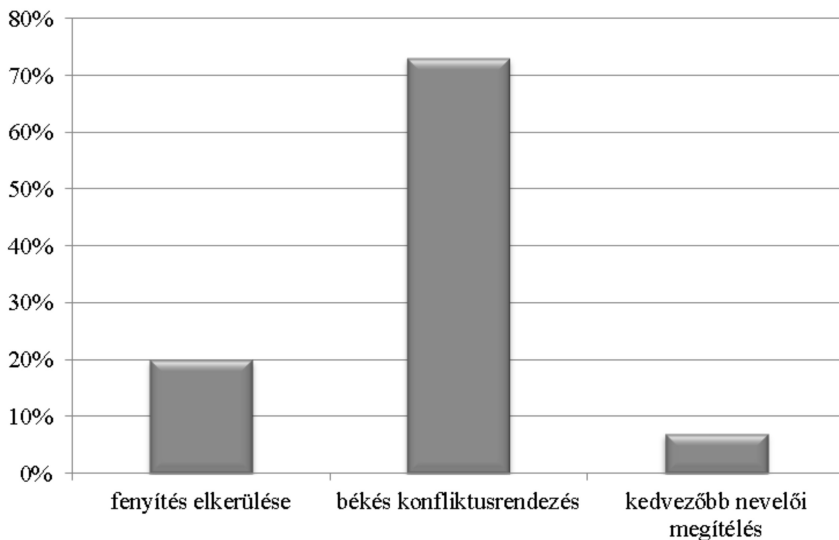
A mediációban még részt nem vett csoport tagjaiban is erős a törekvés a békés úton történő rendezésre, azonban az esetek 52%-ában a konfliktusok valamilyen – a fogvatartotti hierarchia sajátos szerveződéséből és az azt uraló agresszív viselkedésmintákból, „törvényekből” fakadó – fizikai vagy pszichikai erőszakban kicsúcsosodó módon zárultak, melyek egy része látenciában maradt (a titokban, tettlegességgel megoldott ügyek mellé lehet sorolni az egyéb módon történt megoldásokat is!). A kontrollcsoport tagjainak 54%-a elégedett a hagyományos konfliktuskezelési módokkal, elfogadják azokat, míg 46%-ban elégedetlenek velük (valószínűsíthető, hogy az összetűzések kárvallottai érzik elégtelennek a lehetőségeket).

A mediációban részt vett fogvatartottak 80%-a a nevelőktől szerzett tudomást a problémamegoldás új útjáról (20%-uk már korábban is ismerte); ez a mutató jelzi, hogy egymás között még mindig nem teljesen magától értetődő a konfliktus közvetítésre terelése, arra mintegy felülről belenyúlva a közösségbe kell ösztökélni az embereket. A kontrollcsoport tagjainak 26%-a egyáltalán nem hallott a módszerről, illetve 7%-uk egyenesen értelmetlennek találja.

A mediációra kerülő konfliktusok elsősorban a zárkatársak viselkedéséből, a zárka rendjéből keletkeztek (87%), a fennmaradó ütközések pedig a munkahelyen keletkeztek; vagyis általában a kényszerközösség generál indulatokat. A lefolytatott eljárásokkal és a létrejött megállapodásokkal az érintett fogvatartottak 93%-a teljesen, 7%-a részben elégedett volt; illetőleg 87%-uk esetében a korábbi probléma a megegyezéssel véglegesen rendeződött, újabb konfliktusok nem alakultak ki a felek között.

A válaszadók 100%-a ítélete meg úgy, hogy a mediáció mint módszer hasznos, mert „megoldja a problémákat”.

A mediáció motivációi

A célcsoport e részben tárgyalt válaszai optimizmusra adnak okot, mert egyrészt a konfliktusok túlnyomórészt rendeződtek oly módon, hogy a fogvatartás rendje, illetve a nevelési célok nem sérültek, másrészt a mediáció során létrejött megállapodások a legtöbb esetben végleges megoldást, lezárást jelentettek.

A célcsoport motivációit kutatva megállapítható, hogy a mediáció legfőbb céljaként a békés konfliktusrendezést jelölték meg a legtöbben, de nem elhanyagolható a fenytése elkerülésének lehetőségét első helyre tevő, valamint a konform magatartású, manipulatív viselkedésű fogvatartottak száma sem.

A képet tovább árnyalja, hogy – ideszámítva azokat is, akik a második fontossági ranghelyre sorolták – a válaszadók 53%-a ha nem is a legfontosabb motívációs oknak, de mindenképpen fontos indoknak tartja a fenytés elkerülésének alternatíváját.

Summa summarum: a mediáció eredményesen alkalmazható módszer lehet a büntetés- végrehajtásban, amennyiben beépül a fogvatartotti tradíciók közé (ehhez persze szükséges a társadalmi, munkahelyi hagyományok közé való beépülésére is), illetve, ha objektíve értékeljük, vagyis tisztában vagyunk az esetleges manipulatív törekvések veszélyeivel.

Családi döntéshozó csoportkonferencia

Szintén új, resztoratív módszer a *CSDCS alkalmazása*: a család, illetve a szabadulás előtt egy releváns, befogadó, támogató közeg bevonása a szabadulás előkészítésébe. A döntéshozó csoportkonferencia előkészítése, lebonyolítása felkészült szakembereket és meglehetősen sok időt igényel, mivel több embert, több helyszínt, adott esetben több és eltérő mélységű konfliktust kell összehangolni.

A Balassagyarmati Fegyház és Börtönben lefolytatott CSDCS-k a konkrét szabadulást előkészítő, reintegrációt elősegítő nevelési folyamat egyik utolsó mozzanatai voltak. A facilitátor (külső, elismert szakember) az intézettel, az érintett nevelővel közösen tárta fel – a fogvatartott, majd a családja értelemszerű bevonásával – mintegy lépésről-lépésre a sikeres mikrokörnyezeti visszailleszkedést nehezítő, sok esetben tabuvá merevedett konfliktusokat, élethelyzeteket. Ezek megoldása rugalmasan, folyamatosan tágtítja a döntéshozó csoport tagjainak körét (így vonódik be a helyi egyházi közösség, az elítélt lakhelyének jegyzője stb.).

A CSDCS újra felismerte a – jó esetben normakövető – család reintegráló erejét; eredményességének kulcsa ebben rejlik. Megjegyzem, a jogalkotó már az 1979. évi 11. tvr.-ben is kiemelte a család nevelési folyamatba történő bevonását a fiatalok tekintetében [ld. a Bv. kódex 50. § (2) bekezdését]; ehhez ad új kereteket, új technikát az ebből az aspektusból nézve hagyományos büntetés-végrehajtási nevelésnek a csoportkonferencia.

Fontos kiemelni, hogy a szabadulást közvetlenül megelőző időszakban lefolytatott konferenciák hosszabb távú eredményességéről a büntetés-végrehajtás direkt módon szerzett értesüléssel nem rendelkezik, ezért igen fontos, hogy a bv. intézet – más szervek, civil személyek tájékoztatása alapján – elemezhető, feldolgozható információkhoz jusson.

A családi döntéshozó csoportkonferencia a fogvatartás bármely időszakában alkalmazható a fogvatartott és családtagjai közötti konfliktushelyzetek megoldására, mert mindig a reintegrálás irányába hat.

Magam részéről a CSDCS egyetlen igazi nehezítő körülményét a humánérőigényében és a viszonylagosan nagy munkaidő-ráfordításban látom. Külső, civil szakember bevonása több szempontból is indokolt: egyrésztől némileg tehermentesíti a személyi állományt, másrésztől a nevelő szerepválságát jelentősen enyhíti, harmadrészt pedig a szakértő civil személy számára a fogvatartott és a családtagok is gyorsabban nyílnak meg.

A család – mint közösség – vitathatatlan motivációs és kontroll előnyöket hordoz magában. A vérségi kötelékben tett ígéret különös súllyal bír, ennél fogva jelentős megtérülési eséllyel kecsegtet.

Jóvátételi tevékenységek

A büntetés- végrehajtási gyakorlatban – mint új nevelési eszköz – a viszonylag jól és az egyes intézetek által szélesebb körben is alkalmazott *jóvátételi tevékenység* szintén resztoratív indíttatású. A fogvatartottak által a civil, nem bebörtönzött, normakövető – és az elkövetett bűncselekménnyel áttételesen megsértett – közösség számára tett jóvátételi aktusok pozitív hatása kétségtelen – az egyéb, ösztársadalmi eredményektől függetlenül is. A jóvátétel az egyes társadalmi csoportok számára gyűjtött pénzadományoktól kezdve az adott település parkjainak felújításán, karbantartásán keresztül a jótékonyági előadásokig ívelhet. Egyetértek Fellegi Borbála véleményével, miszerint „Bár ezen programok távol esnek a »klasszikus« resztoratív gyakorlatoktól, mindezen tevékenységek bizonyos mértékben besorolhatók a helyreállító szemlélet fogalma alá, amennyiben kialakításuk és megvalósításuk során – közvetett vagy közvetlen módon – elsődleges szempontként jelenik meg a fogvatartottak és a helyi közösség szereplői közötti kommunikáció elősegítése.”¹²

A resztoratív munkáltatás (ld. Lebujos 2012) – bár nem ezen elnevezéssel és céllal, de – régóta része a büntetés-végrehajtásnak: a közösség számára végzett fogvatartotti munka a börtönügy történetébe ágyazódott. Ugyanakkor szükséges kiemelni, hogy több ok miatt is a kárhelyreállítással alapvetően elérni kívánt büntetés-végrehajtási nevelési cél megvalósulása problematikus. A fentebb hivatkozott kommunikáció például sok esetben pusztán a munkamozzanat fogvatartott általi elvégzésére és az érintett közösség beleegyező elfogadására korlátozódik.

Álláspontom szerint az önkéntes helyreállító-jóvátételi szándékot súlytalaná teszi az a tény, hogy az intézeten kívül végzett munkák esetében az önkéntességet felülírja a fogvatartott szaktudása, illetve a biztonsági kockázatok szükségszerű mérlegelése. Ebből fakadóan pedig éppen a helyreállítás nevelési szempontból legfontosabb összetevői nem válnak tényezővé, vagyis a motivá-

12 Fellegi Borbála: Büntetés és/vagy helyreállítás. PhD disszertáció. 2008. – www.doktori-talk.elte.hu/2009.-229.o.

ció kiüresedik (sok esetben a „megbízható elítéltet” jelölik ki), a jóvátétel individualizált jellege és direktsége hiányzik (vagyis az elkövető és sértettje nem kerül közelebb egymáshoz, illetve az elítélt a „fogvatartotti massa” részeként más, számára nem konkrét személyek csoportjának tesz jóvá).

Az elérhető legnagyobb pedagógiai haszon megvalósítása érdekében célszerű lenne az ilyen jellegű munkáltatás során minden esetben a nevelési tervekhez igazítani a részvételt, az önkéntességnek nagyobb teret engedni, illetőleg a részt vevő fogvatartottak helyi kötődésére figyelemmel megvalósítani a kiválasztást, valamint lehetővé kéne tenni – és azt ösztönözni –, hogy a jóvátételben részesült közösség közvetlenül a részt vevő fogvatartottak számára adjon visszacsatolást. Az egyéni nevelési célok elérése érdekében minden esetben szükséges az adott fogvatartott nevelőjének magyarázó, megerősítő pedagógiai tevékenysége, mely az elvégzett munka jóvátételi aspektusait tárja fel az elítélt számára, így erősítve a kívánt attitűdváltást.

Az e részben tárgyalt jóvátételtől – és azon belül az ilyen indíttatású munkáltatástól – önmagában, individualizált reintegrációs személyiségváltozást elvárni nem lehet. Sokkal inkább fontosabb az a kiváltott hatás, amely az érintett normakövető közösségében indukálódik: vagyis a civil társadalomnak az a felismerése, hogy az elítéltek nincsenek visszavonhatatlanul kitépve a közösségből (oda vissza kell illeszkedniük, illetve őket oda kell visszafogadni), továbbá a szabadságvesztéssel büntetett személy nem silányul értéktelenné, hanem éppen ellenkezőleg, képessé válik az értékteremtésre. E – minél szélesebb körben realizálódó – felismerés elengedhetetlen a szabadulást követően a környezetből adott beilleszkedési esély megvalósulásához, hiszen nyilvánvaló, hogy bármilyen motivált is a volt elítélt a normakövető életmód kialakítására, az elutasító, megbélyegző mikrokönyezet azt lehetetlenné teszi.

IV. Summázat, lehetőségek

Az előzőekben ismertetett alkalmazott resztoratív módszerek alapvetően egyenrangú státuszú személyek közötti konfliktusok rendezésére szolgáló eszközök, melyek a sajátos börtönkörnyezetben is – igaz, szakmai kompromisszumok révén – működtethetők. Elméleti síkon felvetődik olyan közösségi modell alkalmazásának igénye, melyben a hierarchia is szerepet kap; mivel a büntetés- végrehajtás világa kétszeresen is hierarchikus felépítésű. Egyfelől a szervezet katonai jellegű alá- és fölérendeltséget kódol, másfelől a fogvatartotti populáció erősen és mereven hierarchizált. A resztoratív technikák tipizálása szerint a béketeremtő kör modellje az, amiben a hatalmi pozíció is megjelenik. A facilitátor a béketeremtő körben a béke megteremtése során a saját véleményét, álláspontját is megfogalmazza, és nyilvánvaló, hogy a kör közössége súlyozottan figyelembe veszi azt a döntés meghozatalakor.

A párhuzam a büntetés-végrehajtással nyilvánvalónak tűnik. A facilitátor nevelő e technika alkalmazása során a saját véleményének – nem utasításának (!) – megfogalmazása révén a részt vevő fogvatartottakat a nevelési szempontból kívánatos cél felé „terelheti”, egyúttal nevelői szerepe sem sérül, miközben a

fogvatartotti közösség problémamegoldó ereje javul. A béketeremtő kör magyar nyelvű szakirodalma viszonylag szűknek mondható, ugyanakkor ne feledjük, hogy a magyar büntetés-végrehajtási szakemberek nevelési tevékenysége során részleteiben ösztönösen is alkalmazott technikáról van szó. A módszer részleteinek kimunkálása, finomítása és gyakorlati megvalósítása célszerűnek tűnik.

Az említett és nevelési koncepcióba illesztett, illesztendő resztoratív módszerek, technikák a büntetés-végrehajtás fejlődését segítő, ösztönző elméletek gyümölcsei, melyek egyre szélesedő szakirodalommal és empirikus ismerettel bírnak.

Úgy vélem, ha a választhatóság a retributív és resztoratív igazságszolgáltatás relációjában fennmarad, vagyis nem a börtön létjogosultságát megkérdőjelező abolicionista látásmód vagy a logikátlan megtorló szemlélet kizárólagossága határozza meg a bűncselekményekre és az elkövetők személyére adott reakciók minőségét, úgy egyes resztoratív technikák a racionális büntető igazságszolgáltatás hatékony kiegészítői lehetnek.

Felhasznált irodalom

Bárd Petra: A helyreállító igazságszolgáltatás elméletei és módszerei. In: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve – 2009. I. kötet. Szerk. Borbíró Andrea, Kerezsi Klára. Budapest, 2009. 189–222. o.

Csányi Vilmos: Egyszemélyes kultúrák. – www.c3.hu/~tillmann/egyebek/arsvitae/csanyi
Felelősségvállalás, kapcsolat és helyreállítás. Szerk. Barabás Tünde, Fellegi Borbála, Windt Szandra. Budapest, 2011.

Fellegi Borbála: Büntetés és/vagy helyreállítás. PhD disszertáció. 2008. – www.doktori-talk.elte.hu/2009.

Király Zoé Adrienn: Az Egyesült Államok kriminálpolitikája és az amerikai szupermax börtönök. Börtönügyi Szemle, 2011. 2. 87–100. o.

Lebujos Imre: Resztoratív módszerek a büntetés-végrehajtási intézetekben (Utópia vagy valóság?) Börtönügyi Szemle, 2012. 4. 33–52. o.

Módos Tamás: A reszocializáció módszertana. Budapest, 2003, BVOP. (Büntetés-végrehajtási Szakönyvtár sorozat, 2003/3.)

Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Budapest, 2001. Korona Kiadó.

Negrea Videa: Resztoratív modellek. – mediator09.web44.net/III.%20Felev/.../resztorativNegrea.doc

Vígh József: A kárhelyreállító igazságszolgáltatás eszközei a hazai büntető igazságszolgáltatás rendszerében. Jogelméleti Szemle, 2003. 2.

Emberölések a rácsok mögött

Előzmények

1984. október 19. Szeged. A helyi Csillagbörtönhöz tartozó, a fogvatartottakat munkáltató Alföldi Bútorgyárban Richter Richárd hajtotta végre a magyar büntetés-végrehajtás eddigi legvéresebb eseményét. 4 perc alatt 7 embert sebesített meg, közülük hárman meghaltak.

Az elkövető, Richter Richárd, negyedik alkalommal töltötte büntetését börtönben. Ezt megelőzően 1978-ban szabadult utoljára, majd két év után, 1980-ban került ismét szabadságvesztés-büntetés alá, emberölés kísérletének büntette miatt. 7 évet kellett volna letöltenie. Utolsó börtönévei alatt halálfélelem gyötörte, és azt hitte, hogy meg akarják mérgezni. Különösen nehezen kezelhető fogvatartottnak számított, 4 év alatt 31 alkalommal fenytették. Ennek ellenére mégis lehetőséget kapott arra, hogy hobbiját, a késdobálást gyakorolja.

A cselekményt megelőző napon mégis elvették a késeit, és miattuk újabb fegyelmet helyeztek kilátásba. Másnap, a cselekmény napján figyelmeztetni kellett Richtert, hogy végezze rendesen a munkáját a bútorgyárban. Erre sértegetni kezdte a művezetőt, és megtagadta az utasítás végrehajtását. Miután meglátta a művezetőnél a gumibotot, elrohant a szerelőüzemhez, ahol korábban elrejtett két kést, és ezekkel indult vissza a művezetőhöz. Útközben az útjába kerülő állományi tagokat leszúrta, vagy késsel megdobta. Amikor már több elítélttársa is üldözte, látta, hogy nincs hova tovább menekülnie, és megadta magát.

Az eljárás során szöveget nyelt, és bár kis híján meghalt, de meg tudták menteni. Halálra ítélték, és 1985. február 26-án a Csillagbörtön udvarán felakasztották (Szabó 2009).

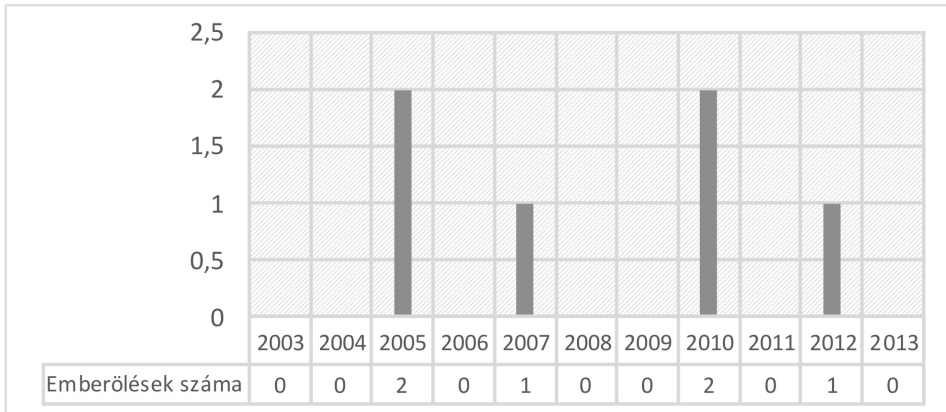
Azóta ilyen jellegű és nagyságrendű esemény a magyar büntetés-végrehajtásban nem történt. Időről-időre azonban történnek erőszakos halálesetek a börtön falain belül. Az alábbiakban az elmúlt 10 év ilyen eseményeit tekintjük át a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Biztonsági Főosztálya jóvoltából, amely az események adatait a rendelkezésünkre bocsátotta.

Az elmúlt tíz év

Ahogy az 1. ábrán látható, a 2003–2013. közötti időszakban összesen 6 olyan eset fordult elő, amikor fogvatartott emberhalált okozott. 2005-ben 2, 2007-ben 1, 2010-ben 2 és 2012-ben 1 esemény történt. A sértettek minden esetben fogvatartottak voltak.

---

1 Az elemzés elkészülte után érkezett az a sajnálatos hír, hogy 2013. június 21-én a Békés Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben egy fogvatartott elhunyt, és idegenkezűség gyanúja merült fel. (Lásd a hvg.hu híradását az Irodalomjegyzékben!)

1. ábra

A büntetés-végrehajtás során elkövetett emberölések 2003. január 1. és 2013. május 31. között

A 2005. év első esete egy tévénezés kapcsán kialakult vita eredménye volt. A később áldozattá váló fogvatartott volt a zárkában lévő tévé tulajdonosa; a tévéhasználat feletti uralmát pedig előszeretettel demonstrálta azzal, hogy a többiek előtt elfordította a képernyőt vagy elzárta a hangot. A később tettessé vált fogvatartott elmondása szerint zárkatársa őt személyesen, magánéleti problémáival is „piszkálta”. A cselekmény éjszakáján a sértett a kérés ellenére sem engedte az elkövetőnek, hogy a tévét ő is nézze, amire az elkövetőt elöntötte az indulat, a szóváltásból tettlegesség lett, aminek során megfojtotta a sértettet. Az elkövető 2016-ban szabadul.

A 2005. év második esetéről lehetett a legkevesebbet megtudni a dokumentációkból. Egy fogvatartottat ágyában holtan találtak. A halál oka természetesnek tűnt kezdetben, azonban a test átvizsgálásakor az áldozat nyakában egy zsinetet találtak, valamint a ruházatban nagy mennyiségű altatót, ami az idegenkezűség gyanúját vetette fel. Az ügy további alakulásáról nincs információnk.

2007-ben fiatalok között történt egy – igen nagy port felkavart – emberölés. Az áldozat 19 éves volt, szűk két héttel a cselekmény előtt került az ötszemélyes zárkába, ahol egy éjjel felakasztotta magát. Később belső információk alapján derült fény az idegenkezűsége és az önakasztásra való kényszerítés előtti bántalmazásokra (Fogarassy 2008). Az elkövetők között vezető szerepet betöltő fogvatartott 2029-ben szabadul.

2010-ben ismét két esetet regisztráltak. Az első nem emberölés, hanem halált okozó súlyos testi sértés volt. Előzetes szóváltást követően az elkövető három alkalommal orrba vágta a sértettet, aki ennek következtében összeesett és a helyszínen életét vesztette.

A második eset 2010. szilveszter éjszakáján történt. Az eseményt megelőző napon – fogdabüntetése után – került harmadikként a zárkába, a körülbelül egy

hónapja fennálló kétszemélyes zárkaközösségbe egy emberölés miatt szabadságvesztés-büntetését töltő fogvatartott. A másik, későbbi elkövető fogvatartott is emberölésért, az idősebb korú sértett szexuális cselekményért töltötte büntetését. A két elkövető brutálisan bántalmazta a sértettet, amibe az a helyszínen belehalt. A két elkövető ezután nyaki ütőéren életveszélyesen falcolt. A zárkába újonnan került elkövető említést tett arról, hogy a sértett szexuális cselekményének az ő, egy héttel korábban elhunyt lánya volt az egyik áldozata, ám ennek a kijelentésnek a valóságáról nincs információ. Mindkét elkövető tényleges életfogytiglani szabadságvesztést kapott. Az a fogvatartott, aki a sértettel már egy hónapja egy zárkában volt a cselekmény előtt, 2013 áprilisában öngyilkosságot követett el, és elhunyt.

A legutóbbi eset 2012-ben történt. Ebben az esetben egy idősebb, látássérült és demenciával rendelkező fogvatartott zárkán belüli „fegyelmezése” vezetett halálesethez. Az idősebb fogvatartott és az elkövető is szexuális bűncselekményért töltötte büntetését, éppen ezért kerültek egy zárkába, azt remélve, hogy így a cselekményük miatti viktimizáció elkerülhető. Az emberölés végül nem is a büntett, hanem a sértett leépüléséből adódó kellemetlenségek nyomán jött létre: a halálhoz vezető bántalmazása a vizelet-és széklettartási problémáiról való leszoktatását célozta. Ítélet az ügyben a cikk befejezéséig még nem született.

Az eseteket részletesebben áttekintve és mintázatok keresve azt láthatjuk, hogy mind az elkövetők, mind az áldozatok mindannyian férfiak. Az áldozatok átlagosan 12 évvel voltak idősebbek az elkövetőknél, és a 6 áldozat közül 3 fő 50 év feletti volt, ami a bűnelkövetői populációban idősnek számít. Az áldozattá válás magyarázata részben a csökkent önvédelmi képesség lehet, melyet az erősebb, fiatalabb fogvatartottak tévesen mérhetnek fel. Másrészt az apafigurával való hasonlóság szintén kiválthatja a fogvatartottak agresszióját, hiszen az antiszociális személyiségfejlődés hátterében határozottan kimutatható az apafigura hiánya, elégtelen volta, illetve a vele való problémás kapcsolat (Pfißner, McBurnett, Rathouz 2001; Jaffee et al 2003). Felvetődik az a lehetőség is, hogy az idősebb fogvatartottak elleni haragot az generálhatja, hogy a fiatalabb saját reménytelen jövőjét és pusztulását látja megelevenedni az idősebb férfiban.

A halálhoz általában vagy az elfajuló sanyargatás vezetett, vagy valamilyen konfliktusból származó szóváltás, tettelegesség. A zárkaközösségek általában 3–5 fősek voltak, ami kedvez a felelősségelhárító, egymást a szélsőségek irányába sodró és a visszatartó erőt rontó csoportdinamika kialakulásának. A legtöbb cselekmény hétvégén történt, vagy hétköznap éjjel, hajnalban, tehát abban az időszakban, amikor a személyi állomány létszáma és ezzel a figyelem intenzitása a legalacsonyabb. Három esetben problémás, agresszív rab volt az elkövető, és ebből egy esetben az elkövetők eleve emberölésért töltötték büntetésüket.

Külföldön a börtönbeli emberölések leggyakoribb oka a bandaháború (Dalton 1999). A gengesedés már a hazai börtönökben is látható (borsodiak, pestiek stb.), és várható, hogy a külföldi trendet követve az ehhez köthető erőszakos cselekmények, köztük az emberölések hozzánk is begyűrűznek a jövőben – egyelőre azonban ez nem jellemző a hazai fogvatartotti populációban.

A külföldi szakirodalom szerint az emberölés áldozatává válásában kiemelten veszélyeztetettek a pedofil elkövetők (Dalton 1999). Hazánkban az elmúlt 10 évben egy olyan esemény történt, amikor az emberölés motivációja az áldozat pedofil cselekménye volt.

A külföldi adatok általában leírják, hogy börtönkörülmények között jóval nagyobb esély van rá, hogy egy személy emberölés áldozatává váljon, mint a szabad életben (Dalton, 1999). Ha a Magyarországon előforduló életellenes cselekmények átlagos számát – 1999–2010 között átlagosan 334 eset évente – (Bűnözés és igazságszolgáltatás 2002–2010, 2011; Bűnözés és igazságszolgáltatás, 2008; Tájékoztató a bűnözésről, 2010) a lakosság számához viszonyítjuk (Központi Statisztikai Hivatal, 2012) és ezt összevetjük a börtönbeli emberöléseknek a fogvatartotti létszámhoz (Répási) mért arányával, akkor azt láthatjuk, hogy ez a tendencia nagyon enyhén, de hazánkban is megjelenik.

Az okok

A büntetés-végrehajtásban büntetést töltő személyek nagy részére jellemző az agresszió-kezelési problémák jelenléte – sokan éppen emiatt kerülnek büntető-eljárás alá és utána zárt intézetbe –, így a börtönök gyűjtőhelyei az ilyen problémáknak. Ez nem jelenti azt, hogy a börtönben mindenki agresszív és erőszakos, ám azt igen, hogy az ilyen jellegű magatartásproblémák gyakoribbak, mint a civil populációban. Az agressziókezelési problémákhoz hozzátartozik egyik oldalon a késztetések szabályozásának nehézsége, elégtelensége, másik oldalon a féken tartandó agresszív töltöttség is sokszor magasabb az átlagosnál. Emellett előfordul az is, hogy a fogvatartott egyáltalán nem látja okát annak, hogy agresszivitását miért kellene féken tartania vagy szabályoznia, az erre vonatkozó írott és íratlan szabályok, mint általában a szabályok, nem épültek be a személyiségébe.

Az erőszak jelenlétét elősegíti a börtönvilágban uralkodó erőszak-kultusz is (Wolfson 1978). Az agresszió sok fogvatartottnál a problémamegoldás elsődleges és ezért gyakran használt eszköze. A prizonális környezetben emellett az egyik legfontosabb érték a maskulinitás és a hierarchiában elfoglalt magas pozíció (Fiáth 2012). A maskulin image és a kedvező pozíció építésének, illetve megtartásának gyors, hatékony, látványos és egyszerű eszköze az erőszak (Wolfson 1978). Az erőszak folyamatos jelenléte deszenzitizálja az agresszív felet, és hozzásegíti ahhoz, hogy alkalmanként „elveszítse a mértéket”.

Az agressziót és erőszakot fokozza a zárt intézetben tapasztalható megnövekedett feszültség szint. Ennek egyik jelentékeny oka a prizonális deprivációkkal – szabadság, javak és szolgáltatások, heteroszexuális kapcsolat, autonómia, biztonság (Boros, Csetneky 2000) – járó állandó frusztráció. A frusztráció és az emelkedett feszültség szint fokozza az agresszív töltöttséget és ezzel az erőszakos viselkedés esélyét és gyakoriságát (Hárdi 2000).

Az egyik legfontosabb stresszfaktor, amely az agressziót fokozza, a túlszűfoaltság (Dalton 1999), amely sajnálatos módon a magyar büntetés-végrehajtásra is jellemző. A túlszűfoaltság agressziót fokozó hatását már patkányoknál is le-

írták (Calhoun 1962), és humán szinten is számos eredmény támasztja alá. A túlszűfoltosság különösen a domináns egyedekben vezet megnövekedett agresszióhoz (Sammons 2013), így nem meglepő, hogy a prizonális kontextusban is a túlszűfolttságot említik a szakirodalomban a megnövekedett erőszak okaként (Dalton 1999).

Összefoglalás

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a büntetés-végrehajtás rendszerén belül elkövetett emberölések elsősorban a férfi fogvatartottakat érintik. A súlyos viktimizációnak az idősödő fogvatartottak fokozottabban vannak kitéve. A legrikósabb időszakok azok, amikor a személyi állomány létszáma a legalacsonyabb az intézet területén: a hétvégék, éjszakák, hajnalok. Az elkövetők többször eleve problémás, agresszív fogvatartottak voltak, és a megtörtént esetek arra hívják fel a figyelmet, hogy a zárkakösszegek összeállításában az eddiginél is nagyobb körültekintésre van szükség, különösen az idősebb fogvatartottak esetében. A börtönbeli emberölések hátterében álló okok közül számos „importált”, nem a büntetés-végrehajtáson múlik, hanem a fogvatartotti populáció vagy a szabadságvesztés-büntetés sajátossága, ugyanakkor a túlszűfoltosság hozzájárul az említett inherens problémák kiélesedéséhez. Bár Magyarországon más országok adataihoz viszonyítva alacsonynak mondható az ilyen események száma, de a cél természetesen a nullára való csökkentésük – a büntetés-végrehajtásnak ez törvényben meghatározott kötelezettsége is. Ezért minden eszközünkkel és lehetőségünkkel törekednünk kell és törekszünk is arra, hogy ezt a célt megközelítsük.

Irodalomjegyzék

- Boros J., Csetneky L. (2000). *Börtönpszichológia*. Budapest: Rejtjel Kiadó.
- Bűnözés és Igazságszolgáltatás*. (2008). Budapest: A Magyar Köztársaság Legfőbb Ügyészsége.
- Bűnözés és igazságszolgáltatás 2002–2010*. (2011). Budapest: Legfőbb Ügyészség.
- Calhoun, J. B. (1962). Population density and social pathology. *Scientific American*, 206(2), 139–150.
- Dalton, V. (1999). Prison homicide in Australia: 1980 to 1998. *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*(103), 1–6.
- Fiáth T. (2012). *Börtönkönyv. Kulturális antropológia a rácsok mögött*. Budapest: Háttér Kiadó.
- Fogarassy E. (2008). A fiatalkorúak fogva tartási körülményeinek ombudsmani vizsgálata. *Börtönügyi Szemle*(4), 1–13.
- Hárdi I. (Szerk.). (2000). *Az agresszió világa*. Budapest: Medicina Könyvkiadó.

- hvg.hu (2013. 06. 21.). Meghalt egy rab a gyulai börtönben. – [http://hvg.hu/itthon/20130621 Meghalt_egy_18_eves_rab_a_gyulai_bortonbe](http://hvg.hu/itthon/20130621_Meghalt_egy_18_eves_rab_a_gyulai_bortonbe) [Letöltés dátuma: 2013. 06. 25.]
- Jaffee, S. R. et al (2003). Life with (or without) father: The benefits of living with two biological parents depend on the father's antisocial behavior. *Child Development*, 74(1), 109–126.
- Központi Statisztikai Hivatal. (2012). *2011. évi népszámlálás: Előzetes adatok*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Pfiffner, L. J., McBurnett, K., Rathouz, P. J. (2001). Father absence and familial antisocial characteristics. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 29(5), 357–367.
- Répási K. (dátum nélk.). *Börtönpolitika Magyarországon*. Centre for Fair Political Analysis. – <http://www.cfpa.hu/node/1161> [Letöltés dátuma: 2013. 06. 26.]
- Sammons, A. (2013. 06. 15.). *Effects of crowding*. – http://www.psychotron.org.uk/resources/environmental/A2_OCR_env_crowdeffects.pdf
- Szabó S. C. (2009. 10 17). *Richter Richárd ámokfutása a Csillag börtönben*. http://www.kisalfold.hu/szieszta/richter_richard_amokfutasa_a_csillag_bortonben/2120552/ [Letöltés dátuma: 2013. 06. 10.]
- Tájékoztató a bűnözésről*. (2010). Budapest: Belügyminisztérium Koordinációs és Statisztikai Osztály és Legfőbb Ügyészség Számítástechnikai-alkalmazási és Információs Főosztály.
- Wolfson, W. P. (1978). *Patterns of prison homicide (Disszertáció)*. USA, Pennsylvania: University of Pennsylvania.

A Balassagyarmati Fegyház és Börtön története¹

A reformkor fogházjavító mozgalmanak liberális büntető elvei – így a halálbüntetés mellőzése – sok vitát váltottak ki, a király, V. Ferdinánd megtagadta a szentesítésüket. Hatásuk mégis volt, s egyes vármegyék – Komárom, Nógrád, Bihar és Pozsony – új, a tisztaságra és rendre adó börtönöket építettek. „1830 táján új láz ragadt Magyarországra. A börtönreform” – írta jó száz évvel később a Magyar Nézőben Cs. Szabó László. „Széchenyinek sehogyse tetszett a dolog, rosszalta a sorrendet. Tengelytörő úton, mezítlábasok közt tanakodtak mintabörtönökről? De ebben az egyben legszelídebb tanítványai is fellázadtak. Beccaria, Bentham, Howard, Tocqueville, a nagy börtönszakértők, sőt inyencek... egész elmagyarosodtak a vita hevében. A magányrendszert pártolod? Vagy a hallgatót? Auburnt vagy Pennsylvaniát? Kölcsey novellája, a Vadászlak már villámfényt vet a készülő Falu Jegyzőjére, a borsodi börtönbizottság Eötvös és Szemere Bertalan tanácsát kéri, utóbbi ingyen füzetben osztogatja válaszáát, Szalay a »Themis«-ben kinyomtatja Eötvösét. Külföldi útjukon a börtön a fő műemlék. Bölöni Farkas amerikai útirajzában külön fejezet a charlestowni tömlöc. Gorove hármat néz meg csak Londonban s céloz rá, hogy Szalay nyomain jár.” Eötvös kihangsúlyozza, korának nagysága emberszerető voltában leledzik, abban, hogy „a sklávkereskedést megszüntetvé, a spanyol autodafének lángját eloltá, hogy a rabok sorsát meggondolva, a kínzást büntetéssé változtatá.” A vérpad korszaka, a test megtörése helyébe programként – hangsúlyozzák az „inyencek” – a szabadságvesztés és a munkára nevelés lép. Nógrád vármegye ebben a szellemben cselekszik, s a pennsylvániai tapasztalatok alapján egy panoptikus – körkörös – börtön megépítéséről dönt.

A tortaalakú börtön

A tervezéssel s a kivitelezéssel olasz építőmestereket bízták meg, akik az amerikai elveken alapuló, nem sokkal korábban felépült torinói börtönt vették mintául. A végső építési terv azonban magyar munka volt: a Magyar Királyi Építési Főigazgatóságon Novák Dániel főépítész készítette el. A munkálatok 1840-ben kezdődtek meg, a belső berendezésre és az átadásra öt év múltán került sor. A legnagyobb magyar ünnepnapot, Szent István napját választotta erre a nemes vármegye. Az ünnepségen jelen voltak a Helytartótanács (s ennek kebeléből az Építési Főigazgatóság) képviselői s a szomszédos megyék, Hont, Zólyom és Gömör díszmentés, kardos küldöttei. A tortaalakú börtön – amelyben a zárkák ablakai egy belső, henger alakú fényudvarra nyílnak, a külső körletfolyosók pedig ezeket futják körül – építészeti remekmű. A zárkák befelé keskenyedő oldalaikkal egy

1 Részlet a szerző hamarosan megjelenő, az országos bv. intézetek és a BVOP történetét feldolgozó művéből.

lecsípett végű torta szeleteinek tűnnek. A méteres vastagságú falak terméskőből és téglából vannak, s olyan mészkepporral kötődnek egymáshoz, amely speciális nedvesítéssel egybeégette őket. A zárka- és a kiszolgáló szintek fölött, a kupola alatti részben helyezkedik el a rabok lelki üdvösségét szolgáló kápolna, amelynek a II. világháború után elpusztult díszes berendezését Ferenc József abszolutizmus-kori látogatása után főképp egyházi adományokból hozták létre. A tetőszerkezet tartógerendái fenyőből készültek, amelyeket gondos válogatás után a közeli Alacsony-Tátrából hozattak.²

Elméletileg a szökés teljesen ki volt zárva. A zárkaajtók kiváltása egyben kifaragott terméskővel történt, az ajtók vastag tölgyfából készültek, kovácsolt vasalásokkal, nagyméretű kutyanyelvekkel (csapókkal), zárossal és lakatokkal ellátva. Az örök – akik a karikára húzott hatalmas kulcsomókkal olyanok voltak, mint a fellépésre készülő zsonglőrök – a megyei hajdúkból kerültek ki, s a rendtartás szerint töltött puskával, bajonettel és korbáccsal látták el szolgálatukat. Még az új, modern börtön felépítése előtt, már a reformgondolatok jegyében, Rabdolgoztató Intézetet hoztak létre Gyarmaton 1830-ban – főképp szűrposztót gyártottak –, s ennek indoklásában is az Egyesült Államok példájára hivatkozott a megyei bizottság. A tartás költségeinek megtérítése és a szabadon bocsátás utáni újrakezdéshez szükséges pénz biztosítása volt a cél. Hogy a szabadultak „Ha az éhenhalástól meg akarnak menekülni, büntetésük utáni elbocsátásuk után ne kényszerüljenek már az első faluban – hazatértükkor – lopni.” A posztógyártás rabokkal nem bizonyult rossz üzletnek. Míg a közeli, a Forgách grófok birtokán dolgozó posztógyár 6-700, főképp bedolgozó munkással 1000 mázsa gyapjút dolgozott fel, a rabüzem tizednyi munkással száz-százötven mázsát, azaz semmivel sem volt rosszabb a híres gácsi manufaktúránál. Kazinczy Ferenc – aki hosszú éveket töltött börtönben a Martinovics-összeesküvésben való részvételért – az alispán kíséretében tett látogatása után feljegyezte, hogy „a nógrádi rab nappal szem alatt s a jobbak társaságában lévén, feleszmél, jobbá lenni megszokik...” A forradalom előtti, rossz termés és kereskedelmi csődököt hozó 1847-es esztendő után a posztóüzemet bérletre ajánlják, majd az abszolutizmus első éveiben mint gazdaságtalant felszámolják. Egykorú feljegyzések szerint a forradalom előtt két évvel 542 férfi és 34 nő raboskodott a házban.

Az abszolutizmus idején rendkívül megemelkedett a kriminalitás, gondoljunk csak Rózsa Sándorra és az alföldi betyárvilágra, az úri bujdosókra és a sok ál-Petőfire. A börtönnépesség még a negyvenes évek végéhez képest is megemelkedett, s 1861-ben, az alkotmányossághoz való visszatérésre tett tétova lépések idején is évi 1 270 fogvatartottat regisztráltak a gyarmati befogadó könyvben. A bűnt a megye termelte ki: mindössze 24 delikvens nem volt nógrádi. (Madách Imrét is lecsukták egy üldözött 48-as rejtegetéséért, rövid rabságának színhelye Pozsony és Pest volt.) Csak a kiegyezés után érvényesültek azok a liberális elvek,

2 Vadkerti Iván bv. százados 1984-ben írt szakdolgozata áttekintést ad a Balassagyarmati Börtön történetéről az építéstől a hetvenes évekig. Adatai nagyjából megbízhatóak. Az első évtizedeket tekintve Megyerre és Szöllősyre támaszkodik, a későbbiekben a benti információkra.

amelyeket a reformkor gondolkodói annyi jó ízléssel és vehemenciával hirdettek: a második liberális nemzedék is „ínyenc” volt. A szabadságvesztés öt nemét alapították meg, s a büntetés-végrehajtást a fokozatos börtönrendszerre alapozták. Balassagyarmat ebben a rendszerben meglehetősen problematikusnak bizonyult építészeti szempontból, hiszen megyei börtönként kisítéleteseket és előzeteseket fogadott be, ugyanakkor az épület a magánzárkás megoldás egyik tipikus változatát testesítette meg. A 168 magánzárka a 20. század első harmadára hivatalosan két-két fő befogadására szolgált, feszített létszám esetén egy újabb emeletes ágy is a zárkába került. (1880-ban az igazságügy-miniszter 25 törvényszéki fogházat jelölt ki letöltő háznak, köztük a tortaalakú börtönt, Balassagyarmatot is, s 1886-ban, a város jogállása körüli viták idején ezt megerősítette.)

A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek címmel írott, a budapesti börtönkongresszusra írt terjedelmes munka szerzője, Megyery István hosszú évekig működött a városban: tíz évig királyi ügyész és a fogház igazgatója, pontosabban főfelügyelője volt. Felvilágosult szelleme révén, a rabok pártfogójaként – az ő nyomán szervez Jeszenszky Kálmán rabpatronázs egyletet –, s a börtönbéli hatékony oktatás, az analfabetizmus elleni harc képviselőjeként tartja számon a jogtörténet. Jelentős irodalmi munkásságot is folytatott jogtudományi dolgozatai írása mellett, mint ezt verseskötetei és a magyar irodalmi életen is nyomot hagyó angol költőről, Lord Byronról, illetve Petőfiről írott tanulmánya is bizonyítják. Felesége nagyravágásának köszönhetően fogadta el posztját 1898-ban az igazságügyi tárca törvényelőkészítő osztályán, hogy aztán 1912 és 1929 között a koronaügyész helyettese legyen. Szíve – lánya visszaemlékezései szerint – visszahúzta: fogházigazgatóként mintabörtönt csinált az Ipoly menti letöltő házból, mezőgazdasági és kisipari munkára, részben önellátásra készítette fogvatartottjait. Művészi hajlamát lánya, Sári örökölte, aki Sacy von Blondel néven a német némafilmek aranyszőke sztárja lett. Sári önéletrajzában leírja, hogy apja „Az ör kísérete nélkül naponta kétszer járta végig a börtön zárkáit, csak egy acéltört rejtő bottal felfegyverkezve, bár ennek használatára sohasem került sor...” S így emlékszik vissza egy olyan eseményre, amelynél csak elítélteikre támaszkodhatott: „... még nem volt szervezett tűzoltóság és Gyarmaton egy nap az esti órákban kitört, s a szélviharban végzetessé váló tüzet csak Megyery István merész elhatározása akadályozta meg: a börtönudvaron összehívott rabok becsületességére utalva, a saját felelősségére szabadon engedte mind a kis bűnösöket, mind a hírhedt gonosztevőket, megmenteni a várost. Soha tűzoltóosztag nem dolgozott hősiességgel..., és a lakosság nem győzte magasztalni az önkéntes tűzoltókat, kik életük kockáztatásával ragadták ki a gyerekeket, aggastyánokat, állatokat a lángokból.” A mentés végeztével a börtönbe visszahívó „jelre senki sem hiányzott, s az utolsónak érkező – többszöri szökési kísérleten rajtaért – lóhalálában, futva, már a kapuból integetve csatlakozott társaihoz, nehogy szőszegéssel gyanúsítsák.”³

3 Estók József *A magyar börtönügy arcképcsarnoka* című sorozatban Megyery István élettörténetét és munkásságát is feldolgozta. (Börtönügyi Szemle, 2012/3.)

Még Megyery idején kezdődött el a földbérlet, kertművelés. 1910-zel indult meg a rabgazdaság a Gyarmat és Szúgy község között fekvő földeken: a Dezső pusztai bérlet nagysága 1930 körül már 4-500 hold között mozgott. A „tortában” és az udvaron komoly házi műhelyekben dolgoztak az elítéltek, kosarat fontak az Ipoly füzeseiből vett veszőkből, kerti bútorokat készítettek belőlük, és palackokat fontak be velük. Az űrség szerepét a vármegyei hajdúk, illetve pandúrok testületének a tiszaezlári per utáni felszámolása után katonák és fogházőrök vették át. Orvost, papot és tanítót a zömmel paraszti népe sségből kikerült elítéltek ilyet közlelről először itt láttak.

Az I. világháború véget vetett annak az idilli hangulatnak, amely ezt a zömmel hivatalnok, kiskereskedő és kisiparos várost – mintha az idő Mikszáth Kálmán iteni rövid hivatalnokoskodása óta megállt volna – jellemezte. A Gyarmatról és az Ipoly menti falvak férfinépéből besorozott 16. gyalogezred az orosz frontra, a véres galíciai harcok kellős közepébe került. A katonakórházban látott szenvedések, az ezred feltöltésének nehézségei, a tüzelő- és az élelemhiány, továbbá az orosz betérés veszélye mindenki számára világossá tette, hogy a boldog, ferencjózsefi békeidőknek vége. A börtönből a kisidőseket is a frontra vitték, s a rabok közt megjelentek a katonaszökevények. Az 1918. évi összeomlás után Gyarmatot cseh-szlovák csapatok szállták meg, azonban 1919. január 29-én a város polgárai kiverték a megszállókat. A „csehkiverésben” a vasutasok, polgárok és a városban állomásozó, a Károlyi-kormányra felesküdt katonák mellett a fogházőrök is részt vettek. Amikor kikiáltották a tanácsköztársaságot, kiújultak a harcok az Ipoly másik oldalán állomásozó cseh egységekkel, légionáriusokkal. A fegyőröket besorozták a Vörös űrségbe, tűszokat szedtek, akiket azzal fenyegették meg, hogy cseh támadás esetén golyófogónak fogják használni őket. A Clemanceau-jegyzék után azonban váratlan visszavonulás következett, s augusztus 4-én a Tisza frontvonaláról visszaözönlő vörös huszárok összetűztek a Lenin-fiúkkal, akik – mint Tormay Cécile írja naplójában, a Bujdosó könyvében – meg akarták bosszulni a diktatúra bukását. „A kommunizmus lélektanából mindig kimarad a nagyszerű. Még akkor is, amikor kegyetlen” – jegyzi meg a két világháború közti időszak legnépszerűbb magyar író nője. „Mielőtt fosztogatásra indultak volna a terroristák, a kávéház pincéjében pezsgőre bukkantak. Úgy leítették magukat, hogy nem tudtak a lábukon állni. És néhány száz üveg pezsgő megmentette egy város életét.”

A trianoni békével Gyarmat s vele a börtön is az Ipoly jelezte országhatár-ra került: Nógrád maga is alaposan összezsugorodott. (Mikszáth szülőfaluja, Szklabonya és Madáchék sztrégovai kastélya is a csehszlovák részen maradt.) Mint másutt, a gyarmati őrszemélyzetet is alapos vizsgálat alá vetették a Tanácsköztársaság alatt történektért, s volt, akit felfüggesztettek vagy elbocsátottak. S a tortaszeletek bőségesen megteltek köztörvényes bűnöket elkövetett vöröskatonákkal, szociáldemokratákkal, kommunista és szegényparaszti agitátorokkal.

Trianontól a vé szkorszakig

A változtatások eredményeképp az őrzés katonai jellege megerősödött. A fogház-ormester tennivalóit az őrparancsnoki és a gondnoki feladatok közt osztotta meg,

ő volt a fogházörök és a nőfelügyelők közvetlen előjárója. (Törvényszéki fogház lévén, mint már említettük, Gyarmaton nők is raboskodtak.) „Közörként” rendszerint csak olyan embert alkalmaztak, aki hosszabb ideig szolgált a honvédségnél, de kötelező volt számukra az őri tanfolyam elvégzése. A büntetőtörvények elemi ismertetését és a börtön-, illetve fogházrendtartást s az azokat kiegészítő rendeleteket az ügyészség által kijelölt királyi ügyész és a fogházvezető tiszt adta elő. A tanfolyam idején a fogházörkmester hetenként két vagy három órán át fegyver- és mozgásgyakorlatokat végeztetett a résztvevőkkel, a vizsgát pedig az ügyészség vezetőjéből vagy annak helyetteséből és az előadókából álló bizottság előtt kellett letenni. Éleslövészet is volt: ekkor a rabmunka szünetelt. A szakadatlanul 600 fő fölötti elítélte állomány meglehetősen áldatlan állapotokhoz vezetett az élelmezés és a higiénia terén. (A huszas évek elején nagy divat volt olcsósága miatt a tökfőzelék. Egész nyarak teltek el tökfőzeléken.)

1939-ben, egy évvel a Felvidék visszacsatolása után az Ipoly túloldalán, a Balassagyarmattól négy kilométerre elterülő Podluzsány-pusztát is kibérelte a börtön, amelynek élelmezése nagyjából az önellátásra alapozódott. A megmaradt termények eladásából pedig jórészt fedezni lehetett a bérleti díjat. Az ország II. világháborúba sodródásával megint csak szigorodott a gyarmati börtönélet. A fiatalabb elítélteket a frontra vitték munkaszolgálatosnak, de az örök közül is néhányan a frontra kerültek, a német megszállással pedig a zsidó és cigány rabokat előbb a komáromi Csillag erődbe, majd német légerekbe szállították, ahogy ez az egész országban történt. 1944 – a vészév – májusának első hetében felállították a gettót, június elején pedig a város és a környék zsidó lakóit Nyírjespusztára vitték, ahol több mint kétezer embert zsúfoltak be két nagy dohánypajtába. Innen a csendőrök Kassára vittek őket, ahol németek vették át az emberszállítmányt. A célállomás a nagy munkaerő-elosztó és megsemmisítő tábor, Auschwitz-Birkenau volt. (Hivatalosan 136 főben állapították meg a balassagyarmati visszatértek számát.)

A bevonuló oroszok decemberben szélnek engedték a börtön még megmaradt rabjait, s a városháza kirablása során az udvarra dobálták s részben elégették a vármegye iratait. Megindultak a malenkij robotra vivő transzportok. A vészév más kiadásban, de folytatódott.

Ötven év az elnevezések tükrében

1945 után egy-egy átszervezést követően a gyarmati intézet neve megváltozott. Az eredeti Törvényszéki Fogház és Börtön az ötvenes évekre Megyei Börtön, majd Büntetés-végrehajtási Intézet lett, aztán a hatvanas évekre Nógrád megyei Bv. Intézet, országos rangra emelkedve pedig Balassagyarmati Szigorított Börtön. Az utóbbit a Btk. 1971. évi 28. számú törvényerejű rendeletének köszönhetjük, amely a Csemegi-kódexben alkalmazott elnevezések visszaállításával akarta érzékeltetni, hogy a különböző veszélyességű elítéltekkel szemben különböző szigorúságú intézettípusok működnek. Később Balassagyarmati Börtön és Fegyházra, majd a súlyosabb ítéletek megszorodásával Balassagyarmati Fegyház és Börtönre változott az intézet neve. A nagyítéletesekre a börtön cipőüzemé-

nek volt szüksége, hiszen a gépekkel való bánás és az egyes munkafolyamatok betanítása, akárcsak a kőhidai szövődésben, hosszú távú foglalkoztatás esetén lehetett csak kifizetődő.

Az ötvenes években mondhatni ávós divat volt a rabok kőbányában dolgoztatása. A somoskőújfalui kőbánya 1950-tól 1955-ig tartozott az intézet felügyelete alá. Az ötvenes- hatvanas években a rétsági és a szécsényi járási börtönt is Gyarmat felügyelte – egészen a járási börtönök felszámolásáig. Rétság mellett, Érsekivádkerten tartották házi őrizetben Mindszenty bíborost, akit 1956-ban Pálincás őrnagy páncélosai szabadítottak ki. A felkelés leverését követően az őrnagyot – s ebben feltehetően szerepet játszott arisztokrata származása is, eredeti neve Pallavicini volt – a Gyűjtőben kivégezték. Gyarmaton nem került sor rabszabadításra: a felizgatott tömeggel sikerült megérinteni, hogy nem politikai foglyokat, hanem köztörvényeseket őriznek benn. (1956-ért egyébként két balasagyarmati polgár kapott életfogytiglani börtönbüntetést.) Volt még egy esemény később, amely megrázta a várost. Az 1973-as túszejtés, amikor két srác a volt angolkissasszonyok házából kialakított leánykollégium tanulóit fegyverrel túsul ejtette. Végül lerohanták őket, az egyik túszejtő meghalt. (Mint ilyen esetekben a határvárosokban, a bv. őrséget is mozgósították.)

A fordulat évét követően, 1948-tól alaposan megnövekedett a rablétszám – egy cserhátsurányi földbirtokost elrettentésül felakasztottak a börtön előtti belső udvaron –, így egészen az 1963-as közkegyelemig a szűk zárkákban elviselhetetlen állapotok uralkodtak. A szénhiány miatt alig volt fűtés – a központi fűtést csak a hatvanas-hetvenes évek fordulóján vezették be. Amikor a hatvanas években konszolidálódott a helyzet, az általános iskolai és a szakmai oktatás jó színvonalat ért el, amelynek okát sokan abban látták, hogy a páciensek elég hosszú, átlagban öt-hat éves ítéletekkel kerültek az iskolapadba. Voltak, akik a Szántó Kovács gimnáziumot vagy a Szondy György szakközépiskolát is elvégezték: egyikük később ötvenezer forint értékű könyvet ajándékozott letétbe a börtön könyvtárának. A festészet felkapott foglalatosság lett a gyarmati börtönfalak között: az egyik, a parancsnoki szobában látható kép a Madách utcától a kishídig futó utat, a „rabok útját” ábrázolja. Nem ártana persze a „cipő útját” is egyszer lefesteni, hiszen a cipőgyártás még inkább a rabok útjának mondható, mint az a poros kis útszakasz, le a kishídig.

A cipő útja

A cipőgyár – amely az igényes Goiser-varrottak gyártásáig is eljutott – az ötvenes évek elején létesült, s egy ideig a nosztrai börtön, a debreceni, a miskolci és az egeri megyei intézetek is bedolgoztak ide.⁴ A rendszerváltás után Ipoly Cipőgyár Kft. néven a börtönbéli gazdasági társulások közt a legjobbak között

4 Motyovszki Pál egy 46 oldalas dolgozatot írt *Az Ipoly Cipőgyár megalakulása és működése* címen. (Az 1983-ban elkészült munkából nem derül ki, hogy a Rendőrtiszti Főiskolára vagy a szegei Juhász Gyula Főiskolára készült.) Különösen érdekes az a rész, ahol a nosztrai és a gyarmati üzemek párhuzamos történetét tárgyalja. Üzemtörténet – rendőröknek és bv.-seknek.

szerepel, komoly német bér munkával rendelkeznek, s a fogvatartottak számára elegendő munkát tud biztosítani. A mai ínséges időkben a város legnagyobb munkáltatója a börtönüzem.

A történet 1954-gyel kezdődik, amikor a bv. munkáltatási igazgatósága – KÖMI 105. számon – a szilveszter utáni hajnalon beindította az üzemet. Hogy megfelelő legyen a munkaerő, Szegedről és Kecskemétről irányítottak ide olyan elítélteket, akiknek szakmájuk cipész, csizmadia vagy bőrös volt. Hozták magukkal szerszámaikat és a volt istálló épületben manufakturális módon, ahogy ez a reformkorszakban vagy az orosz légerekben volt szokás, megszervezték a kézműves munkát. A krupon talpakat egy idő múlva géppel vágták ki, a csiszolást és a szélezést betanított munkás végezte. A legnehezebb munkát, a szabást és a felsőrész készítést lehetőleg szakmunkásra vagy nagyon ügyes betanított munkásra bízták. A fiatal bakancsnál munkai igényesebbnek bizonyult a sportlabdák gyártása, ahol úgy kellett a széleket összevarrni, hogy a labda tökéletes gömböt alkosson. Az irányítást cipész foglalkozású művezető végezte, írott technológiáról pedig szó sem volt. A vállalat igazgatója természetesen a mindenkori parancsnok, s mit ad Isten, Sütő Ferenc korábbi foglalkozása cipész volt, a Szegedről idehelyezett műszaki vezető pedig civilben csizmadia. Az országos parancsnok, Garasin Rudolf személyesen intézkedett a különleges és hiánynak számító bőrök (borjúbox felsőbőr stb.) beszerzéséről, mintha még mindig a SZU-ban, az orosz szövetségi köztársaság könnyűipari minisztériumában lett volna főosztályvezető.

1956 nyarán a márianosztrai börtönüzemet is Balassagyarmathoz kapcsolták: az ottani „kötélmanufaktúra” mellé egy cipészetet telepítettek. (A kártoló még télen is a szabadban dolgozott, mivel a kötélgyártás a nagy por miatt „gyilkos” üzemnek számított.) A cipészetben honvéd bőrcsizmákat javítottak, halinacsizmát, műanyagpapucst és „hajrácipőt” gyártottak. A KÖMI megszűnése után, 1957-ben Gyarmaton megalakult az Ipoly Cipőgyár: a vállalat külső dolgozói jutalmul előző évi „hűségükért” egy pár cipőhöz elegendő borjúbőrt kaptak, s aztán még egy felvidéki kirándulásra is elvitték őket. A gyári pártszervezet, amely azonos volt a fegyintézet pártszervezetével, patriarchálisan nagyvonalúnak bizonyult akkor, amikor a nosztrai üzemben Obersovszky és Mensáros egymáshoz igazítva lépteiket kötelet húztak a kötélfonóban. Csak 1963-ban történt meg a kötélüzem gépesítése – Nosztra költői és versmondói ekkor már szabadlábban voltak.

1967-ben adta át a Nógrád megyei Építőipari Vállalat a cipőgyár új épületét, az avató ünnepségen Markója Imre igazságügyminiszter-helyettes mondta az ünnepi beszédet. (Nem véletlenül: Markóját a Kádár kori börtönberuházások szorgalmazójaként, akár csak Kozmát, a dualizmus főügyészét, akár a börtönök atyjának is nevezhetnénk. Csak az a kádári „szocreál” ne lett volna olyan csúnya!) A felső szinten elhelyezett gépsorok zaja meglehetősen zavarta a biztonsági okokból alulra került, főképp civil adminisztrátor hölgyeket, ám biztató jel volt, hogy a Budapesti Cipőnagykereskedelmi Vállalat az Ipoly Cipőgyár teljes kapacitására igényt tartott. A Közületi Ruhanagykereskedelmi Vállalat hatvanezer pár munkavéd-

mi lábbelít rendelt, Márianosztra pedig a Simontornyai Bőr- és Szőrmefeldolgozó Vállalatnak exportra focilabdákat gyártott – az új mechanizmus áldást hozó szeleit, úgy látszott, Csehszlovákia lerohanása sem zavarta. Az új parancsnok elvégezte az MSZMP Politikai Főiskoláját, s még a raboknak is jutott Gyarmaton és Nosztrán úgymond kultúrcikkekre. Aztán jött az olajválság, s a válság – bár a KB gazdasági ügyekkel megbízott titkára lehetetlennek tartotta – Magyarországra és az Ipoly mentére is begyűrűzött. 1976-ban a nosztrai fegyház börtönüzeme Börzsöny Vegyesipari Vállalat néven önállósult, Gyarmat vállalati nyeresége viszont a mélypontra süllyedt. Központi döntésre a miskolci megyei börtönben, majd az egriben létesített fióküzemet a cég, s lassan egyensúlyba került az üzleti mérleg. A vállalat a rendszerváltás után a börtönüzemek válságát is túlélte, s 1994-ben Ipoly Cipőgyár Termelő és Szolgáltató Kft. néven gazdasági társasággá alakult. Alaptevékenysége továbbra is a lábbeligyártás maradt.

Talán az üzem jól szervezett volta akadályozta meg, hogy az 1990-es évben a várt amnesztia hírére a nagyidősök szervezkedésükkel nem okoztak nagyobb bajt. 173 elítélt petíciót írt alá az országgyűlésnek azzal, hogy a közkegyelem terjedjen ki a súlyosabb büntetés alatt állókra is, de legalább egy-két esztendő tengeredjen el nekik. Palotás Iván parancsnok és a város országgyűlési képviselője tárgyalt velük, de mivel nem született a beadványtól döntés, a kemény magból május 25-én nyolc ember ismét leült az udvarra sztrájkolni. A parancsnok felszólította őket, hogy menjenek vissza a körletükbe, s miután vonakodtak, megbilincselte és magánzárkába kísértette őket. „A lavina nem indulhat el...” – nyilatkozta az újságíróknak. A „tortának” persze más legendája is van. „Ahonnan még nem szökött meg senki” – írta róla 2000-ben a Napi Magyarország. A cikkíró értekezett arról is, hogy a fegyház alapításának engedélyére több mint 150 év után csak 1998-ban ütötték rá a szentesítő pecsétet a városatyák. Mintha egy mikszáthi fordulat lenne a jó palócok idejéből. A szökés ügyében azért nem olyan egyértelmű a helyzet. Kovács Gyula ezredes, országos parancsnok egy 1957. december 27-i szigorúan titkos utasításából kiderül, hogy három, felügyelet nélkül hagyott rab, akik fát vágtak és a felvágott fát rakosgatták, a pincéből az Ipoly felé vezető szennyvízcsatornán keresztül megszöktek. A csehszlovák határon a vízben fogták el őket.

Visszatérve a „cipő útjára”, a börtönüzem tekintélye igen nagy Balassagyarmaton. Iskolaváros lévén az intézet személyi állományát emberemlékezet óta középiskolát végzettekkel töltötték fel. Egyedülálló a börtöntársadalomban, hogy az intézet tétszámához képest sok, 280–290 elítélt tudnak foglalkoztatni: itt készülnek a munkavédelmi lábbelik, a honvédségi bakancsok és a fogvatartottak fémmentes cipői. 2009-ben a börtönkáporna is visszanyerte eredeti formáját, s falfestményeit elítéltek festették meg. Hogy műemlékként mikor megy nyugdíjba az intézet – mint a veszprémi várbörtön –, s hogy hova vezet a lábbelik, a cipők útja, nehéz lenne megmondani. Műemlékbörtönben európai uniós előírásokkal elítéltet őrizni kicsit olyan, mint jobb lábra ballábas cipőt húzni.

Hírek a börtönvilágból

Új német börtönépület

2013 júniusa óta a Rajna-vidék-Pfalz területéhez tartozó Diez város bv. intézetében új börtönépület működik. Anke Rehlinger igazságügyi miniszter, aki ellátogatott az objektumba, meglegedettséggel nyugtázta, hogy a 20 millió euróba (kb. 5 milliárd forintba) került beruházás humánus elszállásolást biztosít a fogvatartottak számára. A 15 m² alapterületű zárkákhoz konyha (két főzőlappal, mikrohullámú sütővel, hűtőszekrényvel felszerelve) és fürdőszoba tarozik; a toratermet minden nap délután lehet használni.

Forrás: New wings in Diez prison. EIN News, 2013.06.29.

Telematikai rendszer a spanyol börtönökben

Az spanyol Igazságügyi Minisztérium úgy döntött, hogy tovább kell fejleszteni az almeriai Acebuche bv. intézet információs és kommunikációs rendszerét. Ennek egyik előzménye az volt, hogy az andalúziai börtönben ún. telematikai kommunikációs rendszert vezettek be, amit összekötöttek a bíróságokkal. Ily módon nem szükséges az átszállítások és idézések miatt a személyes jelenlét és közreműködés. A tervek szerint a többi andalúziai fogvatartott adatait is hozzákötik az új rendszerhez.

A telematika kifejezés a telekommunikáció és az informatika szavak ötvözésével jött létre, olyan vezeték nélküli adatszolgáltatási rendszert jelent, amelyben az információ küldése, fogadása és tárolása telekommunikációs eszközökön keresztül történik. A szakemberek szerint az adatátvitel rendkívül biztonságos ebben a formában.

Forrás: Línea directa de la prisión de Almería con los juzgados. ABC News, 2013.06.12.

A fogva tartott nők helyzete Szerbiában

2011-ben és 2012-ben a Szerbiai Viktimológiai Társaság egyik projektje keretében a női fogvatartottak életkörülményeit és jogaik tiszteletben tartását vizsgálta meg. A felmérés során a szakemberek 115 bebörtönzöttel és 15 fegyőrrel beszéltek. A Társaság a vizsgálat ideje alatt ingyenes jogsegélyt, valamint pszichológiai és szociális támogatást biztosított a fogvatartottaknak.

A felmérésről készült jelentés szerint a szerbiai bv. intézetekben a fogva tartott nők helyzetét a rossz elhelyezési körülmények és a túlzásúfolttság is súlyosbítják. A jelentésben példaként gyakran említett požarevacai női börtönben 100 helyen 140 elítéltnak kell osztoznia. Anka Gogič Mitič, a büntetőintézet igazgatója úgy véli, hogy talán a legnagyobb probléma az, hogy az elítélt nők 43%-a visszaeső.

A Szerbiai Viktimológiai Társaság konferenciáján Sanja Copič a vizsgálat eredményeit is ismertette. Ebből kiderült, hogy a fogvatartottak szerint a tisztálkodási körülmények nem rosszak, de gyakran nincs meleg víz a zuhanyzóknál. A megkérdezett börtönlakók nagy része úgy gondolja, hogy az étel íztelen és nem tartalmaz minden szükséges tápanyagot. A fogva tartott nők több mint 90%-a szerint jobb lenne, ha ők maguk készíthetnék el az ételt, és nem a férfiak számára fenntartott intézetből szállítanák át azt. A börtönben lévő nők 60%-ának van olyan munkája, amiért havi 1 500–10 ezer forintnak megfelelő dinárt kapnak. A legtöbben az intézet varróműhelyében, a konyhán és a veteményeskertben dolgoznak, vagy esetleg közmunkát végeznek.

Forrás: Conference of the Serbian victimology Society. EIN News, 2013.05.18.

Külföldi fogvatartottak Szlovákiában

Nőtt Szlovákiában a külföldi vádlottak és elítéltek száma a legújabb jelentések szerint. 2012-ben a szlovákiai büntetőintézetekben összesen 206 külföldi állampolgárt tartottak fogva. Ez a szám 2009-ben 168, 2011-ben 194 fő volt. A 2012-es évben a legtöbb külföldi börtönlakó vietnami volt, összesen 43 fő; a sorban 40 cseh, 17 magyar és 12 ukrán állampolgárságú fogvatartott következett. A 2012-ben a 206 külföldi közül 77 fő előzetes letartóztatásban volt, a jogerősen elítéltek száma 129 főt tett ki.

Forrás: Number of foreigners in Slovakian prisons. EIN News, 2013.06.16.

Értelmi fogyatékosággal élő fogvatartottak Spanyolországban

Az Estremera Madrid VII. bv. intézet 26 értelmi fogyatékosággal élő fogvatartottat részesít speciális ellátásban. A projekt jelenleg az Értelmi Fogyatékosággal Élő Emberek Szövetsége, az FEAPS Madrid, illetve a Szociális és Egyenlőségi Ügyek Minisztériuma támogatásával szerveződik. A büntetés-végrehajtásért felelős minisztérium a kezdeményezést 2009-ben hozta létre. Spanyolországban a fent kívül még létezik egy hasonló jellegű szerveződés is. Mindkettő minimalizálni kívánja az értelmi fogyatékosággal élők visszaesési kockázatát.

A FEAPS Madrid közel 10 éve foglalkozik azokkal az értelmi fogyatékosokkal, akik a büntető igazságszolgáltatás rendszerébe vagy bv. intézetbe kerültek. Az utóbbi két évben a Caixa Bank szociális munka csoportja anyagilag támogatta a projektet. 2012-ben a FEAPS Madrid 51 szellemi fogyatékkal élő elköve-

tő esetében avatkozott be valamilyen formában a büntető igazságszolgáltatás menetébe, 2009 óta 34 fő ügyében járt el az Estremera Madrid VII intézetben. A szövetség a Madrid II, III, IV, V, VI intézetekben tanácsadó, diagnosztizáló és értékelő szerepet vállal fel, 2012-ben több mint 50 fő esetében adtak ki szakvéleményt és nyújtottak tanácsot.

A szövetség ezeknek a betegeknek a szociális integrációját is megkísérli: 2012-ben négy elítéltet sikerült beiskoláztatniuk. A szabadidős tevékenység területén is igyekeznek megjelenni és programokat szervezni, pl. barátságos futballmérkőzést szerveztek az Estremera és a Femaddi intézet értelmi fogyatékos fogvatartottjai között.

Forrás: 26 personas con discapacidad intelectual reciben atención especializada en el Centro Penitenciario de Estremera. RRHH News, 2013.05.20.

Börtön-egészségügyi problémák egy angliai intézetben

Aggodalmak merültek fel a Jerseyben található bv. intézet mentális problémákkal küzdő fogvatartottjaival kapcsolatban. Az angliai Börtönszolgálat tisztviselői úgy látják, hogy a HMP La Moye nem megfelelő hely a mentális betegségben szenvedő elítéltek számára, mivel nem tudnak megfelelő ellátást biztosítani számukra. Nincs szabad erőforrás a megoldásra, ami kárt okozhat mind a személyzet, mind pedig a fogvatartottak vonatkozásában.

Az egészségügyi miniszter egyetértett abban, hogy egy fórumon vitassák meg a börtönegészségügy problémáit. Az éves jelentésében kihangsúlyozta: itt az ideje, hogy végre sokkal többet tegyenek az elítéltek reintegrációja, a társadalomba való beilleszkedése érdekében. Ez csak célirányos börtönoktatási és rehabilitációs programok, továbbá rendszeres kábítószer- és alkohol-tanácsadás segítségével érhető el.

Forrás: Jersey prisoners suffering from mental health problems. EuroNews, 2013.04.11.

Dohányzási tilalom Oroszországban

A Szövetségi Börtönszolgálat bejelentette: nyilván fogják tartani, hogy egy-egy fogvatartott a börtönlakók dohányzó vagy a nem dohányzó csoportjához tartozik-e. Egy új kampány keretében a dohányzó elítélteket megpróbálják rávenni a leszokásra, már csak azért is, hiszen a zárkákban tilos a dohányzás, és a börtönben csak az arra kijelölt helyen lehet cigarettázni. A családtagokat tájékoztatják a dohányzás veszélyeiről, és ennek keretében megpróbálják őket abba az irányba terelni, hogy ne vigyenek a rokonaiknak még ajándékba sem dohányárut.

2013. június 1-je óta Oroszországban is tilos a középületekben, munkahelyeken, közlekedési eszközökön, megállóknál, repülőtereken, egészségügyi és oktatási intézményekben, benzinkutakban, játszótéren, sportlétesítményekben, kulturális központokban, illetve a személyfelvonókban és a lakóházak lépcsőházá-

ban dohányozni. A szigorú szabályozás oka, hogy Oroszországban évente 400 ezer fő hal meg a dohányzás okozta betegségekben.

Forrás: Rusia dividirá a los presos en fumadores y no fumadores. EFE, 2013.06.19.

Öngyilkosságok Franciaországban

A büntetés-végrehajtással foglalkozó szakemberek túlságosan magasnak tartják az öngyilkosságok számát a francia fogvatartottak körében. A francia büntetőintézetekben az öngyilkosságok száma az Európa Tanács 47 tagállamában mért átlag kétszerese. 2010-ben 95 öngyilkosságot jeleztek a statisztikák, ami azt jelenti, hogy 10 ezer főre 15,5 öngyilkosság jut. A tagállamok átlaga 6,7. A Franciaországgal szomszédos államokban is ez az arány jóval alacsonyabb: Németországban 8,1, Olaszországban 8,0, Svájcban 9,7. Néhány európai államban viszont magasabb, mint Franciaországban: Hollandiában 17, Belgiumban 16,7. Bizonyos kelet-európai államokban, mint Lengyelország, Ukrajna, Románia és Bulgária, az átlagos szint alatt marad ez az arány.

Forrás: The suicide rate in French prisons twice the European average. Liberation, 2013.05.03.

Öngyilkos fogvatartottak a spanyol börtönökben

A legújabb statisztika szerint 2012-ben 201 fő lett öngyilkos a spanyolországi börtönök falain belül. Az önkárosítások, öngyilkosságok szempontjából különösen veszélyeztetett csoport a kábítószerfüggő fogvatartottak köre. A spanyol börtönökben egy idén márciusban készült jelentés szerint a 68 890 fő fogvatartottból 54 905 fő drogfüggő. Andalúzia tartomány 15 792 fogvatartottjából 12 586 fő kábítószerfüggő.

A kedvezőtlen adatok azt sugallják, hogy az egészségügyi ellátás nem megfelelő és a programok nem működnek elég hatékonyan. A Börtön-egészségügyi Titkárság jelentése szerint 2010-ben a fogvatartottak 40%-a mentális problémával küzdött, 4%-uk esetében súlyos volt a probléma, 20%-uknál pedig a drogfogyasztással összefüggő más betegség is felmerült.

Forrás: Suicidios en las cárceles. ABC News, 2013.05.28.

Egészségügyi ellátás egy német bv. intézetben

A berlini Moabit büntetőintézet első emeletén alakították ki az egészségügyi ellátásra szolgáló részleget. 1 100 fogvatartottra négy orvos és 25 nővér jut, a fogvatartottak túlnyomó többsége 25–35 év közötti. Nagyjából 3 500 új fogvatartott érkezik évente az intézetbe, naponta átlagosan 10–15 fő keresi fel az orvosi rendelőt.

A legtöbb új börtönlakó rendkívül rossz egészségügyi állapotban van. Tipikusan visszatérő panaszok az álmatlanság, hátfájás, magas vérnyomás, diabétesz. A depresszió és más pszichés betegségek is gyakran felmerülnek. Az fogvatartottak életében jelentős szerepet játszik valamiféle szenvedélybetegség. Az Igazságügyi Minisztérium statisztikája szerint a betegek 20–30%-a drogfüggő. Az orvosok számára kötelező előírás, hogy költségghatékony kezelést nyújtsanak, ugyanakkor – saját bevallásuk szerint – lelkiismeretesen végzik a munkájukat, és mindig a szükséges gyógymódot és gyógyszeres kezelést írják elő.

Forrás: Medicine behind bars in Berlin. EIN News, 2013.01.05.

Egészségügyi vizsgálat Afrikában

A Szudán nyugati részén található Észak-Darfur börtönlakói orvosi vizsgálatokon vettek részt 2013 májusában egy kétnapos egészségügyi kampány keretében. Az orvosi team az El Fasher intézet női, férfi és fiatalkorú fogvatartottjait azzal a céllal látogatta meg, hogy kiszűrjék és kontrollálják a fertőzőes megbetegedéseket. A projektre azért van szükség, mert a büntetés-végrehajtási intézetben a víz tisztasága és az általános higiénia színvonala jelentősen elmarad a szükséges mértéktől. A kampány a WHO, az UNICEF, az UNAMID és az Egészségügyi Minisztérium közös szervezésében valósult meg. 2012-ben az ehhez hasonló programot sikeresen hajtották végre.

Forrás: Inmates in North Darfur receive medical attention. PR Newswire Africa, 2013.05.29.

Új olasz börtönrészleg

A Börtön-Város Csoport a modenai Szent Anna gyűjtőfogház új részlegének megnyitása kapcsán tette közzé jelentését. A civil szervezet úgy látja, hogy az új

részlegben a fogvatartottak több fényhez, mozgástérhez jutnak, több lehetőség nyílik a fogvatartotti programokra és a szabad életre való felkészítésre. A szakértők azonban attól tartanak, hogy az olasz börtönökben uralkodó általános túltelítettség miatt a börtönlakók, illetve a személyzet számára csak átmeneti lesz a fellélegzés.

Forrás: Modena: dal Gruppo Carcere-Città, un messaggio sul nuovo padiglione del carcere di S. Anna. SR News, 2013.03.05.

Román fogvatartottak a tisztább környezet megteremtéséért

Romániában idén szeptember 28-án tartják meg az országos hulladékgyűjtés, környezettakarítás napját, amelyen a román elítéltek is részt vesznek. A „Let’s do it, World!” nemzetközi mozgalom keretében tavaly a világ 96 államában szerveztek takarítási napot, így egy több mint 7 millió önkéntest megmozgató akcióról van szó.

2010-ben, 2011-ben és 2012-ben a „Let’s do it, Romania!” takarítási akción több mint 650 ezer önkéntes 1,6 millió zsáknyi, a természetben eldobott szemetet szedett össze. A szervezők idén 40%-ra növelnék a begyűjtött hulladékmennyiség újrahasznosításának arányát. Ez a szám 2010-ben csak 17, 2011-ben 26, 2012-ben 35%-os volt. A projekt ezúttal is a környezetvédelmi minisztérium támogatását élvezi.

Forrás: Prisoners take part in Let’s do it project. EIN News, 2013.05.12.

Konferencia a lengyel elítéltek rehabilitációjáról

A lengyelországi Omega Egyetem Bydgoszczyban, a Kujawsko-Pomerániai Főiskolán tartott konferenciát az elítéltek utógondozásával kapcsolatban, amelyen számos, a témához kapcsolódó előadásra és felszólalásra került sor. Monika Jaworska-Witkowska egyetemi tanár és Ewa Głowacka rektor előadásában szakértő szemmel járta körül az elítéltek rehabilitációjának témakörét.

A tanácskozáson részt vett John Sikorski, a Bractwo Więzienne Alapítvány egyik alapítója. Sikorski nagy tapasztalattal rendelkezik a fenti témakörben, hiszen a lengyel büntetőintézetekben szervezi a rehabilitációs programokat. Az utógondozás során az alapítvány munkatársai segítséget nyújtanak a szabadságvesztésből szabadult személyeknek a munkába állás, a megkezdett tanulmányok folytatása, a szálláskeresés, a szükséges gyógykezelés terén, valamint különféle hivatalos ügyek intézésében.

Forrás: Former prisoners lecture at university. Gazeta, 2013.06.08.

Fém- és elektronikai hulladékok újrahasznosítása

A Guernsey szigetén található Les Nicolles Börtön, valamint a Mayside Recycling cég között partnerség alakult ki az újrahasznosítás érdekében. Az

intézet fogvatartottjai fém- és elektronikai hulladékokat, illetve elektromos berendezéseket bontanak szét, és – az újrahasznosítás érdekében – összegyűjtik a használható, javítható alkatrészeket, például a számítógépek merevlemezét.

Alan Crowe, az újrahasznosítással foglalkozó angol vállalat igazgatója azt közölte, hogy csak két módon lehet elvégezni ezt a fajta elkülönítést: vagy manuálisan, vagy pedig egy költséges folyamat révén. Az utóbbi esetén a legkisebb ún. heavy media rendszer megvásárlása is 1 millió angol fontba (kb. 343 millió forintba) kerül. A Mayside Recycling partnereit úgy látják, hogy a programhoz való csatlakozást követően a fogvatartottak képesek lesznek környezet- és természetvédelmi szakmunkás képzést szerezni.

Forrás: Guernsey prisoners sort recycling from metal waste. BBCNews, 2012.08.12.

Bortermelő börtön-sziget

A toszkán szigetvilág legkisebb tagján, Gorgona szigetén egy rehabilitációs program keretében az elítéltek szőlőültetvényen dolgoznak, és részt vesznek a borkészítésben is. A sziget közigazgatásilag Olaszország Toszkána-tartományának Livorno megyéjéhez tartozik, Livornótól 35 km-re nyugatra fekszik a Ligur-tengerben. Területe 2,23 km². Felszíne hegyvidéki jellegű, legmagasabb pontja 255 m². A partvidékét kristálytisza tenger övezi. Lakosságának száma megközelítőleg 300, melynek nagyobb részét fegyencek alkotják.

1999-ben ültették az első szőlőtőkét a szigeten, de a műveléssel tervszerűen nem foglalkoztak. 2009-ben indult el az a kezdeményezés, amely az elítéltek reszocializációját hivatott szolgálni. A Gorgona nevet viselő bor egyik átvője egy firenzei három Michelin-csillagos étterem. Az előállított száraz fehér bor mellett a fogvatartottak zöldségeket termesztnek, sajtot, füstölt sonkát és olívaolajat is készítenek.

1869 óta működik a szigeten büntetőkolónia, ahonnan szinte lehetetlen hajó nélkül megszökni. Turisták csak szigorú feltételek mellett, a megfelelő engedélyek beszerzése után, a hatóságok által kijelölt időpontban és módon, felügyelet alatt, csoportosan látogathatják a szigetet.

Forrás: Prisoners in the vineyards. Gazeta Wiburcza, 2013.06.17.

Fogvatartottak építik az új lengyel gyermekotthont

Łódź városában a Gaius Alapítvány irányítása alatt egyedülálló építkezésbe kezdtek a fogvatartottak, az EU- szabványoknak teljes mértékben megfelelő gyermekotthont és kórházat hoznak létre az árva gyermekek számára. A Gaius Alapítvány 2010 júliusában jutott hozzá az 1 500 m²-es ingatlanhoz. A rossz állapotban lévő épületegyüttesben elengedhetetlen volt az ajtók, ablakok cseréje, a homlokzat vakolása, festése, továbbá a padlás és a parkoló teljes felújítása is. A tetőcseréhez szükséges összeg 50%-a gyűlt még csak össze. A tervek szerint

a projekt utolsó mozzanata a gyermekbarát kert kialakítása lesz. A munka már három éve tart, az elítéltek lelkiismeretesen dolgoznak, de a befejezéshez még jelentős anyagi erőforrásokra kell szert tenni.

Forrás: Prisoners working for children. Fakt, 2013.06.17.

Speciális börtönmunka Brazíliában

2009 óta az Ariosvaldo Campos Pires börtönben több ezer fő vett részt a Lótuszvirág Projektben. Raquell Guimaraes brazil divattervező az egyre növekvő külföldi megrendelése miatt fordult a büntetés-végrehajtáshoz segítségért. A horgolással és kötéssel elkészített ruhák legnagyobb részét Franciaországba, az Egyesült Államokba és Japánba szállítják. Ez a munka visszaadja a fogvatartottak önbecsülését, és ajtót nyit a munka világába. A brazil minimálbér 75%-a, azaz körülbelül ötvennyolcezer forint fizetés jár havonta a projektben dolgozó fogvatartottaknak, akik az összeg negyedét csak a szabadulásukat követően kapják kézhez. Ezen kívül azért is megéri dolgozniuk, mert az elítéltek büntetése három munkanap után egy nappal csökken.

Forrás: Brazilian prisoners knit their way to freedom. EuroNews, 2013.05.16.

Iszlamisták a francia börtönökben

Franciaországban a Börtönalkalmazottak Szakszervezete a fogvatartottak vallásyakorlásának biztosításához anyagi eszközöket kért a jelenlegi kormánytól. A szakszervezet jelezte, hogy megoldás hiányában az elítéltek folyamatosan felborítják a bv. intézetek nyugalalmát.

A francia börtönökben régóta komoly gondokat okoz a radikális iszlamista fogvatartottak erőszakos vallásyakorlása és hittérítő tevékenysége. A Börtönalkalmazottak Szakszervezete már évek óta próbálja felhívni a kormányok figyelmét a fenti jelenségre. Christophe Marques szakszervezeti titkár úgy látja, hogy az illetékesek nem hallgatják meg a problémát, hiszen a szakszervezet 22 vezetője eddig már többször is levélben fordult a kormányhoz a börtönök radikalizálódásának megállításáért.

Christophe Marques elmondta, hogy vannak olyan elítéltek, akik már radikálisként érkeznek a börtönbe, és igyekeznek eszméik mellé állítani a többi börtönlakót is. Tipikus célpontnak számítanak azok, akiknek nincs pénzük, akiket senki sem látogat, senki sem vár haza. A szakszervezeti titkár kiemelte, hogy a börtönökben információs központokat alakítottak ki, amelyeknek feladata a börtönszemélyzet ismeretekkel való ellátása a vallási radikalizmus felismerése terén. Ha egy fogvatartott radikalizálódni kezd, akkor például megváltozik a külső megjelenése, a viselkedése, a beszédstílusa, megváltoznak az étkezési szokásai. A szélsőségesek többnyire dzsellában (hosszú, kapucnis arab ruha) akarnak sétára kimenni, sértő megjegyzéseket tesznek a női börtönőrökre, sőt az is előfordul, hogy hangosan imára hívják társaikat, akár az éjszaka közepén

is. Ezeket az elítélteket megfigyelés alá kell vonni, és szükség esetén el is kell őket különíteni. Sajnos az elkülönítés sem oldható meg minden esetben, hiszen a francia börtönök is túlszűfoltak.

A szakszervezet több anyagi eszközt szeretne kapni a kormánytól a probléma megoldására. Szükség lenne a börtönökben olyan helyiségek kialakítására, ahol a fogvatartottak a vallásukat gyakorolhatják, hogy ezt ne az udvaron és a zárkákban tegyék. Több muzulmán börtönlelkészt kellene alkalmazni, akik megnyugtatóan az indulatosabb elítélteket. Csak így lehetne megállítani, hogy a radikális fogvatartottak saját maguk váljanak prédikátorokká. Jelenleg 700 börtönlelkész dolgozik Franciaországban, köztük 150 muzulmán. Általános jelenség, hogy csak egy börtönlelkész jut egy 800–900 fős intézetre, így nem tud minden igényt kielégíteni. A legnagyobb gond, hogy az elítélteknek kell hozzá fordulniuk, mert arra már nincs idő, hogy a lelkész keresse meg a hívőket. A börtön egyedül nem képes egyedül elvégezni azt a nevelő feladatot, amelybe a fogvatartottak nagy részénél az iskola, a társadalom és a család is belebukott.

Forrás: Le syndicat FO Pénitenciaire demande plus de moyens et d'encadrement pour le culte en prison. La Croix, 2013.05.13.

A fiatalok oktatása Skóciában

A Skót Börtönszolgálat és a skót oktatás központi szerve, az Education Scotland vezetői megbeszélést tartottak a fiatalok oktatásának és képzésének fejlesztésével kapcsolatban. Colin McConnell, a Skót Börtönszolgálat vezetője és Bill Maxwell, az Education Scotland igazgatója kiemelten foglalkozott a Polmont fiatalok számára fenntartott intézettel. Egyetértettek abban, hogy a Polmont intézet számára át lehet adni az Education Scotland nevelési és oktatási tapasztalatait.

Az elfogadott keretterv alapján színvonalasabb programok dolgozhatók ki a fiatalok fogvatartottak számára. Hugh Monro, a Börtönfelügyelőség egyik vezetője, aki korábban többször is kritikával illette a Polmont intézet alacsony színvonalú oktatását és szakmai képzését, elégedettségét fejezte ki, hogy a változások révén lehetőség nyílik a fogvatartottak motiválására.

Forrás: The SPS and Education Scotland work together for young offenders. Daily Record, 2013.03.28.

Börtönoktatás Olaszországban

Olaszországban átszervezik a felnőttoktatás rendszerét, amely a börtönoktatást is érinteni fogja. Jelenleg országsszerte 18 vidéki központ biztosítja a felnőttképzést. Patrizio Bianchi, Emilia-Romagna tartomány regionális oktatási bizottságának elnöke jelezte, hogy minden tartományában megmarad a börtönoktatás folytonossága az átszervezés végéig. Az általános iskolai oktatás biztosítására

7 állandó területi központ működik Emilia-Romagna büntetőintézetekben. Ezen a helyeken az analfabetizmus felszámolásával és középiskolai oktatással is foglalkoznak. Mivel a bolognai egyetem is elkötelezettje a börtönoktatásnak, így, ha lehetősége nyílik rá, szintén bekapcsolódik a képzésbe.

Forrás: Anche in carcere si impara. ER News. 2013.01.21.

Informatikai oktatás Romániában

Az „Informatikai felkészítés a román büntetés-végrehajtási intézetekben” projekt keretében idén április és május hónapokban a nagyváradi bv. intézetben 30 fő fejezte be az Equal Skills számítógép-kezelői tanfolyamot. Laurentiu Mandrea, a tanfolyam vezetője és a projekt menedzsere nyilatkozatában rávilágított a fogvatartottak számítógépes ismereteinek fontosságára, valamint a képzés jelentőségére a társadalmi elfogadás és az esélyegyenlőség szempontjából. Véleménye szerint az ilyen jellegű kezdeményezések hozzájárulhatnak a visszaesés veszélyének csökkenéséhez. A tanfolyam végén minden résztvevő sikeresen levizsgázott, és a kurzus elvégzését igazoló, nemzetközileg elismert diplomát kapott.

Forrás: Computer expert studies for inmates. Romania Inside, 2013.06.05.

Apák napja a börtönben

A kaliforniai büntetés-végrehajtásért és rehabilitációért felelős minisztérium és a Helyreállító Igazságszolgáltatás Munkacsoport Központja ismét gyermekek százai számára tette lehetővé, hogy apák napja alkalmából ellátogassanak a börtönbe.

A 14. alkalommal megrendezett „Get on the bus” esemény keretében összesen 21 autóbusz indult San Diego, San Bernardino, Riverside, Los Angeles, Central Valley, Sacramento, Oakland, San Francisco és Santa Rosa városokból, hogy négy, férfi elítélteket elszállásoló bv. intézetbe vigye el a gyerekeket. A San Luis-i California Colony intézetben június 1-jén, a San Quentin állami börtönben június 7-én, a soledadi Salinas Valley állami börtönben, illetve a Börtönoktatási és Továbbképző Központban június 15-én adtak lehetőséget a családi ünneplésre. Kalifornia államban körülbelül 200 ezer gyermek valamelyik szülője tölti éppen szabadságvesztés-büntetését. Ebből következően nagyon sok gyermek a közeli rokonoknál vagy nevelőszülőknél lett elhelyezve.

Kathy Culpepper igazgató elmondta, hogy elsősorban a távolság az első számú oka, hogy ezek a gyerekek nem tudták látogatni a szüleiket. A rendszeres találkozás segít csökkenteni a szülő bebörtönzésének negatív hatását. A gyermeknek éreznie kell, hogy nem maradt magára. Sok gyerek számára évente ez az egyetlen alkalom, hogy láthassa a büntetőintézetben élő szülőt.

A „Get on the bus” projekt ingyenesen szállítja a gyermeket és gondozóikat. Ezen kívül az egész napos étkeztetést is biztosítja, valamint a családi fotók készítése sem kerül pénzbe. A gyerekek „Get on the bus” reklámpótlókat és játék mackót kapnak ajándékba.

A projektet Suzanne Jabro nővér hozta létre 13 évvel ezelőtt. A program templomok, iskolák, családi alapítványok, különféle civil szervezetek és cégek adományai révén működik. A kutatások azt mutatják, hogy a kapcsolattartás, amely a bebörtönzött szülők és gyermekeik számára egyformán fontos, a viszszaesési ráta csökkentéséhez is jelentősen hozzájárul.

Forrás: 14th Annual „Get on the bus” Event: reuniting children with their mothers and fathers in prison. Wall Street Journal, 2013.05.23.

Művészetterápia Németországban

A Rajna-vidék Regionális Tanács támogatja azt a művészeti projektet, amelynek a Bedburg-Hau intézetben élő, kényszergyógykezelésben részesülő beteg fogvatartottak a résztvevői. Cony Theis képzőművész és Veronica Nowakowski művészetterapeuta vezetik a kurzust. A közeli Hollandiában nagy népszerűségnek örvend a művészet felhasználása a terápiás kezeléseknél.

Első alkalommal tavaly, a pszichiátriai intézet fennállásának 100. évfordulóján állították ki az alkotásokat az intézmény falain belül. Ezt követően 2013-ban és 2014-ben a bonni Rajna-vidék Múzeumban lesz látható a kiállítás a civil közönség számára.

A projektben részt vevő, kiválasztott bűnelkövetők mentálisan betegek. Az általuk elkövetett bűncselekmények többnyire valamiféle függőséggel állnak kapcsolatban. A résztvevők a színek és formák segítségével próbálják papírra vetni az érzéseiket. A művészeti projekt az „Elítéltek titkai” címet viseli, és megpróbálja háttérbe szorítani, eltüntetni az előítéleteket.

Forrás: Prisoners secrets. ABC News, 2012.09.12.

Sporthét egy skót börtönben

A HMP Inverness börtönszemélyzete és a fogvatartottak edzettségükről, állóképességükről tettek tanúbizonyságot, amikor részt vettek egy 4 órás fitneszmaratonon. A megmozdulás révén befolyt összeget a Royal Aberdeen Gyermekkorháznak adományozták. Minimum 200 angol fontot (kb. 68 ezer forintot) sikerült az Archie Alapítvány számára összegyűjteni, amely a gyermekkorház hivatalos támogatója.

A fenti eseménnyel párhuzamosan más, sporttal és egészségmegőrzéssel kapcsolatos programok is zajlottak. Az eseménysorozat a Carnegie College Börtönoktató Központ, a Skót Börtönszolgálat, az Országos Egészségügyi Szolgálat

és a LINK Centre összefogásával jött létre. A „Mental Health Awareness Week” rendezvény üzenete szerint a fizikai egészség és a megfelelő táplálkozás együttesen vezet el az egészséges életmódhoz.

Forrás: HMP Inverness holds fitness marathon for children’s charity. Press and Journal, 2013.05.31.

Börtönételek hétvége

A philadelphiai Eastern állami büntetőintézet adott otthont a „Börtönételek hétvégeje” nevű rendezvénynek 2013. június 8-án és 9-én. A látogatók az esemény révén betekintést nyerhettek, hogy 200 évvel ezelőtt a fogvatartottak milyen jellegű ételeket fogyasztottak, és milyen a börtönkonyha ma. A szózott, rostonsült marhahús indiai kukoricakásával az 1830-as években tipikus vacsora volt. Az Eastern állami büntetőintézet étrendjében az 1949-es évtől jelent meg a hamburgerszelet barna szósszal és céklával. A program nem csupán a mai és a 150 évvel ezelőtti ételek összehasonlítására adott alkalmat, hanem arra is, hogy a 142 éves Eastern állami büntetőintézet történetét, a büntető igazságszolgáltatásban betöltött szerepét bemutassa.

Forrás: Eastern State Penitentiary hosts „Prison Food Weekend”. PR Newswire, 2013.06.05.

ESEMÉNYNAPTÁR

(2013. április 1-jétől június 30-áig)

ÁPRILIS 3–5.

A letterszági Rigában tartották meg „A külföldi fogvatartottak kezelésével kapcsolatos legjobb gyakorlat és egyéb tapasztalatok megosztása” című konferenciát, amelyen Győri Beáta bv. alezredes és Bedó-Kovács Klára bv. őrnagy, a Fővárosi Bv. Intézet munkatársai vettek részt. A tanácskozás keretében a magyar delegáció látogatást tett a Rigai Központi Bv. Intézetben és a Brasas Börtönben is.

ÁPRILIS 6.

A Tiszalöki Országos Bv. Intézet szervezésében Nyíregyházán rendezték meg a Tavaszváró Kupa kispályás labdarúgó tornát. A Szabolcs-Szatmár-Bereg, illetve a Hajdú-Bihar megyei rendvédelmi szervek részvételével lezajlott sportrendezvényt a Nyíregyházi Városi Rendőrkapitányság csapata nyerte meg.

ÁPRILIS 7–11.

Csóti András bv. vezérőrnagy, mb. országos parancsnok Szlovákiában és Csehországban tett látogatást Eugen Balko bv. ezredes, szlovák, illetve Petr Dohnal bv. ezredes, cseh országos parancsnok meghívására. A Pozsonyban lezajlott találkozón a szlovák és a magyar bv. szervezet vezetői áttekintették a két ország közötti kapcsolatokat, egyeztettek a szervezetek közötti európai uniós együttműködésről. A Vi-

segrádi Négyek országcsoport együttműködésének keretében a tárgyalások Prágában folytatódtak, ahol a cseh, a szlovák, a magyar és a lengyel büntetés-végrehajtás vezetői vitatták meg a korábbi, négy ország közötti együttműködés megújításának, a közös problémákra történő uniós szintű válaszok kidolgozásának lehetőségeit.

ÁPRILIS 9.

Ünnepélyes keretek között írt alá együttműködési megállapodást a Fővárosi Katasztrófavédelmi Igazgatóság igazgatója, Varga Ferenc tű. ezredes és a Fővárosi Bv. Intézet parancsnoka, Cséri Zoltán bv. ezredes az intézet III. objektumában. A megállapodás a tűzesetek és a káresemények felszámolásában történő együttműködés alapjait, illetve a közös munka kereteit rögzíti, továbbá szorgalmazza a felek közötti szakmai együttműködést is.

A Közép-dunántúli Országos Bv. Intézet székesfehérvári objektumának szervezésében ismét kiképzési napot rendeztek a Magyar Honvédség 43. Nagysándor József Híradó és Vezetéstámogató Ezred tornatermében. A rendezvényen a Pálhalmi Országos Bv. Intézet, a Közép-dunántúli Országos Bv. Intézet, a Fővárosi Bv. Intézet, valamint a Veszprém Megyei Bv. műveleti csoportja, illetve a Fejér Megyei Rendőr-főkapitányság Alba Bevetési Alosztálya vett részt.

ÁPRILIS 15-19.

A Cellei Bv. Intézet parancsnokának meghívására a Fővárosi Bv. Intézet parancsnoka és három munkatársa vett részt szakmai látogatáson a németországi Cellében. A delegáció tagjai látogatást tettek Hannoverben, az Alsó-szászországi Igazságügyi Minisztériumban, ahol tájékoztatást kaptak a német bv. szervezet felépítéséről, majd megismerkedtek a cellei és a rosdorfi intézet működésével. A magyar szakembereket Alsó-Szászország miniszterelnöke is fogadta a szövetségi állam parlamentjében.

ÁPRILIS 17.

A Bv. Szervezet Oktatási Központjában rendezték meg a büntetés-végrehajtási szervezet 2013. évi országos terepfutó bajnokságát. A rendezvényen 30 bv. szerv 475 fő versenyzővel képviseltette magát. A versenyt az Állampusztai Országos Bv. Intézet csapata nyerte meg.

ÁPRILIS 23.

Az ORFK Rendészeti Szervek Képzőközpont megbízásából a Nógrád Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság és az Országos Katasztrófavédelmi Sportegyesület szervezésében Holló-

kón rendezték meg a Belügyminisztérium 2013. évi terepfutó bajnokságát. A versenyen a büntetés-végrehajtási szervezet részéről 4 bv. intézet 19 versenyzője vett részt, az Állampusztai Országos Bv. Intézet női csapata kategóriájában a III. helyezést érte el.

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bv. Intézet, mint 2009 óta minden évben, idén is megszervezte a személyi állomány sokrétű egészségügyi szűrését. A szűrés napján a területi vérellátó állomás kitelepült az intézetbe, így az állomány több tagja vért is adott. Az egészségügyi napon, szintén egy több éves hagyományt követve, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság munkatársai is részt vettek.

ÁPRILIS 23-24.

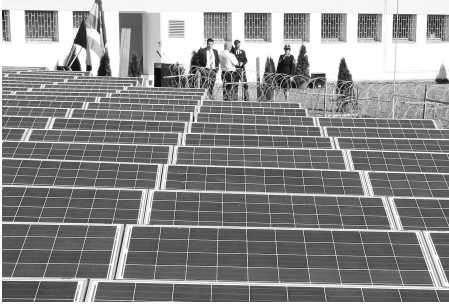
Carsten Haferbeck miniszteri tanácsos, a Bajor Igazságügyi és Fogyasztóvédelmi Államminisztérium tisztviselője vezetésével bajor delegáció látogatott a Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézetbe, illetve a Szegedi Fegyház és Börtönbe a Bajor-Magyar Büntetés-végrehajtási Szeminárium keretében. A vendégek megismerkedtek az intézetek működésével és megtekintették a Nagyfa-Alföld Kft. fogvatartotti munkaterületeit. A szegedi szemináriumon ezt követően a nevelésről, a fogvatartotti programok szervezéséről, valamint a hosszú tartamú szabadságvesztés témáiról beszélgettek a résztvevők.

ÁPRILIS 25.

Megtartották az uniós támogatásból megvalósult napenergiahasznosító-rendszer átadó ünnepségét a Fővárosi Bv. Intézet III. objektumában. Az elkészült beruházást dr. Tóth László, a

Belügyminisztérium helyettes államtitkára és Varga Valéria bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok gazdasági és informatikai helyettese adta át.

Az ünnepségen részt vett Cséri Zoltán bv. ezredes, a Fővárosi Bv. Intézet parancsnoka, Radványi Gábor, Budapest Főváros X. kerületének alpolgármestere, valamint jelen voltak a kivitelezők és a társszervek képviselői. A beruházásnak köszönhetően a Fővárosi Bv. Intézet Venyige utcai objektumának energiaellátásra fordított költségei évente minimum 2,5 millió forinttal csökkennek.

MÁJUS 3.

A Belügyminisztérium anyák napi ünnepségén dr. Felkai László közigazgatási államtitkár elismeréseket adott át a négy vagy több gyermeket nevelő édesanyák számára. A büntetés-végrehajtási szervezettől tíz édesanya részesült elismerésben.

MÁJUS 6-9.

Tizedik alkalommal Bécsben ült össze a Közép-európai Büntetés-végrehajtási Parancsnokok kerekasztala (MECR). Magyarországot Csóti András bv. vezérőrnagy, mb. országos parancsnok és Radvánszki András bv. százados, a BVOP Koordinációs Főosztályának vezetője képviselte. Az országos vezetők a jelen és a közeljövő kihívásairól: a túlzásúftságról, a költségvetési helyzetről és a személyi állomány képzéséről tárgyaltak.

MÁJUS 8-9.

„A fogvatartottak többszakszos, társadalmi és munkaerő-piaci reintegrációja és az intenzív utógondozás modellje” című TÁMOP kiemelt projekt végrehajtása kapcsán közös felkészítő tréninget és stábertekezletet szerveztek a projektfelelősök számára a Belügyminisztériumban, valamint a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán.

MÁJUS 9.

„A rács két oldalán – tömlöcöktől a börtönök világáig” címmel kiállítás nyílt meg a kunszentmártoni Helytörténeti Múzeumban a Tiszalöki Országos Bv. Intézet támogatásával. A tárlat, amely Papp János bv. főhadnagy magángyűjteményére, valamint a sátoraljaújhelyi Magyar Büntetés-végrehajtás Múzeumi Kiállítóhelye anyagára épült, a régi börtönéletet, illetve a büntetés-végrehajtás jelenét kívánja szemléltetni. A kiállításon a Jász-Nagykunszolnok Megyei Bv. Intézet bemutatta a jelenleg rendszerben lévő kényszerítő eszközöket és egyik szállító járművét. A tárlaton helyet kapott egy megköze-

lítóleg 40 ország büntetés-végrehajtási karjelvényeiből álló gyűjtemény is.

MÁJUS 11.

A Budapesti Rendészeti Sportegyesület és az ORFK Rendészeti Szervek Kiképző Központja szervezésében „BRSE 5.11” elnevezéssel hagyományteremtő sportrendezvényt tartottak a rendvédelmi szervek csapatai számára. A büntetés-végrehajtási szervezet 20 fős csapata, Csóti András bv. vezérőrnagy, mb. országos parancsnok vezetésével valamennyi meghirdetett versenyszámban (lövészet, kispályás labdarúgás, páros tenisz, úszás, főzőverseny, kötélhúzás) indult, és a 15 csapat közül a 4. helyet érte el.

MÁJUS 13.

Az 1945 és 1956 közötti magyar Politikai Elítéltek Közössége szentmisével egybekötött koszorúzási ünnepséget tartott a Kalocsai Fegyház és Börtönben. A rendezvényen, amelyen fellépett az intézet kórusa, ünnepi beszédet mondott Schmehl János bv. dandártábornok, az országos parancsnok biztonsági és fogvatartási helyettese, valamint Simon Zoltán, Kalocsa Város alpolgármestere.

MÁJUS 16.

Az ORFK Rendészeti Szervek Kiképző Központja megbízásából a Hajdú-Bihar Megyei Rendőr-főkapitányság szervezésében a debreceni Gyulai István Atlétikai Stadionban rendezték meg a Belügyminisztérium 2013. évi országos atlétikai bajnokságát, amelyen a büntetés-végrehajtási szervezetet 11 fő képviselte. A büntetés-végrehajtás országos parancsnokának különdíját a

Hajdú-Bihar Megyei Bv. Intézet kapta meg.

MÁJUS 21-24.

A bajorországi Kaisheimi Bv. Intézet 4 fős delegációja Isabel Gatterer-Loh igazgatóhelyettes vezetésével szakmai célú intézetlátogatáson vett részt a Baranya Megyei Bv. Intézetben. A delegáció tagjai magyarországi útjuk során a Veszprém Megyei Bv. Intézetet is felkeresték.

MÁJUS 22.

A büntetés-végrehajtás idei országos járőrbajnokságán, amelyet Márianosztrán tartottak meg a Bv. Szervezet Oktatási Központja szervezésében, 26 csapat indult. A helyezetteknek járó díjakat Schmehl János bv. dandártábornok, az országos parancsnok biztonsági és fogvatartási helyettese adta át. Első helyezett Váci Fegyház és Börtön csapata lett.

MÁJUS 24.

A Veszprém Megyei Bv. Intézetben a börtön átköltözésének 10. évfordulója alkalmából megemlékezést tartottak, amelyen – többek között – megnyitották a fogvatartottak alkotásaiból összeállított kiállítást. Az intézet személyi

állományának tagjai és hozzátartozóik részére – esti programként – a Csopaki Oktatási Központban zenés-táncos rendezvényt szerveztek.

Az észak-keleti régió bv. intézeteinek sporttalálkozóját ebben az évben a Heves Megyei Bv. Intézet rendezte meg. A hagyományosan labdarúgásban, asztaliteniszből, lövészetben és sakkban folyó versengés idén a rendezési hétpróbával bővült, amely a fizikai állapotfelmérés elemeit tartalmazta. A hétfős csapatoknak az intézetparancsnokok is tagjai voltak. Eger város a „Börtön a Városért” program elismeréseként díjmentesen bocsátotta rendelkezésre sportlétesítményeit a verseny számára, amelynek győztese a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bv. Intézet csapata lett.

MÁJUS 28.

A Bv. Szervezet Oktatási Központjában szolgálatikutya-bemutatót tartottak, amelyet megtekintettek a társrendvédelmi szervek (TEK, ORFK, BRFK, Készenléti Rendőrség, NAV), a BVOP Biztonsági Főosztály, valamint a Nemzeti Közszolgálati Egyetem munkatársai. A rendezvény során a Fővárosi Bv. Intézet tulajdonában lévő Bendzsó hívónevű szolgálati kutya mobiltelefon-kereső tevékenységét is bemutatták.

MÁJUS 28-29.

A Szegedi Fegyház és Börtönben, illetve Domaszéken, a Szeged-Csanádi Egyházmegye képzési és szabadidős házában 15 fő börtönlelkész részvételével tartották meg a katolikus börtönlelkészek 2013. évi továbbképzését, amelynek első napján misét celebrált

dr. Kiss-Rigó László szeged-csanádi megyéspüspök.

MÁJUS 30.

A Magyar Kriminológiai Társaság Büntetés-végrehajtási Szekciója „Agresszió a börtönben” címmel tartott tudományos ülést az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. A tanácskozás levezető elnöke dr. Gönczöl Katalin egyetemi tanár, a Magyar Kriminológiai Társaság elnöke volt. Fiáth Titanilla, a Budapesti Fegyház és Börtön pszichológusa előadásában a fogvatartottak közötti erőszak fajtáit vázolta fel, illetve az agresszió csillapításának módjairól beszélt. Lehoczki Ágnes, az IMEI pszichológusa a börtönökben elkövetett gyilkosságok sajátosságait elemezte. Magi Anna, az ELTE Pszichológiai Intézet munkatársa az agresszió kezelésének lehetőségeit tekintette át előadásában. Dr. Fliegauf Gergely bv. alvezető, a NKE Rendészettudományi Kar Bv. Tanszékének főiskolai docense a büntetés-végrehajtás tiszthelyettesi állománya körében végzett felmérésének eredményeit ismertette.

MÁJUS 31.

Az idén is megemlékeztek a büntetés-végrehajtásban dolgozó pedagógusokról. A Bv. Szervezet Oktatási

Központjában Csóti András bv. vezérőrnagy, mb. országos parancsnok elismeréseket adott át a kiemelkedő szakmai teljesítményt nyújtó kollégáknak.

A Sopronkőhidai Fegyház és Börtönben rendezték meg a szolgálatikutyá-vezetők országos versenyét, amelynek előjárója Schmehl János bv. dandártábornok, az országos parancsnok biztonsági és fogvatartási helyettese volt. A rendezvényen 12 bv. intézet 41 fő szolgálatikutyá-vezetője vett részt. A csapatverseny első helyezettje a Budapesti Fegyház és Börtön csapata lett.

JÚNIUS 1.

Családi egészségnapot tartottak a váci és a kalocsai bv. intézetben több száz fő részvételével. Vácutt különböző sportprogramokkal, egészségmegőrző szűrésekkel és játékokkal várták a résztvevőket, idén a programok megszervezésekor – a gyermekek mellett – a nyugdíjas kollégákra is külön figyelmet fordítottak. Kalocsán a Magyar Vöröskereszt segítségével véradáson vehettek részt a dolgozók, illetve különböző szűrővizsgálatokon vehettek részt, továbbá dietetikus, gyógytornász és masszőr szakemberekkel is konzultálhattak problémáikról.

JÚNIUS 4.

A Baranya Megyei Bv. Intézetben került sor az „Élethosszig tartó tanulási program – Grundtvig – Tanulási kapcsolatok” európai uniós pályázat intézeti projekttalálkozójára, amelyen öt ország képviselőjében összesen 20 fő büntetés-végrehajtási és civil szakember vett részt.

JÚNIUS 4–19.

A bv. szervek személyi- és fogvatartotti állománya – a 2010. évi árvízi tevékenységéhez hasonlóan – ez esetben is önzetlenül, példás fegyelmel és kitartással, gyakran szélsőséges időjárási körülmények között vett részt az árvízi védekezési és – a felkérésnek megfelelően, nagyobb mértékben – a helyreállítási munkálatokban. A védekezésben és a helyreállításban 29. bv. szerv 1 046 alkalmazottja és 1 992 fő fogvatartott – összesen 3 038 fő – végzett munkát. A megelőző és helyreállítási tevékenység során a személyi állomány tagjai 3 040, a fogvatartottak 10 188 munkanapot dolgoztak. A védekezés tizenkét településen, a helyreállítás húsz helyszínen zajlott; a bv. szervek munkájáról a katasztrófavédelmi, vízügyi és vasúti szakemberek, továbbá a települések polgármesterei nagy meglepődöttséggel nyilatkoztak.

JÚNIUS 11.

A Magyar Börtönügyi Társaság börtöntörténeti szakmai fórumát tartották meg az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. A tanácskozás levezető elnöke Csóti András bv. vezérőrnagy, mb. országos parancsnok volt. Dr. Estók József ny. bv. dandártábornok áttekintette a büntetés-végrehajtás független viszonyrendszerének (felügyeletének) történetét 1867-től 1990-ig. Dr. Pantali Zoltán ny. bv. dandártábornok a sopronkőhidai bv. intézet működése első hatvan évének legérdekesebb mozzanatait villantotta fel előadásában. Dr. Kabódi Csaba tanszékvezető egyetemi docens a magyar büntetés-végrehajtás közelmúltját a munka, munkáltatás szerepének változásaira tekintettel

vizsgálta. Ezt követően dr. Mezey Barnát, az ELTE rektorát, a Magyar Börtönügyi Társaság elnökét köszöntötték 60. születésnapja alkalmából. Dr. Lőrincz ny. dandártábornok, c. egyetemi tanár méltatta dr. Mezey Barna börtönügyi munkásságát, érdemeit, majd Csóti András a Büntetés-végrehajtási Szolgálatért Emlékplakett arany fokozatát adta át az ünnepeltnek.

JÚNIUS 12.

A Budapesti Fegyház és Börtönben tartották meg a Börtönlelkészek Magyarországi Szervezete országos találkozóját, amelyen összesen 16 börtönlelkész vett részt. A rendezvény során megállapodást írtak alá a Budapesti Fegyház és Börtön és a Magyar Testvéri Börtöntársaság közötti együttműködésről.

JÚNIUS 13.

A „TEtt-program” újabb szakaszának nyitókonferenciáját rendezték meg a Belügyminisztérium márványtermé-

ben. A Belügyminisztérium a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságával, a Közigazgatási és Igazságügyi Hivatallal, továbbá a Nemzeti Munkaügyi Hivatallal közösen kezdte meg a fogvatartottak egyéni, társadalmi és munkaerő-piaci visszailleszkedését célzó program megvalósítását. Berta Krisztina európai uniós és nemzetközi helyettes államtitkár elmondta, hogy a korábban három régió tizenegy intézetében indult mintaprogram országos kiterjesztésére a Belügyminisztérium 2,65 milliárd forintot nyert el konzorciumi partnereivel. Csóti András bv. vezérőrnagy, a büntetés-végrehajtás mb. országos parancsnoka kiemelte, hogy a fogvatartottak integrációjának egyértelmű üzenete: az érintettek a saját maguk és a társadalom érdekében ne kövessenek el újabb bűncselekményeket. Mint elmondta: az országos programba 5 500 fogvatartottat vonnak be, ami a jelenleg börtönökben lévők csaknem harmadát jelenti.

JÚNIUS 13-14.

A lengyelországi Lupkóvi Bv. Intézet lóterén rendezték meg a fegyveres erők VII. Kárpátok Euró régió Lövészversenyét, amelyre a Sátoralja-új helyi Fegyház és Börtön, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bv. Intézet, a Tiszalöki Országos Bv. Intézet, valamint a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bv. Intézet közös lövészcsapatai is beveztek. A megmérettetésen lengyel, ukrán, szlovák, magyar bv. intézetek, valamint a lengyel rendőrség, határőrség, katonaság csapatai vettek részt. A versenyzők pisztoly, géppisztoly és gránátdobás versenyszámokban mértek össze tudásukat. A magyar női csapat IV. helyezést ért el, míg a férfi csapat különdíjat kapott.

JÚNIUS 19.

A Büntetés-végrehajtási Szervezet Oktatási Központja szervezésében az ORFK Rendészeti Szervek Kiképző Központja sporttelepén rendezték meg a büntetés-végrehajtási szervezet 2013. évi kispályás labdarúgó bajnokságának döntőjét, amelyen 6 bv. szerv csapata vett részt. A díjakat Schmehl János bv. dandártábornok, az országos parancsnok biztonsági és fogvatartási helyettese adta át. A bajnokságot Pálhalmai Országos Bv. Intézet csapata nyerte meg.

JÚNIUS 22.

A sátoraljaújhelyi Magyar Büntetés-végrehajtás Múzeumi Kiállítóhelye immár 6. alkalommal csatlakozott a Múzeumok Éjszakája országos programsorozathoz, a Balassagyarmati Fegyház és Börtön pedig har-

madszor vett részt a rendezvényen. Sátoraljaújhelyen a közel 400 látogató rendhagyó tárlatvezetéssel tekintette meg a börtönmúzeum állandó kiállítását, rabkocsmában kóstolhatta meg a betyárkor ízeit, valamint megismerkedhetett a nyitott vártömlőccel, korhú kalodával és deressel. A Balassagyarmati Fegyház és Börtön, valamint a Nógrád Megyei Levéltár az idei rendezvénysorozatához kapcsolódva kiállítást szervezett. A börtön körletépületének három helyszínén berendezett tárlatot mintegy 350 látogató kereste fel, illetve az intézetben működő mesekör „Igazmondó Laci” című előadását 120 fő tekintette meg.

JÚNIUS 29.

A Nemzeti Közszerződési Egyetem Rendészettudományi Kara tisztavatási ünnepséget tartott a Budai Várban. A 135 végzett hallgató a Szent Korona másolata és a történelmi zászlók előtt, Orbán Viktor miniszterelnök, Pintér Sándor belügyminiszter, illetve a tábornoki kar jelenlétében tette le a tiszti esküt. A Rendészettudományi Kar diplomaosztóját előző nap, június 28-án tartották meg. Az NKE RTK rendészeti igazgatási szak bv. szakirányának eredményes elvégzésére tekintettel július 1-jei hatállyal Magyarország belügyminisztere első tiszti hadnagyi rendfokozatba 8 főt nevezett ki. A tisztavatási ünnepség különlegessége az volt, hogy az idén végzettké az első olyan évfolyam a Rendészettudományi Karon, amely teljes egyetemi tanévet töltött el a működését 2012-ben megkezdő Nemzeti Közszerződési Egyetemen.

Összeállította: D. F. I.

A fogságtapasztalat historikuma a 19. századi Magyarországon

Az ELTE BTK Történeti Intézetének Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszéke „A fogságtapasztalat historikuma – a 19. századi Magyarországon” címmel konferenciát rendezett 2013. május 23-án. A tanácskozás helyszíne a Történeti Intézet Szegfű Gyula Könyvtára volt. A konferencia első fele a börtönügy, a büntetés-végrehajtás szakmai kérdéseivel foglalkozott, míg a délutáni program a 19. századi politikai elítéltek börtöntapasztalataira fókuszált.

Mezey Barna, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem rektora, a Magyar Börtönügyi Társaság elnöke nyitotta meg a konferenciát. Köszöntőjében hangsúlyozta, hogy az ELTE első ízben válogatott úgy össze témákat, hogy egy szakmai jellegű konferencia keretében börtönügyi szakemberek, történészek, irodalomtörténészek, pszichológusok, pedagógusok, jogászok, levéltárosok ülhetnek egy asztalnál.

Pallo József bv. ezredes, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának főosztályvezetője „Történeti panoráma – jogász szemmel” című előadásában nagy történeti ívet mutatott be a Csemegi kódextől a napjainkig terjedő, közel 140 éves időszakra vonatkozóan. Előadásának záró része a „Hogyan tovább magyar börtönügy?” címet viselte. A bv. kódex tervezetéről szólva bemutatta a tervezett Központi Kivizsgáló és Módszertani Osztály tevékenységét, amely a korlátozottan beszámítható és a személyiségzavar tüneteit mutató elítéltek vizsgálatát és gyógykezelését végezné. Megemlítette, hogy a szakma célja a közeljövőben a szabadságvesztés hatékonyságának mérhetővé tétele, mégpedig olyan módon, hogy az elítéltet vizsgálatnak vetné alá a szabadságvesztés-büntetés megkezdése előtt és annak letöltése után, így megállapíthatóvá válna, milyen változások következtek be, illetve mekkora az esélye a visszaesésnek.

Ruzsonyi Péter bv. dandártábornok, a Nemzeti Közszerződési Egyetem Rendészettudományi Karának dékánja „A szabadságvesztés-büntetések pedagógiai-reszocializációs kérdései” című előadását a büntetés nélkülözhetetlen szerepének bemutatásával kezdte, meglátása szerint a szándékos rossz okozását minden esetben büntetni kell. Ezt követően – többek között – a büntetés általános célrendszeréről, az elrettentés, megtorlás, reszocializáció, izoláció szerepéről beszélt részletesen, majd bemutatta a szabadságvesztés-büntetés alapelveit, a kompenzáció, kompozíció és tálió hármását. Előadása végén a jelenlegi helyzetet vizsgálva elmondta, hogy véleménye szerint a reszocializációs cél megvalósításának hordozója maga az elítélt, a siker kulcsa a vele való szorosabb együttműködés lehet. Mint kifejtette: „Az igazán sikeres szabadságvesztés-büntetés együttműködésen alapuló,

szükségletekből kiinduló magatartásformálás, amely elsősorban kognitív és szociális készségek kialakítására törekszik.”

Fliegauf Gergely bv. alezredes, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Karának főiskolai docense „A Long Kesh-től a Pelican Bay-ig: a modernkori fogvatartás speciális problémái a nagyvilágban” című, emberi jogi megközelítésű előadásának fókuszában az éhségstrájk állt. Ezen eszköz alkalmazására akkor kerül sor, amikor már nincs más lehetőség a tiltakozásra – igen gyakran börtönben valósul meg. Az előadó két híres esetet mutatott be, illetve vetett össze, amelyek között 30 éve telt el, és amelyek között számos hasonló vonás fedezhető fel. Előadása végén megemlítette, hogy a magyar börtönökben éhségstrájkot folytatott többek között Bibó István, jogász, Mérei Ferenc, a modern magyar pszichológia megteremtője és Pál Tibor, aki a magyarországi fogvatartottak közül elsőként fordult a strasbourggi Emberi Jogok Európai Bíróságához.

Kapiller Imre, a Zala Megyei Levéltár levéltárosa „Börtönviszonyok és börtönlázadás Zalaegerszegen, 1796” című előadásában nemcsak a börtönlázadást mutatta be, hanem társadalmi képet festett a 18. század végének Magyarországról, kitérve a társadalmi helyzetre, a török háborúk következményeire, illetve az akkori börtönviszonyok, valamint a tömlöcben büntetésüket töltő rabok és örök bemutatására. A lázadásnak, amely a rabok szempontjából eredménytelenül végződött, számos áldozata volt. A helyszínen meghalt 9 rab és 2 hajdú, egy hónapon belül hárman haltak bele az ott szerzett sérüléseikbe. A megyei törvényszék négy rabot ítélt halálra, akiket ki is végeztek, a lázadás részvevői közül többen az embertelen bánásmód következtében már korábban meghaltak.

Mezey Barna „A börtönviszonyok és a börtönreform kérdése a 19. századi Magyarországon” című előadásában a fogházjavító mozgalom történetét vázolta fel. 1843-ban Deák Ferenc vezetésével készült el a nevezetes börtönügyi törvénytervezet, amelynek összeállításához számos külföldi jogszabály szolgált segítségül. Nyugat-Európa nagyon pozitívan értékelte ezt a törvénytervezetet, amely modern, magánrendszerű börtön kialakítását tervezte, de a plánumot Magyarországon sajnós túlzottan liberálisnak tartották és elutasították. A politika elfordult a kérdéstől, az 1848-as forradalom pedig elsöpörte a börtönök modernizálásának szükségességét. Az ezt követő évtizedben döbrentek rá a szakemberek, hogy Magyarországon csak vármegyei börtönök vannak, nem működnek a szó szoros értelmében vett igazi börtönök. Ebben az időszakban sorra alakítottak át üres épületeket, tébolydákat, zárdákat totális intézményekké, így többek között Vácott, Márianosztrán, Illaván és Lipótváron. Az 1878-ban megszületett Csemegi-kódex azonban kikényszerítette, hogy lepusztult épületek börtönné alakítása helyett új börtönöket építsenek.

Csapó Csaba, az ELTE BTK Történeti Intézetének docense előadásában a szegei várbörtön működését elemezte. Vizsgálatában a mikrotörténet módszereit alkalmazva egyetlen kérdésre kereste a választ: mi lehetett az oka az előzetes le tartóztatásba helyezett személyek hihetetlenül magas, mintegy 25%-os halálozási arányának. Csapó Csaba végső következtetése szerint a börtön viszonyai kétségtelenül hozzájárultak a rabok fizikai és pszichikai elgyengüléséhez, amit az is bi-

zonyít, hogy az előzetes letartóztatásban töltött idővel egyenes arányban csökkent a túlélés esélye. Nem találta nyomát kínzásoknak, de a fogvatartás körülményei tükrözték a korszak bűnözőkről vallott felfogását. Emberiességi szempontból igyekeztek megteremteni az életben maradás feltételeit, de ennek esetleges kudarcáért a rabtartók nem érezték magukat felelősnek.

Szilágyi Márton, az ELTE BTK Magyar Irodalom és Kultúratudományi Intézetének docense „A jakobinus mozgalom foglyai” című előadásában Kazinczy Ferenc Budán, Brünnben, Kufsteinben és Munkácson töltött fogságát mutatta be, amely időszakokban az olvasás, a könyvek birtoklása, az írás és a börtönkommunikáció központi szerepet töltött be az író életében. Az előadó részletesen ismertette, hogy Kazinczy milyen módon vette fel a kapcsolatot, kommunikált egyszemélyes cellájából rabtársaival. Rendszerint latin nyelven kommunikáltak egymással, kopogtatáson alapuló börtönábécé segítségével. Az írás mellett ezen szellemi tevékenység terápiás hatása járult hozzá, hogy az író nem vált depresszióssá, és szabadulása után képes volt a börtönpszichózis hatásai nélkül tovább élni. A helyzetre való tudatos reflexiónak köszönhetően nem fejthette ki a börtön negatív hatását Kazinczyra, így nem roppant meg a börtönévek alatt.

Dobszay Tamás, az ELTE BTK Történeti Intézetének docense „Börtöntapasztalat Kazinczy fogságnaplójában” című előadásában Kazinczy Ferenc börtönéveit a börtönpszichológia, börtönszociológia eszközeinek segítségével elemezte. Az előadó sorra vette, hogyan hatottak Kazinczyra a börtönártalmak, különösen a javaktól való megfosztás, illetve részletesen bemutatta azt a folyamatot, Kazinczy hogyan igazodott a hatóság elvárásaihoz, börtöneinek normarendszeréhez. Ezt erősen befolyásolta az a tény, hogy a jakobinus mozgalom foglyai ambivalens helyzetben voltak, a katonák, örök tisztelték őket mint nemes embereket, lelkiileg a fogvatartottak mellett álltak, hiszen nem köztörvényes bűnözőkről volt szó.

Pajkossy Gábor, az ELTE BTK Történeti Intézetének docense „A kormányzati terrorizmus politikájának áldozatai” című előadásában levéltári források feldolgozásával tárta fel, hogyan alakult egyes reformkori politikusok, gondolkodók – a két Lovassy, Lapsánszky, Tormássy János, Kossuth és Wesselényi – sorsának alakulása. A börtönévek az egyes személyekre másképp hatottak. Lovassy Lászlónál a börtönpszichózis jeleit már viszonylag korán észre lehetett venni, pályája megtört, a börtönévek során megőrült. Kossuth viszont jól tűrte a fogságot, pályája új lendületet kapott a fogságban, ez idő alatt tanult meg angolul, itt sajátította el a matematikát olyan magas fokon, amely tudás később hozzájárult pénzügyminiszterré válásához. Sorsuktól függetlenül a bebörtönzött személyek mindannyian a szólásszabadság mártírjai lettek.

Hermann Róbert, a Hadtörténet Intézet és Múzeum főtanácsosa és tudományos helyettese az 1848-as megtorlások áldozatainak börtönélményeiről számolt be. Visszaemlékezésekből, naplóból, emlékiratokból gyűjtött anyagokat, közel 50 dokumentumból foglalta össze előadása anyagát. Az előadó – egyebek mellett – részletesen beszélt arról, milyen hierarchikus viszonyok uralkodtak a korabeli börtönökben. A várparancsnok állt a csúcson, de jelentős szerepet töltött be a törzsfoglár is, aki közvetlenül irányította a helyi fegyveres őrseget. A fogvatartottak

szempontjából kiemelt szerephez jutott a zárnok, hiszen ő volt az a személy, aki esténként bezárta a zárkákat.

Kövér György, az ELTE BTK Történeti Intézetének professzora előadásában egy 19. századi szerb politikus, Miletić Svetozar börtönpszichózisát állította középpontba. Miletić 1826-ban született, jogi tanulmányokat folytatott, a Szerb Akadémia tagja volt, 1866-ban *Zastava* címmel lapot indított Pesten, a „szerb Kosuth”-nak nevezték. Felségsértés vádjával 5 év börtönre ítélték, 1876-ban királyi kegyelemmel szabadult. 1882–1883-ban Bécsben, majd egy budai magángyógyintézetben kezelték. Pszichés problémái a váci börtönben kezdődtek, ahol magánzárkában kellett töltenie büntetését, nem hagyták pihenni s csupán napi egy óra séta volt engedélyezve számára. Betegsége 1882-ben hatalmasodott el rajta, ami teljes lelki összeomláshoz vezetett az üldözési mánia kifejezett tüneteivel súlyosbítva.

Áttekintve a konferencia előadásait elmondhatjuk: igazán tartalmas tanácskozás részesei lehettünk, színvonalas előadásokat hallgathattunk meg a különböző tudományterületek képviselőitől a 18–19. század fogházhistorikumának témaköréből, illetve a büntetés-végrehajtás egyes aktuális kérdéseiről.

Híradás a Magyar Pszichológiai Társaság XXII. Országos Tudományos Nagygyűléséről

A Magyar Pszichológiai Társaság „Kapcsolataink világa” címet viselő, XXII. Országos Tudományos Nagygyűlésére 2013. június 5–7-én Budapesten került sor. A konferencia védnökei és előkészítői felkérték a büntetés-végrehajtási szervezet pszichológusait – külön szekciók keretében – előadások megtartására. A nagygyűlés számos programja közül két szekcióülés kizárólag a börtönpszichológia témakörével foglalkozott, illetve egy harmadik szekciónak is volt börtönpszichológus előadója.

*

A „*Senki se mondta, hogy jó vagyok, ... rossz lettem...*”: *Fiatalok a rács mögött* című szimpózium előadásai a bűnelkövető fiatalok büntethetőségének kérdésére, a börtönben élő csecsemők helyzetére, továbbá a fiatal fogvatartottakkal zajló diagnosztikai és terápiás munkára fókuszáltak. A szekcióülést *Magi Anna*, az ELTE PPK Pszichológiai Intézet munkatára és *Eisinger Andrea*, az ELTE Pszichológiai Doktori Iskola hallgatója szervezték. Az ülés diszputánsa, levezető elnöke *Szarka Attila*, az EMMI Aszódi Javítóintézete igazgatója volt.

Szabó Judit, az Országos Kriminológiai Intézet munkatársa előadásában a büntethetőségi korhatár leszállításának jogi, társadalmi és pszichológiai vonatkozásait vázolta fel. Az előadás aktualitását a 2012. évi C. törvény, azaz a 2013. július 1-jétől hatályos Büntető Törvénykönyv azon rendelkezései adták, amelyek bizonyos bűncselekmények tekintetében a büntethetőségi korhatár 14 évről 12 évre történő leszállításáról rendelkeztek. Az előadó a hazai helyzet és a nemzetközi példák, kriminálpolitikai tendenciák bemutatásával, párhuzamba állításával, a büntető igazságszolgáltatásban dolgozó pszichológusok tevékenysége szempontjából rendkívül fontos témákra világított rá.

Talmácsi Attila, a Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet klinikai szakpszichológusa a kecskeméti intézet Anya-gyermek Részlegének pszichológiai sajátosságait és a fejlesztés lehetőségeit mutatta be. Előadásában megfogalmazódott, hogy a börtönkörnyezet több szempontból nehezíti a harmonikus anya-gyermek kapcsolat kialakulását, ugyanakkor lehetőséget is biztosít az anyák számára – akik nagy része sérült családi háttérrel rendelkezik – kötődési képességeik fejlesztésére. A szakember annak a feltárására is törekedett, hogy hogyan lehet megtörni a gyakran generációkon átörökített, torzult kötődési mintákat, nevelési gyakorlatokat.

A következő előadás, amelynek anyagát az EMMI Aszódi Javítóintézete munkatársai – *Farkas Gábor*, *Hegyi Nóra*, *Subáné Halmos Éva* és *Virágh Judit* – állították össze, a művészetterápiák alkalmazását állította középpontba. A javítóintézetbe kerülő 14–19 éves, magatartási problémákkal küzdő fiatalok speciális módsze-

reket igénylő pszichológiai támogatást igényelnek. A növendékek nagy része aluliskolázott, némelyikük analfabéta, verbalitásuk általában igen gyenge, ezzel szemben aktivitási szintjük magas. Az ismertetett sajátosságok miatt az előadók a művészetterápiák alkalmazását mutatták be, amely az átélésen és a pozitív megerősítésen keresztül fejleszti a fiatalok empátiás készségét, szociabilitását és önértékelését. A zene- és képzőművészeti terápia, a filmklub, a pszichodráma olyan módszerek, amelyek a cselekvésen, az alkotáson keresztül segítik a résztvevők önkifejezését. A zárt intézetben fontosak ezek a technikák a szeparációból fakadó hangulati hullámzások enyhítése érdekében is.

A szimpózium utolsó előadója, *Virágh Judit* egy esettanulmányon keresztül mutatta be, hogy a képzőművészeti terápiás módszer – a képi üzenetek kibontása, a rajzterápia – segítségével milyen eredményeket tudott elérni egy családon belül bántalmazott, bűnelkövető gyerek esetében.

*

A gyilkos is ember című szimpózium előadásai az emberölés büntetett elkövetett, szabadságvesztés-büntetést töltő populációval foglalkoztak, bemutatva az életellenes cselekményt elkövetők pszichés jellegzetességeit, a terápiás munka jellemzőit, nehézségeit, továbbá a kiszabott hosszú idejű börtönbüntetés pszichés hatásait. A szekcióülés szervezője *Lehoczki Ágnes*, az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet szakpszichológusa, levezető elnöke *Fiáth Titanilla*, a Budapesti Fegyház és Börtön szakpszichológusa volt.

Lehoczki Ágnes annak a kutatásnak az eredményeiről számolt be, amelynek célja az emberölést elkövetett fogvatartottak pszichés reakcióinak feltárása volt. A vizsgálatot a szakemberek a Budapesti Fegyház és Börtönben, a Kalocsai Fegyház és Börtönben, továbbá a Szegedi Fegyház és Börtönben végezték, amelybe férfi és női fogvatartottakat egyaránt bevontak. Az előadás fókuszában a cselekmény okozta traumatizáció, szégyen, bűntudat, valamint a férfi és női fogvatartottak között mutatkozó hasonlóságok és eltérések álltak.

Horváth Andrea, a Sopronköhida Fegyház és Börtön pszichológusa előadásában az életfogytiglani szabadságvesztés-büntetésüket töltő fogvatartottakkal végzett pszichológiai munka tapasztalatairól számolt be. Az előadó kiemelte, hogy a pszichológiai foglalkozásokon célszerű figyelemmel kísérni, hogy a fogvatartott letöltendő büntetésének melyik szakaszában van aktuálisan, mivel az elítéltek időszemléletét a „szakaszolás” jellemzi. Mint elmondta: a büntetés kiszabásakor a segítség teljes elutasításától a maximális támaszkeresésig különféle „első reakciók” figyelhetők meg a fogvatartottaknál. Idővel számos vizsgált személy „életfogytiglan-identitást” alakít ki, amelynek igyekszik az előnyös oldalát hangsúlyozni (pl. a börtönrutint vagy az információk birtoklását). Többen úgy vélték, hogy egyfajta hatalommal rendelkeznek fogvatartott-társaik között. Megfigyelhető az is, hogy a felülvizsgálathoz közeledve túlhangsúlyozott szerepet kap az a törekvés, hogy az elítélt jó benyomás keltsen a jövőjéről döntő bizottság tagjaiban.

Lukács-Miszler Katalin, az IMEI pszichológusa az emberölésért elítélt, pszichotikus állapotuk miatt nem beszámítható, emiatt kényszergyógykezelésre kötelezett betegekkel folytatott terápia tapasztalatait mutatta be. A prezentáció központjában a cselekménnyel való szembenézés problematikája és annak feldolgozása állt, különös tekintettel arra, hogy az illetők tettüket gyakran családon belül követték el.

A szimpózium – *Uzonyi Adél* és *Lehoczki Ágnes*, az IMEI szakpszichológusai jóvoltából – egy eset elemzésével zárult, amelyben egy kényszeres személyiségzavarral és kényszerbetegséggel diagnosztizált, harmincas éveiben járó férfi beteg történetét ismertették. *Lehoczki Ágnes* kiemelte, hogy a betegnél a kényszeres mechanizmus gyakran erőteljes agresszív késztetéseket tart féken, ami a személyiség egyensúlyához elengedhetetlenül szükséges. A vizsgált személy kapcsolati válsághelyzetének nyomására, a kényszereiről leszokva, agresszív késztetési felett kontrollt veszítve felesége sérelmére követett el életellenes cselekményt. Az eset tanulsága, hogy kényszeres pácienszt leszoktatni a kényszereiről – az alternatív kontroll lehetőségének biztosítása nélkül – esetenként életveszélyessé válhat.

*

A Terápiás programok tapasztalatai börtönben című szimpózium előadásai a bv. intézetekben zajló sokrétű pszichológiai munka sajátosságait, eredményeit foglalták össze. A szekcióülést *Kovács Zsuzsanna*, a Veszprém Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet pszichológusa szervezte, az ülés levezető elnöke *Lehoczki Ágnes* volt.

Kovács Zsuzsanna előadásában az egzisztenciális pszichoterápia elemeinek a börtönpszichológusi munkában való alkalmazási lehetőségeiről beszélt. Bemutatta az egzisztenciális szorongás formáit, az azokra adott reakciókat és a terápiás lehetőségeket. Hangsúlyozta, hogy a bv. intézetbe kerüléssel a fogvatartott olyan határhelyzetbe kerül, amely előhívja az egzisztenciális problémáit, és az életét érintő alapvető kérdések átgondolására ösztönöz.

Fiáth Titanilla a Grundtvig meseíró projekt hazai tapasztalatairól számolt be. A Budapesti Fegyház és Börtön 2011-ben csatlakozott a hat országot magába foglaló Grundtvig P.R.O.T.E.C.T. Projecthez, amelynek célja az volt, hogy a „közös mesélés” segítségével javítsa a fogva tartott apák és fiúgyermekeik kapcsolatát, és lehetőség szerint csökkentse a gyerekek által elszenvedett pszichés nehézségeket. A bv. intézetben 2012 augusztusában kezdődődtek a foglalkozások 14 fogvatartott bevonásával. A program során megbeszélték az apa szerepét, kiemelték az olvasás fontosságát, és elemezték a mesék felépítését. A résztvevők megfogalmazták a családjuk problémáit is tükröző, illetve azokra a mesék szimbolikus eszközeivel válaszokat kínáló történeteiket, amelyeket előadásukban DVD-re rögzítettek. A lemezeket egy karácsonyi ünnepség keretében adták át a hozzátartozóknak. Az előadó végül összefoglalta a program tapasztalatait, és beszámolt a más bv. intézetekben történő adaptáció lehetőségeiről.

Horváth Éva, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bv Intézet pszichológusa a náluk zajló STOP Vakvezetőkutya-kiképző, illetve kölyöknevelési program tapasztalata-

it osztotta meg a hallgatósággal. A program 2012 augusztusában indult a megyei börtön szirmabesenyői telephelyén, a Fiatalkorúak Regionális Bv. Intézetében; a projektet négy fogvatartott bevonásával a Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetségének Vakvezetőkutya- kiképző Iskolája szakembereivel együttműködve valósították meg – két, 8 hetes labrador kutya képzését vállalva. Az előadó szerint a tanfolyamon részt vett fiatalkorú fogvatartottak személyisége és értékrendje fejlődött, gondolkodásuk pozitívabbá vált, társas mobilizálási és szociális alkotóképességekre is szert tettek, miközben nőtt a koherencia érzékük és az önbecsülésük.

*

Összegzésül megállapítható, hogy a magas színvonalú és érdekes előadásoknak köszönhetően a börtönpszichológiai szimpóziumok nagy érdeklődést keltettek, és a hallgatóság őszinte elismerését váltották ki. A tudományos ülés egyben jó alkalmat teremtett a pszichológus szakma prominens képviselőivel történő eszmecserére is.

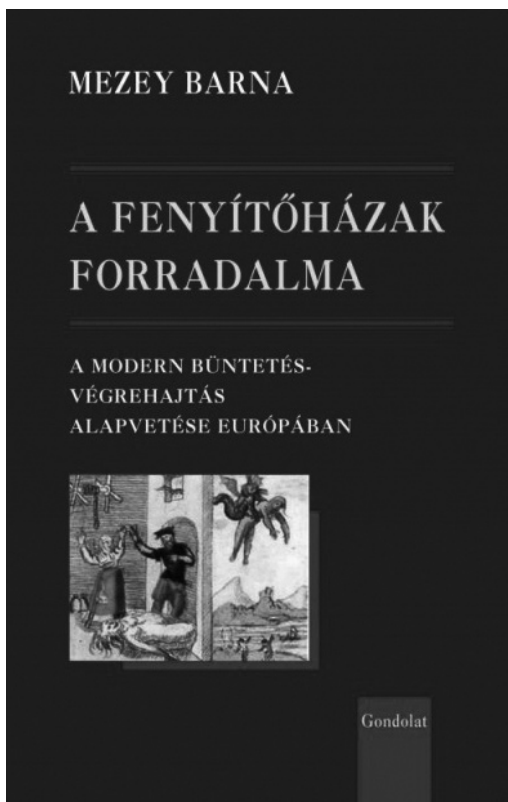
Mezey Barna: „A fenyítőházak forradalma” című művéről

Mezey Barnának a fenti címen megírt műve, amelyet a Gondolat Kiadó adott ki 2012-ben, a szerző lankadatlan érdeklődését és tudományos elkötelezettségét tükrözi az európai és hazai börtönügy társadalmi, gazdasági, politikai, szellemtörténeti gyökérzetének minél teljesebb feltárására. A most bemutatandó munka akár folytatása is lehetne a 2010-ben a Rubicon-Ház által kiadott „Régi idők tömlöcei” című művének, amelyben a szerző a mai börtönhöz vezető szálakat az ókortól a középkoron keresztül kíséri, míg a jelen alkotás már Európa újkorába, a kora újkori tömlöctől a kezdeti urbanizálódás és polgárosodás korszakán vezet végig olvasóját a XIX. század közepéig, a szabadságvesztés teljes térhódításáig.

A mű, amely „A modern büntetés-végrehajtás alapvetése Európában” alcímet hordozza, szerkezetileg két nagy lélegzetű részből áll:

a szerző négy-négy fejezetet szán az európai és a hazai fejlődés leírására. A mű első részében az urbanizálódó polgár, a homo oeconomicus világába vezet bennünket. Megtudjuk, hogy a városi közösségeket a kezdetektől terhelő betegek, árvák, nincstelenek, dologkerülők, törvényszegők tartására, kezelésére szolgáló szociális közintézmények sorában miként alakultak ki a bűnelkövetők munkarejéjét a közösség javára hasznosító fenyítőházak, hogy a reformáció, s különösen a kálvinizmus miként tette programmá a szorgos munkálkodást, megkövetelve a dologtalanság elleni harcot. A szerző beavatja az olvasót abba is, hogy az Amszterdamból induló, a büntetés-végrehajtást forradalmasító idea miként érvényesül német és osztrák földön. A mű második része a hazánkat nyugatról közelítő fenyítőházi effektus hatásáról, a honi tömlöc- és börtönügy közel száz évét átkaroló fejleményeiről tájékoztat.

A logikus felépítésű mű kezdőpontja a reformáció befolyása alatt kialakult újszerű szegénygondozás, amely abból a tézisből indult ki, hogy a koldust tilos segíyezni, a valóságos rászorulóknak viszont joguk van a segítségre, a munkaké-

pes nincstelenségnek pedig fel kell kínálni a munka lehetőségét. Nem volt elegendő azonban pusztán a munkalehetőség felkínálása, ugyanilyen fontosnak tekintették a szegénygondozásban a lelki gondozást és a javítást, mely a rászorulóban felkeltette a hit iránti érdeklődést, felismertette vele a szorgalom és a munka iránti igényt. Az elszegényedés megelőzésére létrehozott szervezetnek pedig feladata a szegények munkáltatása és – ezzel összhangban – lelki gondozásuk megszervezése lett. Ez vezetett el azután a dologházak megjelenéséhez. A dologház a szerző definíciója szerint a munkátlan, nélkülöző szegények foglalkoztatására született, eredetileg a szegényházból kinőtt intézmény volt, melynek indíttatása a tartási költségek visszanyerése volt. A racionális polgári gondolkodás, illetve a szolidaritás és a gondoskodás eszméjének találkozásából született intézményben a munka nem volt kötelező, az önként vállalt tevékenységnek számított.

Innét vezeti el a szerző az olvasót a mű központi intézményének, a fenyítőháznak fogalmához, amely a munkakerülő, csavargó, koldus szegények foglalkoztatása céljából életre hívott, a dologház továbbgondolásából született rendészeti intézmény volt, mely a dolgozni nem akaró, a bűnözés peremén egzisztáló csoport befogadására volt hivatott. Jellegét tekintve ez a munkára nem csupán lehetőséget kínáló, de azt kikényszerítő intézet volt, de melynek már deklarált célja a javítás, a munkával munkára nevelés.

A munka mint büntetés már évszázadok óta alkalmazott szankció-nem volt, de a munka mint keresztényi kötelezettség új tartalmat adott a fenyítőháznak. A lutheri munka-felfogás sajátos eleme, hogy a munkát a keresztényi kötelesség és az Isten szolgálatának rangjára helyezi, kiemeli középkori jelentéktelenségéből, és egyértelműen pozitív jelentéstartalmat ad neki. A szerző sommázata szerint a fenyítőházak funkciója a dologkerülő munkához szoktatása, a munka szeretetének kialakítása, de a munka egyben a fegyelmező eszköz funkcióját is betöltötte. A fenyítőházi rezsimben már felbukkant az individualizált kezelés igénye, megjelentek a segélyezés feltételeinek körülírását célzó törekvések, felmerült a fiatalok elkülönítése s a velük szembeni speciális bánásmód alkalmazása. Az új felfogásban lehetővé vált a munkakerülés miatt büntetni, a lustát és henyét munkára fogni, s végül teret kapott a nézet: munkával jobbítani. Ezzel a találkozással, a szegénygondozás technikájának és a reformáció új felfogásának összefonódásával teremtődtek meg a modern szabadságvesztés-büntetés előfeltételei.

A szerző a következő fejezetekben azt is meggyőzően bizonyítja, hogy a reformáció hatása a fenyítőintézetek további sorsára korlátozott volt. Azok a változások, melyeket a lutheri és kálvini tanítások indikáltak, a katolikus államokban vagy egyáltalán nem, vagy csak későbbben és részlegesen, az eredeti eszmén jelentősen torzítva zajlottak le. A szerző a fenyítőház sorsát Európában a nyugatról keletre irányuló történelmi íven rajzolja meg, amely ívnek kezdőpontja a londoni Bridewell, végpontja pedig a csaknem 300 évvel későbbi magyarországi börtönállapotok jellemzése. A mű mondanivalójának logikus szerkezete jól követhető ezen az íven: Európa számára a protestáns munkaethoszt képviselő amszterdami intézet (Tugthuys) vált követendő modellté. Ezzel a modellel korábban ismeretlen elemek kerültek a börtönügyi történetébe, mint a munka, a javítás és a társada-

lomba visszavezetés, ezek az elemek forradalmasították a büntetés-végrehajtást (innen a mű címadó gondolata). Az amszterdami alapítást szorosan követték a hasonlóan iparosodott, kereskedő polgárság szigetei, a Hanza-városok, majd terjedt tovább a Német Birodalom belső területeire, ahol katolikus térre érve az eredeti protestáns modell már jelentős módosuláson esett át. Az intézmény hangsúlyosabban öltött büntető jellegűt, és megkezdődött a fenyítőházi eszme feltöltődése merkantilista tartalommal.

A szerző ezután – tovább haladva napkelet felé, hazánk irányába – a hazai börtönökre közvetlen hatást gyakorló osztrák fenyítőházak jellemzőit taglalja az európai palettán. Álláspontja szerint a fenyítőházi eszme akkor jutott diadalra az osztrák tartományokban, amikor a Habsburg-ház a felvilágosult abszolutizmus szellemében kezdte irányítani birodalmát, melynek igénye a rendezettség, a belső biztonságra, valamint – nem kevésbé – a centralizált gazdaságpolitika megszervezésére irányult. Másfelől az osztrák fejlődésben a 18. század második felétől már jól kivehető a felvilágosodás gondolkodóinak hatása, amely a középkori brutális tömlörendszer ellen irányult és jelentős változást készített elő a büntetési rendszer humanizálása területén. E több, egymásra ható folyamat érvényesült a 18. század utolsó harmadától, a szabadságvesztés uralkodóvá válásától abban, hogy egyfelől a fenyítőházak telítődésével és ezzel „kriminalizálódásával”, másfelől az újonnan emelt tömlőházak humanizálásával egymáshoz közeledett, később összeolvadt a két modell.

A mű második részében a szerző bőséges és alapos elemzést kínál a korabeli magyar börtönállapotok karakterizálásához. Mint a 18. század hazai igazságszolgáltatásának kiemelkedő kutatója, keserű tárgyilagossággal tárja olvasója elé korabeli elmaradottságunkat a tőlünk nyugatra eső területek börtönügyi törekvéseihez viszonyítva. Az e században, hazánkban is terjedőben lévő szabadságvesztés-büntetés végrehajtása a közigazgatás (vármegyék, szabad királyi városok, szabad kerületek) és a pallosjoggal rendelkező uradalmak partikulárisan felszabdalt, nyomorúságos állapotú tömlőhálózatában történt. A gróf Eszterházy Ferenc gáláns adományából létrehozott szempci fenyítőház, a korszak egyetlen központi büntetés-végrehajtási intézete rövid néhány évtizednyi, keserves sorsa is bizonyította, hogy sem uralkodói akaratból, leginkább pedig a fejlett polgárság hiányából nem tudott gyökeret verni a fenyítőházi gondolat.

Mégis, ha jelentős késéssel is, a rabmunkáltatás eszméje a 19. század harmincas éveiben kibontakozó fogházjavító mozgalom zászlajára került. A reformkori liberális fellángolásban politikai kérdésként kielezett középkori állapotú tömlőügy reformjához a társadalom színe-javát sikerült mozgósítani. A vármegyéket a sürgető modernizálási kényszer a fogházjavító reformgondolatok számbavételére indította, számukra ezek közül leginkább a munkáltatás bevezetése volt rokonszenves, főként a rabtartás és a börtönköltések csökkentése miatt. A haszonelvű munkáltatáson fellelkesült vármegyék ezután már olyan előszeretettel hozták létre intézményeiket, hogy – mint azt a szerző gondos kutatómunkája alapján bizonyítható – egyszerre három dolgházi intézménytípus kialakítására került sor. Ezek egyike a szegénygondozó (dolgoztató) ház volt, amely munkalehetőséget és

ellátást ígért az arra érdemes szegényeknek, a másik a több városban felállított kényszerítő dologház volt, amelyet a munkakerülők, csavargók rendszabályozására vezettek be a hatóságok, végül a harmadik típus a rabdolgoztató ház volt, amelyet a rabok foglalkoztatásának céljából alkalmaztak. Különösen ez utóbbiak megjelenése volt jelentős lépés a korszerű börtönügy megteremtése felé, amelynek célja ugyan a rabtartás költségeinek mérséklése volt, de számos olyan problémát is felvetett, amely érintette a fogvatartás más, megoldásra váró lényegi kérdéseit is.

A szerző rámutat arra, hogy a rabdolgoztató házak tapasztalatai alapozták meg a nevezetes 1843. évi börtönügyi plánum téziseit. A plánum ugyan az egalitárius végrehajtás érdekében a magányrendszert támogatta, de ennek hátrányát (az elmeállapot romlása) a munkakényszer meghonosításával próbálták kompenzálni. A tervezet végül is a munkát kötelezettséggként írta elő úgy, hogy a rabot munkája ellenértékének egy része megilleti. Ezzel a honi büntetés-végrehajtás jelentős lépést tett: a munkát nem sanyarításként, hanem ösztönzőként, a rabok javítása eszközeként fogta fel. A szerző összefoglalásában kifejti, hogy a magyar büntetés-végrehajtás intézményi fejlődése nem a fenytőháztól tette meg a lépést a korszerű börtön felé, hanem a tömlöcgybe érkeztek meg olyan – a nyugati börtönügyi tudományosságban és praxisban meghonosodott – reformeszmék mint a munkáltatás, a munkára nevelés, a lelki gondozás, oktatás, börtönegészségügy stb.

Mezey Barna börtöntörténeti kutatói munkásságát már a 80-as évek elejétől hálás figyelemmel kísérik a bűnügyi tudományok, köztük különösen a pönológia és a börtönügy művelői. Az akkor fiatal adjunktusként színre lépő kutató témaválasztását nyilván e terület jórészt ismeretlen volta inspirálta. Az azóta megjelent számos cikk, tanulmány, értekezés bizonyítja a szerző állhatatos kitartását a börtönügy múltjának egyre részletesebb feltárásában.

Úgy gondolom, hogy Mezey Barna most ismertetett munkája a hazai börtönügyi szakirodalomnak ékessége, fontos mérföldköve, amely tudományos alaposágával, ugyanakkor a laikus olvasó számára is élményt nyújtó témaválasztásával, részletező-elemző, de ugyanakkor gördülékeny stílusával példamutatója és serkentője lehet a fiatalabb oktatói-kutatói generáció munkásságának.

A terjedelmes, csaknem 500 irodalmi forrást felhasználó művet tekintélyes névmutató és képanyag gazdagítja. A könyv megjelenését a Magyar Tudományos Akadémia támogatta.

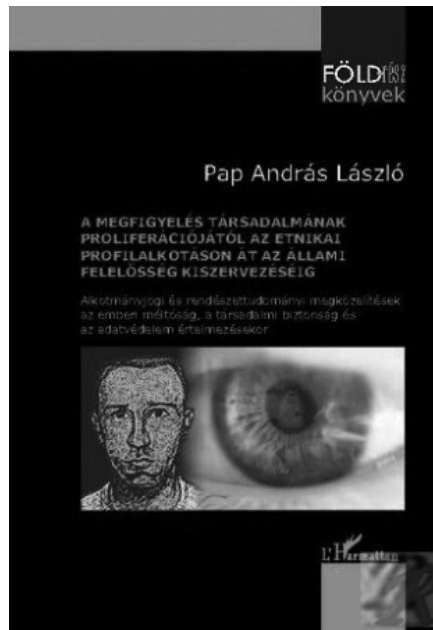
„Valaki figyel” Gondolatok Pap András László könyve kapcsán

Pap András László a L'Harmattan Kiadó gondozásában 2012-ben megjelent, 312 oldal terjedelmű – „*A megfigyelés társadalmának proliferációjától az etnikai profilalkotáson át az állami felelősség kiszervezéséig: alkotmányjogi és rendészettudományi megközelítések az emberi méltóság, a társadalmi biztonság és az adatvédelem értelmezésekor*” című – könyve rendkívül aktuális kérdésekkel foglalkozik, amelyek nemcsak a szakemberek, de a hétköznapiakban élő és mozgó emberek érdeklődésére is joggal tarthatnak számot.

Noha maga a cím kissé hosszadalmas és első pillantásra kissé nehezen értelmezhető, így némileg elrettentően hat, megérdemelt élvezethez jut a könyv olvasása során a bátor vállalkozó. E cím ugyanis voltaképpen a szerző azon törekvését mutatja, hogy már a könyv borítóján röviden összegezze munkája lényegét, azokat a központi fogalmakat, amelyek vizsgálatára e munkában törekszik. A könyv ennek érdekében a megfigyelés egyre szélesedő, a mindennapokat behálózó osztársadalmi elfogadottságának optikájából foglalkozik a rendészeti tevékenységek kiszervezésével, az etnikai megkülönböztetéssel és a félelem mozgatta társadalmakban mindinkább devalválódó alkotmányos garanciák érvényesülésével.

2001 szeptembere megváltoztatta a világot, megrengette a hagyományosan polgári értékeken alapuló társadalmak alkotmányon, emberi méltóságon és az emberi szabadságjogok érvényesülésén nyugvó rendjét. Ez különösen élesen mutatkozott meg az Egyesült Államokban, amelyet a világháborús tragédiák megkíméltek; a korábbi sértetlenség, biztonság mítosza rengett meg, utat engedve a szigorításokkal kapcsolatos jogkorlátozásnak, amelynek az állampolgárok nemcsak elfogadói, de akár kezdeményezői voltak – képzelt biztonságuk érdekében.

A szerző a könyv első részében a szabadság-biztonság kérdéskörével foglalkozik, elsősorban az Egyesült Államokban megvalósuló folyamatok bemutatásával, speciális gazdasági/politikai/rendészeti példák sorát bemutatva. Elsőként az etnikai profilalkotás kérdéséről szól. Bár ez elvileg nem látszik a társadalmi megfigyelés terjedésével összefüggésben állónak, azonban Pap András László világos kapcsolódást mutat az ikertornyok elleni merénylet okozta sokk és az azt követő szélsőséges, terrorizmus

---

elleni intézkedések, valamint a muzulmán és arab lakosságot az Egyesült Államokban, majd szerte Európában sújtó hátrányos megkülönböztetés között.

A terrorizmus elleni harc kapcsán merül a későbbiekben fel a privátszektor szerepvállalása a hagyományosan állami hatáskörbe tartozó rendészeti területeken. Így tapasztalható az, hogy a terrorizmus és az ahhoz nagyban kapcsolódó pénzmossás területén a bankok és pénzintézetek mind nagyobb szerepet kapnak a megelőzésben, hiszen jelenteniük kell a gyanús, illetve szokatlan pénzmozgásokat. Ezen a területen ugyanakkor különösen nagy szerepe kellene hogy legyen a bizalomnak és a biztonságának, hiszen az ügyfelek ebben az esetben helyezik el pénzüket a pénzintézetekben. A bankok jelentései kapcsán felmerülhetne elvileg a banktitok kérdése is, azonban a terrorizmustól való félelem ezeket a kérdéseket felülírja. Így kerülhetett sor a pénzmossás kapcsán a 2001-es úgynevezett Patriot Act törvénycsomag elfogadására, amely a korábbi szabályokat tovább szigorította. A könyv nem először mutat rá arra, hogy az egyes intézkedések hatékonysága megkérdőjelezhető, amellett, hogy azok sok esetben meglehetősen költségesek is, és valójában erősen felvetik a szükségesség és arányosság kérdését.

A szerző külön fejezetben foglalkozik a rendőrségi feladatok kiszervezésének problematikájával. Ennek kapcsán megkülönbözteti a hagyományos rendészeti kiszervezést, és annak számos területét emeli ki: a magánbiztonsági szervezetek szaporodását az állami rendőrséggel szemben, a büntetés-végrehajtás területén szaporodó magánbörtönöket az állam által működtetett börtönökkel szemben, a magánzsoldosok térnyerését a hivatásos hadsereggel szemben, valamint az idegenrendészet területén történő kiszervezést. Pap András László amerikai példákkal mutatja be ezeket a területeket, rámutat a politika és a gazdaság összefonódására, az egyes kormányzati döntések befolyásolhatóságára az USA-ban. Az általa vázolt riasztó kép már-már összeesküvés szintű példázatokot mutat a kormányzati politika és a magáncégek közötti kapcsolatokra, például az iraki háború vagy akár a magánbörtön-projektek kapcsán. Mindezt színes esetábrázolással teszi.

A rendészeti tevékenység illetően történő privatizálásának ábrázolásával az olvasó számára érzékletesen mutatja be, hogy milyen kevésbé hatékony, ám mennyire drága a privatizálás, amely kapcsán csökken a felelősség, és szaporodnak az emberijog-sértések. Így a magánbörtönökben, ahol az elítéltek munkáltatása és ennek kapcsán a minél nagyobb profit elérése a cél, hosszabb ideig maradnak bent az elítéltek, nehezebben jutnak kedvezményekhez, és jóval kevesebbet keresnek. A magánkatonaság szerződötése – ami éppen a hivatásos állomány leépítésének eredménye volt – számos kérdést vet fel a felelősség kapcsán, hiszen a civilek felelőssége nem azonos a hadsereg katonáival, igaz védelmük sem azonos mértékű. Az általuk elkövetett visszaélések azonban több esetben éppen emiatt maradtak büntetlenül, miközben az őket alkalmazó cég valamilyen politikai hatalommal való összefonódást mutatott. A szerző ezen állításait tényekkel támasztja alá, hivatkozik az ügyek kapcsán született híradásokra, állásfoglalásokra, szakértői véleményekre, illetve bírósági döntésekre.

Részletesen olvashatunk a könyvben a kógens rendészeti kiszervezés módjairól is, a pénzintézeti szektor, a szállítók felelőssége vagy a hírszerzés kapcsán. A ter-

rorizmus ellen ez utóbbi területen folyik a harc, amely a feladatki szervezés révén szintén hatalmas profitot termel a magáncégek számára.

A biztonság kontra privacy dilemma felveti az adathalászat fogalmát, amely szintén nem speciálisan csak rendészeti szempontú lehet. A könyv bemutatja az adatbányászat módszereit, amelyhez alapanyagot maguk az állampolgárok szolgáltatnak önkénti internetes felületeiken, telefonos adatszolgáltatásukkal. A privacyban, a magánéletben jelennek meg azok a formák is, amelyek a privát életben a megfigyelés eszközeit nem rendészeti, hanem magáncélból alkalmazzák. Igen szemléletes és egyben elriasztó képet fest számunkra a szerző, amikor az amerikai szülők lehetőségeit mutatja be gyermekük ellenőrzése és nyomon követése céljából.

A szerző e részben a digitális és infokommunikációs technológia által meghatározott, az általa „megfigyelés társadalmaként” aposztrofált társadalomtípus sajátosságait mutatja be, ahol az állam mint „Nagy testvér” mellett sok kis testvér is fenyegeti a szabadságjogokat, és a biztonságért cserébe már nemcsak klasszikus szabadságjogainkat, hanem a magánszféránkat is korlátozhatja az állami, illetve a magánszektorba kiszervezett biztonsági ipar. A „szabadság vagy biztonság” dilemmája lassacskán a „privacy vagy biztonság” kérdésévé szelídül, és mindez egy olyan környezetben történik, ahol a közösségi oldalak használói, fogyasztói – milliárdnyian – maguk is az üzemeltető által (többek között rendészeti célokra is) „értékesíthető termékek”.

A megfigyelés társadalmának amerikai szélsőségeinek alapos, sőt elriasztó módon történő bemutatása mellett a kötet képet ad a hamis biztonsági érdekek mentén szerveződő társadalmak kelet-közép-európai sajátosságairól is, elsősorban a magyarországi helyzet tükrében. A hazai helyzet elemzése kapcsán kiemelt figyelmet szentel a szerző az etnikai profilalkotás kérdéseinek és az ehhez kapcsolódó, rosszul vagy tévesen értelmezett adatvédelmi szabályok okozta bizonytalanságoknak, amelyek éppen az etnikai profilalkotást, valamint a gyűlölet-bűncselekmények szaporodását eredményezik. Ezek a bűncselekmények azután rendszerint eltűnnek az igazságszolgáltatás folyamatában, vagy átlényegülnek más cselekményekké, éppen az őket övező bizonytalanságok miatt.

A kötet második része egy rendészeti intézkedést és egy jogvédelmi intézményt mutat be. A rendészeti intézkedést, nevezetesen az igazoltatást az etnikai profilalkotás szempontjából vizsgálja nemzetközi és hazai kontextusban. Ennek kapcsán kiderül, hogy ez a kérdés korántsem egyedülálló probléma, hiszen az emberi jogok tiszteletben tartását kiemelt értéként kezelő Egyesült Királyságban a feketék ötször gyakrabban kerülnek előzetes letartóztatásba, mint a fehérek, s hasonló a helyzet például az Egyesült Államokban is. A szerző egyetért azzal, hogy a profilalkotás módszere szükséges és fontos eleme a bűnfelderítésnek, ez azonban nem faji-etnikai attribútumokon nyugszik. A faji alapon történő intézkedés ugyanis nem a terhelt viselkedésén alapszik, hanem azon a feltételezésen, hogy az adott etnikai csoport kriminalitása nagy. Ez a fajta intézkedés tehát diszkriminatív jellegű, és elmentmond a nemzetközi normáknak. A szerző munkájában a nemzetközi gyakorlat mellett pro és kontra érveket sorakoztat fel a tendenciózus igazoltatások visszatartó hatása kapcsán, még hozzá egy amerikai sorozatgyilkosság esettanulmányával

ábrázolva a kérdést. Az anyag rész összefoglalja az etnikai profilalkotás kérdését érintő kutatásokat az Egyesült Államokban, valamint szól a magyarországi tapasztalatokról is.

A kötet utolsó részében a szerző magyarországi eseteket mutat be annak példázatául, hogy az antidiszkriminációs jog fejlődőképes jogterület. Ennek során foglalkozik a hátrányos megkülönböztetés tilalmával, a hátrányos megkülönböztetéshez kapcsolódó jelenségekkel, a közvetett és közvetlen megkülönböztetéssel, a zaklatással, szegregációval és a védekező személyt érő megtorlással is. Végül a gyűlölet-bűncselekményeket generáló esetek elemzését végzi el. Így szól például a tragikus kiskunlacházai gyilkossághoz kötődő „cigánybűnöző” etnikai profil alakításáról. Ez az eset ugyanis jól mutatja, hogy egy – mint utóbb kiderült – egyértelműen „fehér” elkövető által elkövetett, tragikus, emberöléssel végződött szexuális bűncselekmény kapcsán egy közösségben milyen indulatok jelentkeznek, s hogyan nyilatkoznak meg a helyi vezetők, nem mérlegelve – vagy akár éppen tudatos döntés eredményeként – azt a rombolást, amit oktalán és alaptalan vádaskodásuk okoz a társadalomban a roma és nem roma származású állampolgárok között.

A kötet összességében a címben foglalt három területet mutatja be olyan részletességgel – kiválóan összegyűjtve a hazai és nemzetközi szakirodalmat –, hogy az komolyan elgondolkoztatja az olvasót, erősen megriaszta a technikai fejlődéssel együtt járó veszélyek megismertetésével. A biztonságért fizetett ár kérdésének dilemmái, az önként vállalt szabadságkorlátozás és a társadalom egyes tagjainak korántsem önkéntes hozzájárulásával zajló kirekesztése egyelőre még viszonylag korlátozottan jelennek meg Európában, de nap mint nap érezhetjük, tapasztalhatjuk proliferációját, terjedését. A cipő, öv és felöltő levétele, a zsebkikapolás, az átvilágítás már természetesnek tűnik repülőseink során. Az egykori diktatúra megfigyeléseinek rossz tapasztalatai, a „mindenki figyel mindenkit” elv lassan feledésbe merülnek, és magunk követeljük az egyre több közterületi kamerát, rendőri jelenlétet, mert bízunk annak visszatartó erejében. Ha ezen az úton haladunk tovább, akkor lassan eljön majd hazánkban is a gyermekekre csatolt, karperec formájú GPS nyomkövető világa. Így önként válhatunk részeseivé a magunk által teremtett falanszternek.

Természetesen fel kell készülni a veszélyekre, a bűnt elsősorban megelőzni kell, s csak ennek sikertelensége esetén üldözni. De mindez nem vezethet az emberi méltóság és a szabadságjogok sárba tiprásához. Így, ahogyan a szerző jól láttatja: demokratikus társadalmakban létfontosságú a közügyek nyilvános megvitatásának lehetősége és a transzparencia. A mai kor társadalma ugyanis „felügyelt világ”: a „surveillance”, a megfigyelésen alapuló irányítás társadalma, ahol minden infokommunikációs technológia a társadalmi ellenőrzés, a megfigyelés szolgálatába állítható. Ez a könyv így azt üzenheti az olvasó számára, hogy a félelem nem vezérelheti a jogalkotókat, nem szentesítheti az emberi jogok csorbítását, nem működhet közre emberek, népcsoportok megalázásában, sakkban tartásában, és a józan ész mellett kiemelt szerepe van a jognak, hogy a saját eszközeivel a demokratikus, alkotmányos alapokon működő társadalom működtetését fenntartsa.